

tidsskrift.dk

Indledningen til Krigen 1657 samt Krigsbegivenhederne i Elhegnene indtil Udgangen af September nævnte Aar.

Historisk Tidsskrift, Bind 7. række, 6 (1905)

Link til pdf:

http://img.kb.dk/tidsskriftdk/pdf/hto/hto_7rk_0006-PDF/hto_7rk_0006_97960.pdf

Link til webside:

<http://tidsskrift.dk/visning.jsp?markup=&print=no&id=97960>

pdf genereret den : 28/5-2008

**Indledningen til Krigen 1657
samt Krigsbegivenhederne i Elbegnene indtil Udgangen
af September nævnte Aar.**

Af

Knud Rockstroh.

Medens saavel Den Store Nordiske Krig som Den Skaanske Fejde i de seneste Aar har faaet deres Fremstillere, venter de højst betydningsfulde Krigsaar 1657—60 endnu paa deres. Til en vis Grad maa dette vel beklages, da derved urigtige Forestillinger om Begivenheder og Forhold vedrørende Krigsvæsenet og Krigsførelsen i hint Tidsrum har faaet Lov at herske uanfægtet; men paa den anden Side tør det forventes, at det Arbejde om Krigen, som før eller senere dog vil fremkomme, vil blive saa meget mere fuldkomment, da der i Aarenes Løb dels er bleven offentliggjort et ret betydeligt Kildemateriale til Krigens og hele Tidsrummets Historie, dels i forskellige Arbejder er givet Anvisninger til, hvor Materiale skal søges. — Den ydre Foranledning til nærværende Afhandlings Fremkomst er dels den oftere fremsatte Udtalelse om Ønskeligheden af et nøjere Kendskab til Krigsbegivenhederne i disse Aar, dels den, at jeg ved Undersøgelser i Rigsarkivet i Stockholm i afvigte Sommer (1905) kom over en Del hidtil ubenyttede Aktstykker

vedrørende Krigen 1657, fremdragen efterhaanden ved en endnu stedfindende Omordning af det vidtløftige Skoklosterarkiv. Artiklen turde muligvis bidrage til at oplyse adskilligt helt ukendt og til at klare Opfattelsen af Punkter, som har kunnet give Anledning til forskellig Opfattelse, og endelig turde den maaske nu eller senere give nogen Anledning til, at hele Krigens Historie tages op til den indgaaende Behandling, som Emnet i fremragende Grad fortjener.

1. Det danske Hærvæsens Standpunkt ved Begyndelsen af Aaret 1657.

Sammenligner man nøjere Ledelsen af Hærens Anliggender ved Begyndelsen af denne Krig med Ledelsen ved Begyndelsen af den næste Krig, 1675, altsaa kun 18 Aar senere, forbauses man: det er, som der kunde være et Aarhundredes Udvikling imellem, saa forskellig er Forholdene. Medens Hærledelsen i 1657, ligesom i øvrigt den hele Statsstyrelse endnu var næsten middelalderlig, udviklede den sig i de første Aar af Enevælden ikke alene i Niveau med de andre Statsorganer, men ilede endog betydelig forud for disse. Men netop fordi Hærgenorganisationen i 1657 saa pludselig skulde afløses af noget nyt, og fordi den var skabt af Adel og Rigsraad henimod Slutningen af Adelsstyrelsen, har den særlig Interesse i historisk Henseende som et Vidnesbyrd om, hvorledes Adelen havde røgtet et af Fædrelandets vigtigste Anliggender, dets Forsvar.

De staaende Hære befandt sig jo endnu i deres Barn-
dom, og kun saadanne Stater, der havde krigerske Op-
gaver at løse, holdt Hær udover det allernødvendigste

til Regentens og de faste Pladsers Beskyttelse. Naboerne mod syd: Brandenburg, Lüneburg, Oldenburg, Braunschweig, Hessen osv. havde ingen staaende Hær, da de hvervede Afdelinger var kostbare, medens nationale Afdelinger af virkelig uddannet Mandskab var saa godt som ukendt og saa godt som slet ikke havde været anvendt i Trediveaarskrigen. Sverrigs Hærforhold var i hin Tid noget ganske for sig selv og kan ingenlunde opstilles som noget normalt, men som Resultatet af en lang og ejendommelig Udvikling, baaren af en Række kronede og ukronede Feltherrer af høj Rang, af en krigersk Adel og et krigersk Rigsraad, blandt hvis Medlemmer der i en Aarrække fandtes et stort Antal dygtige Krigsmænd.

Efter Krigen 1644—45, der næsten udelukkende var ført med nationale Tropper, dels hvervede, dels udskrevne, tog Rigsraadet under grundig Overvejelse, hvad der kunde gøres for at styrke og udvide Landets Forsvar i de vanskelige Tider henimod Trediveaarskrigens Slutning. En Del af Raadet og heriblandt Rigsmarsken Anders Bille, der ved sin faste, uafhængige, men noget stejle Karakter og sin i Krigen vundne Berømmelse havde faaet stor Indflydelse, holdt paa, at Rigets Forsvar burde grundlægges paa en stærk Udvikling af det nationale Værn, særlig Rytteriet, medens andre mente, at man burde holde saa stor en hvervet Styrke, som Landets Evne tillod, skønt det i Aarene før Krigen havde vist sig, at selv en forholdsvis ringe, hvervet Styrke kostede Summer, som det kun med Nød og Næppe var muligt at opdrive under den da herskende Regeringsform. Den af Anders Bille forfægtede Retning gik af med Sejren, og fra Efteraaret 1646 indførtes en Hærordning, hvor-

ved det hvervede Mandskab efterhaanden skulde afskaffes, medens den hidtil bestaaende nationale Hær udvidedes betydelig. Det udskrevne Fodfolk talte herefter med Befalingsmænd c. 8000 Mand i 5 Regimenter, Rytteriet c. 2300, inddelt i Eskadroner paa gennemsnitlig 4 Kompagnier. Om regelmæssige Indkaldelser til Øvelser var der foreløbig ikke Tale; men større og mindre Styrker samledes i og ved Fæstningerne Tid efter anden til Arbejde, Vagt og Eksercits. Rytterne var ikke udskrevne men hvervede i selve Landet og bestod dels af den gamle Rostjeneste, dels af den ny eller udvidede Rostjeneste. Denne Hærordning gennemførtes først efter hid-sige Kampe med den gamle Konge, der altid havde foragtet den nationale Soldat og helst omgav sig med hvervet tysk Folk eller i ethvert Fald dog med Holstenere.

Dette Organisationsværk varede kun omtrent 3 Aar, da Trediveaarskrigens Afslutning til Nød tillod og den almindelige Pengemangel samt Rigets uhyre Gæld næsten tvang til foreløbig at indskrænke den. Trods de ved den klæbende Ufuldkommenheder var Hærplanen af 1646 dog til megen Betryggelse og taler meget til Hæder for Adel og Rigsraad, da den viser disse Faktors Forstaaelse af, hvad Situationen krævede, samt deres Villighed til at yde de nødvendige Ofre i en Tid, da Fædrelandets Fremtid saa mere mørk ud, end adskillige Generationer havde kendt det. Den vidner derhos paa det fordelagtigste om den Mands Energi og Sejghed, hvem det hovedsageligst skyldes, at Landet ikke laa forsvarsløst hen i disse yderst vanskelige Aar.

Rigsraadets Bekymring for Landets mangelfulde Forsvar tillod det dog ikke at lade det forblive længe ved

Reduktionen, hvortil kom at Frederik III personlig viste mere Interesse for det nationale Værn, end hans Fader havde gjort. Der nedsattes da 1652 en Kommission til at gøre Forslag om en varig Hærordning, som passede med Landets Evne. Dette Forslag fremkom ret hurtig og gik i Hovedsagen ud paa,

at det udskrevne Fodfolk skulde forøges ved Udskrivning af Soldater paa Adelsens Gods paa samme Maade som i Tidsrummet 1638—45,

at der af hvert Sogn, af hver Præst og hver Foged (Ride- eller Herredsfoged) skulde stilles en bereden og bevæbnet Rytter (Sogne-, Præste- eller Fogedrytter), og endelig

skulde der oprettes et ekserceret Landeværn af alt Mandskab mellem 16 og 40 Aar, som ikke drev en Gaard.

Forslaget vedtoges af Adel, Rigsraad og Konge og førtes straks ud i Livet, og det var dette Grundlag, der forefandtes, da man i 1657 begyndte at formere en Felt-hær. Det udskrevne Fodfolk udgjorde ogsaa nu c. 8000 Mand, formeret i 3 Regimenter og et Antal særlige Adelskompagnier. Den udskrevne Soldat skulde i 3 Aar høre under Regimentet for derefter at „forløves“, dog med Forpligtelse til at staa til Raadighed i Krigstid, for at man kunde have en Reserve at øse af. Sognerytterne inddeltes i Kompagnier af meget forskellig Størrelse; men en overordnet Inddeling i Eskadroner og Regimenter med overordnede Officerer og Stabe undgik man indtil videre — Skaane (Bleking) alene undtagen, hvor der straks dannedes en Eskadron. Disse Sogne-, Præste- og Fogedryttere talte omtrent 3300 Mand, hvortil kom noget over 1000 Rostjenesteryttere af Lenene og Adelsens

Godser. I de allerførste Aar var disse Ryttere ikke egentlig udskrevet, men hvervet enten blandt det dygtigste unge Mandskab i Sognet eller til Nød blandt det udskrevne Infanteri. Senere, og da navnlig forud for og under Krigen, udskreves til Ryttertjeneste ligesom til Tjeneste til Fods. Gennemgaaende var saavel Mandskab som Heste, Hesteudrustning og Vaaben af god, delvis endog fortrinlig Beskaffenhed, og næsten overalt paa Landet omfattedes den nye Værneinstitution med Interesse, ja ofte endog med Entusiasme, da den hele Foranstaltning fra Lensmændenes Side sædvanlig førtes ud i Livet under Former, der tiltalte Bondens Selvfølelse, men samtidig paalagde ham selv det direkte Ansvar. Den svageste Side ved det ny Rytteri var den ringe Øvelse, som Kompagnierne fik, hvorved dog billigvis bør tages Hensyn til Institutionens Nyhed og til Manglen paa følgende værdige Mønstre i andre Lande. Helt saa daarlig, som det har været paastaaet, var Uddannelsen dog ikke. Næsten hvert Aar indkaldtes større og mindre Styrker af Fodfolk og Rytteri for under de urolige og usikre politiske Forhold at besætte Fæstningerne og holde Sundets Bredder under stadig Bevogtning. Arbejdet paa gamle og nye Befæstninger i disse Aar — i Skaane, ved Kjøbenhavn, Kronborg, Strib, Frederiksodde, Rendsborg og Hals — krævede derhos jævnlig Indkaldelse af Arbejdsstyrker, afgivne af de regulære Afdelinger. Herved ordnedes Styrken almindeligvis saaledes, at en Trediedel af Mandskabet arbejdede, en Trediedel holdt Vagt eller eksercerede og en Trediedel hvilede eller gik paa privat Arbejde. Ligesom de øvrige Dele af det nationale Værn maatte Sognerytterne ifølge det af Adel og Rigsraad tagne Forbehold ikke bruges udenfor „Riget“, ja endog

ikke udenfor den egne Provins, uden særlig Tilladelse, men skulde alene bruges til „Landeværn“.

Det tredie Led i den nye Værneforfatning, Landeværnet, blev udviklet højst forskelligt i de forskellige Landsdele, alt eftersom Lensmændene, der i disse som i alle andre Henseender var Statens vigtigste, ja næsten eneste Udførelsesorganer, den udøvende Magt¹⁾, havde større eller mindre militær Indsigt, større eller mindre Energi og Greb paa at lede Landbefolkningen. Overalt blev der dog anskaffet et betydeligt Antal Vaaben, Fortegnelser optagen over det værnedygtige Mandskab, og i adskillige Len og mindre, afsluttede Landsdele (Lolland, Falster, Langeland, Møen osv.) inddeltes Landbefolkningen i Kompagnier under Tilsyn af udtjente Befalingsmænd fra de regulære Afdelinger eller af de mest ansete Bønder. Det blev ogsaa forsøgt at sætte lidt Skik paa Købstædernes Borgerskab, men uden synderligt Held, da Købmænd og Haandværkere, altsaa det egentlige „Borgerskab“, var fuldstændig ukrigerske og højst egnede sig til Brug ved Paraderinger o. l. Selv de større Byer som Kjøbenhavn, Helsingør, Malmø osv. dannede i saa Henseende ingen Undtagelse, og deres Borgerkompagnier var og vedblev at være saa godt som uden Betydning i egentlig krigerske Øjemed.

I 1656 skete i Jylland indledende Skridt til Opretelsen af yderligere 4 Regimenter Fodfolk, et i hvert Stift, idet der dannedes svage Kadrer af Oberstløjtnanter, Kap-

¹⁾ Den forholdsvis nye Institution Landkommissarierne var tillige en Art militære Embedsmænd, men deres Virkeomraade var endnu ikke bestemt fastslaaet, og deres Myndighed ej videre stor, da de mere opfattedes som raadgivende for Rigsraadet end som udøvende.

tajner og Underofficerer. I 1654 og 55, da Rigsraadet fik Adelen til at forny den sædvanlige treaarige Bevil-
ling af den ekstraordinære Milits, vedtoges en yderligere
Forøgelse af denne, idet Adelen forpligtede sig til at for-
doble Rostjenesten i Lighed med, hvad der var sket i
1646. Foreløbig skulde der i Fredstid have dobbelt
„Gewehr“ og Hesteudrustning i Beredskab, og i Krigstid
skulde der afgives Rytter og Hest dertil. Dette betød en
Forøgelse af det nationale Rytteri i Krigstid til mellem
5 og 6000 Heste. Samtidig fastsloges det, at de for Ud-
skrivning, Tjenstgøring, Frigivning osv. af Fodsoldater
gældende Regler skulde udstrækkes til ogsaa at gælde
Sognerytterne, hvad der yderligere befæstede Sognerytter-
Institutionen.

Foruden disse Hoveddele af Stridsmagten fandtes der
endnu nogle mindre Styrker til fast Tjeneste, nemlig 2
Kompagnier geworbne, delvis fremmede Soldater, der laa
i Kjøbenhavn eller i de andre Fæstninger i Østdanmark.
Endvidere 2 norske Kompagnier, der i Tiden 1653—57
ligeledes laa i Fæstningerne ved Sundet, samt faste Be-
sætninger i Rendsborg og Frederiksodde, afgivne af
Jyske Regiment. Disse Fæstningstropper af det nationale
(danske) Fodfolk holdtes udover Regimenternes normale
Styrke, idet der, hver Gang Regimentet afløste en saadan
Besætning — almindeligt en Gang aarlig — straks ud-
skreves nyt Mandskab i Stedet for det til Fæstningerne
afgivne. Endelig fandtes der i hver af de skaanske Fæst-
ninger desuden en lille, hvervet Styrke — 40—50 Mand,
der var en Slags Afløsning af de tidligere Tiders „Aars-
knægte“ og ligesom disse dannede en fast Kærne i de
andre, mindre konstante Styrker. Artillerister fandtes
navnlig i Fæstningerne i Østdanmark og var allesammen

hvervet og bestod alene af Officerer fra Kaptajner ned-
efter samt Underofficerer („Konstabler“).

Danmarks Forsvarsmagt bestod altsaa ved Begyndelsen af 1657 af 8—10000 Mand regulært Fodfolk og over 4000 Ryttere, hvilke sidste ved Fredsbrud skulde forøges til mellem 5 og 6000. Desuden fandtes der jo talrige Reserver af ekserceret Mandskab, der havde udtjent de 3 Aar i Fodfolket, samt af et Landeværn, der ikke var ganske uden Øvelse. — Set med Nutidens Øjne eller sammenlignet alene med en blomstrende Militærstat, som Sverrig dengang var det, kan den danske Stridsmagt muligvis synes noget ringe. Den vil navnlig i deres Øjne synes ringe, som mangler Kendskab til det almindelige militære Forhold i Datidens Stater, og som hovedsagelig fæster Blikket paa Krigens Udgang uden at kende tilstrækkelig til Forhold og Begivenheder, og hvis Skøn endelig forvirres af en Feltherreskikkelse, som Carl X Gustav uimodsigeligt var det. Og det var maaske mere paa dette sidste Omraade end paa noget andet, at Sverrigs Overmagt paa dette Tidspunkt beroede: med ham næsten stod og faldt det hele.

I Spidsen for det danske Forsvarsvæsen stod i Fredstid Rigsmarsken. Dette Embede beklædtes siden 1642 af Anders Bille, der efterhaanden ved sin udmærkede Dygtighed under Krigen 1644—45, sit store Organisationstalent, sin Ihærdighed og sin retliniede, i høj Grad uafhængige Karakter havde naaet en Myndighed i sin Embedsudøvelse som vel ingen af hans Forgængere. Han havde som Ritmester ført Kompagni i Christian IV's Krig i Tyskland, men havde ikke haft militær Kommando i de paafølgende Fredsaar, indtil han blev Rigsmarsk. Han blev Danmarks sidste Rigsmarsk, da der vel en Tid

efter hans Død udnævntes en Embedsmand med samme Titel, men uden de sædvanlige Beføjelser. Var det øvrige Regeringsmaskineri endnu paa dette Tidspunkt saare simpelt, var dette i allerhøjeste Grad Tilfældet med Styrelsen af Landsforsvaret, idet Rigmarsken i sin Person forenede Krigsministerium og Generalkommando samt Generalstab — ja næsten mere end det. Han fremmede eller afgjorde selv alle Sager vedrørende Personel og Materiel ved Afdelingerne og til Dels ogsaa ved de faste Pladser. Han indstillede eller afgjorde alt vedrørende Tjenestestyrkens Forøgelse eller Formindskelse, til Dels ogsaa dens Forplejning og Udrustning m. m. I tidligere Tider, før den nationale Hærs Oprettelse, havde Rigmarskstillingen nærmest været en Honnørpost for et af Rigsraadets Medlemmer med særlig Indsigt i Militærvæsenet, da der af Tropper i Fredstid alene fandtes Rostjeneste og hvervede Aarsknægte; men fra 1614 var Arbejdet bleven meget stærkt forøget og krævede en fuldt arbejdsdygtig Personlighed. Rigsraadet havde vel for at hjælpe Marskerne i de travleste Tider nedsat Kommissioner ved en og anden Lejlighed, navnlig ved de hyppige Forandringer i Hærororganisationen, som de vanskelige Tider udkrævede, og man havde indført som fast Hjælpeinstitution Landkommissarier samt for Pengevæsenet en General-Krigskommissarius, men alt dette var kun en Nødhjælp og forhindrede ikke, at Marsken vedblivende var overlæst med Arbejde.

Før Krigen 1657 fandtes der af højere Militærpersoner ikke en eneste General her hjemme. Nærmest Rigmarsken, hvis militære Rang bl. a. kan skønnes af Udvekslingskartellerne og nærmest vilde svare til Feltmarskalk, altsaa højere end Generalløjtnant, stod Ober-

sterne Axel Urop og Wulff Hier. v. Kratzsch. Ax. Urop er ret vel bekendt for Efterverdenen og var en grundig uddannet, praktisk og teoretisk meget dygtig Fører. Han var derhos en klog og omsigtsfuld Mand, en samvittighedsfuld og trofast Tjener af sit Land og sin Konge. Kratzsch var oprindelig Tysker og var kommen ind i Riget i Christian IV's tyske Krig, hvorefter han giftede sig med en dansk Adelsdame og efterhaanden avancerede til Chef for Skaanske Regiment. Han havde været en dygtig og samvittighedsfuld Officer, der havde sat sig godt ind i Forholdene i sit ny Fædreland, men nu var han gammel og svag. En ganske lignende Løbebane havde Oberst Joachim v. Bredow, der ogsaa var en hæderlig gammel Officer med særlig stærke Sympatier for Kongehuset. Af andre Officerer skal nævnes den tidligere Chef for Sjællandske Regiment, den gamle Christoffer Steensen til Grimstedgaard, som endnu i sin høje Alder vedblev som Landkommissarius for Lolland-Falster at være en trofast, klog og ivrig Tjener af sit Land; Brødrene Erik og Henning Quitzow, henholdsvis Oberst og Oberstløjtnant for Sjællandske Regiment; Oberst Valdemar Lykke, Chef for Jyske Regiment samt Oberstløjtnant Kjeld Lange. Disse var alle Mænd i deres bedste Alder med flersidig Uddannelse fra Krigstjeneste i fremmede Hære i de yngre Aar og dertil ærekære, samvittighedsfulde og forstandige, og det skal fremhæves, at de derhos følte sig som sande Adelsmænd, som kaldede Repræsentanter for Nationen, og altid viste den mest aarvaagne Interesse for deres undergivnes Ve og Vel. En højst interessant, tiltalende og militært højt begavet Personlighed var den tidligere General-Krigskommissarius, nu Lensmand paa Landskrone Slot Knud Ulfeldt. Han udnævntes i

Sommeren 1657 til Generalmajor og tog paa forskellig Maade meget virksom Andel i Krigen i Skaane-Halland. Hans Indflydelse paa de skaanske Bønder var uden Lige, og ved hans Fald i Begyndelsen af Oktober led den danske Hær et uerstatteligt Tab. Foruden disse skal nævnes de holstenske Officerer: Hans Rantzau, Friedrich v. Buchwald, flere af Slægten Ahlefeldt saasom Friedrich, Claus, Henrich, Ditlev og Hans. Der vil senere i nærværende Fremstilling blive Lejlighed til at omtale nogle af de sidst nævnte og desuden andre Officerer.

Der var ingen, der mere end Marsken indsaa, at det i Fredstid og langt mere i Krig var nødvendigt at have et „Generalitet“, et „Krigsraad af høje Officerer“ til under Overgeneralen at kommandere større og mindre Dele af Hæren og til at støtte Overgeneralen med deres Raad og Indsigt. I sine Organisationsplaner efter Krigen 1644—45 havde Bille derfor stærkt opfordret til Opretelsen af et saadant Krigsraad, og der var gjort en meget svag Begyndelse dertil ved at give ganske enkelte, ældre Officerer, som i øvrigt var uden aktiv Kommando, en saakaldt „Pension“, imod at de forpligtede sig til i Krigstid straks at stille sig til Raadighed. At man ikke var gaaet videre hermed, skyldtes ikke Mangel paa Forstaaelse hos Rigsraadet for Nødvendigheden af at knytte dygtige Krigsmænd til Hæren; men dels trykkede man sig ved i Fredstid at udrede de meget betydelige — efter Nutidsbegreber endog meget overdrevne — Pengesummer, som en fast Ansættelse af højtstaaende Officerer dengang medførte, og dels vilde man blive nødt til at ty til udenlandske Officerer, hvad Rigsraadet ikke holdt af. De fremragende af Datidens Krigsmænd, Naturbegavelserne som de andre, var jo henvist til at uddanne sig ad

praktisk Vej, i Krigens Skole, og Trediveaarskrigen havde budt Lejlighed nok hertil. At Lejligheden ikke blev benyttet af den danske Adel kan ikke bebrejdes denne men Christian IV, hvis smaalige Skinsyge overfor Gustav Adolf hindrede Danske i at søge til de svenske Faner, medens Velanstændighed forbød dem at tjene under Katolikerne. Christian IV, der af nu ufattelige Aarsager troede sig ogsaa at være en habil Krigsmand, havde til forskellige Tider forsøgt at danne sig et „Generalitet“ af tyske og holstenske Officerer, men hans Forsøg var falden temmelig uheldig ud.

2. Forberedelserne til Krigen; særlig Opstillingen af Hæren i Holsten.

Under meget store Betænkeligheder og efter meget grundige og langvarige Overvejelser var Rigsraadet gaaet med til paa Kongens Opfordring at forhøje Militzens Kampberedskab ved at forstærke de bestaaende Afdelinger med noget hvervet Mandskab og nogle Befalingsmænd og ved at lade Grænserne besætte noget stærkere; men noget Samtykke til Krig vilde man endnu ikke give, skønt Kongen og dennes fortrolige Raadgivere tydelig nok ansaa Øjeblikket for at være kommen, til at man burde bryde løs¹⁾. Baade i 1652 og 1654 havde man staaet saare nær ved et Fredsbrud med Sverrig, og der kan næppe være Tvivl om, at de ekstraordinære Militærbevillinger i disse Aar blev givet under Presset af den overhængende Fare. At de svenske Vaaben derefter vendtes mod Polen, skyldtes næppe et hel frivilligt Valg

¹⁾ Rigsraadet til Kongen ^{30/12} 56 (Rigsraadsbreve).

men mere dette, at der fra Danmark paa dette Tidspunkt ikke truede nogen direkte Fare; med dette Rige kunde der senere gøres Afregning, medens Forholdene paa den svensk-polske Grændse ikke vel tillod længere Udsættelse.

Men at Freden mellem Danmark og Sverrig ikke vilde vare længere, end det var nødvendigt for Sverrig, derom kan der ikke være Tvivl. Lige dybt og inderligt var Hadet mellem de to Nationer, om der end var Nuancer deri: hos de Danske i alle Samfundslag Hævnlyst for de i sidste Krig udstaaede Udsugelser, Plyndringer og Voldsgerninger og Længsel efter at befri sig for den fra Arvefjenden stedse truende Fare; hos de Svenske gammelt Nag for lidt Uret, parret med Overmod og med Lyst til endelig og afgørende at sætte Foden paa Nakken af den mest hadede Modstander, for bestandig skaffe sig Ro for ham ved at knuse ham for stedse. Allerede for Aar tilbage havde Carl Gustav undfanget Planen om at danne et nordisk Monarki af de tre Riger, og han var bestemt paa selv at vende sine Vaaben mod Danmark, saasnart Forholdene i Polen tillod det¹⁾.

¹⁾ Se bl. a. J. F. af Lundblad, Kong Carl X Gustafs Hist. Man vil kunne spørge: Hvis Carl Gustav forlængst havde fattet saadanne Planer, hvorfor udførte han da ikke disse i Februar 1658, da han stod paa Sjælland, og Omstændighederne tilsyneladende var ham gunstige? Svaret herpaa vil fremgaa af en Undersøgelse af de militære Forhold paa begge Sider i de Dage — en Undersøgelse, som dog ikke hører herhen. Her skal kun udtales, at Carl Gustavs Situation i de Dage i Virkeligheden var ret prekær og lettelig kunde slaa om til største Fare for ham og de Dele af hans Hær, der havde kunnet følge ham over Bæltet, dersom de ledende her i København — Kongen, Schack og Eberstein — havde erkendt Forholdene og handlet resolut.

Der kan næppe være Tvivl om, at baade Rigsraadet og Frederik III har kendt til de Svenskes Stemninger og Planer og det i langt højere Grad, end vi nu kan skønne det; men medens Raadet efter sin Sædvane søgte at vinde Tid og undgaa et Brud med Sverrig, samtidig med at det til en vis Grad føjede Kongen, saa greb denne straks til og udnyttede Situationen til langt videre gaaende Forholdsregler, end Raadet havde tilsigtet. Antagelig er Rigsraadet skiltes ad straks efter sin Indstilling til Kongen af 30. December 1656, hvori man udskød enhver Afgørelse til efter Herredagene i Odense i Februar. Desto mere forbausende er det at se, at der allerede den 11. Januar udstedtes Ordre til de jyske Raader ikke alene om, at den „ordinære Militz“ skal bringes i den bedst mulige Orden men ogsaa om, at da det er besluttet, at der „til Fædrelandets Sikkerhed“ skal hverves Tropper, skal der i Jylland opstilles et Rytterregiment (Sten Billes), et Dragonregiment (Niels Krabbes) og et Fodregiment (Kjeld Langes). Rigsraaderne skal derfor afslutte Kapitulation med de nævnte Adelsmænd og desuden udtale sig om et betinget Tilbud fra Gunde Rosenkrands om Hvervning af endnu et Fodregiment, og kort efter udstedtes der en Række andre Ordre om militære Anordninger i de øvrige Dele af Riget¹⁾. Ved disse og senere Anordninger fulgte man det Princip, at Kræfterne fra den vestlige Halvdel af Riget — vest for Storebælt — dirigeredes mod Sydgrænsen, medens Sjælland (Lolland-Falster) og Skaane skulde tage Front mod det egentlige Sverrig. Dette Princip kunde dog ikke fuldt opretholdes, da Sjællandske Regiment, hvorunder i de senere Aar ogsaa den

¹⁾ Tegnelser for alle Lande, særlig Jyske Tegn. ¹¹⁾ 1657.

fyenske Udskrivning hørte, maatte afgive noget af sit fyenske Mandskab til Sydgrændsen, medens den anden Del deraf fulgte Regimentets Hovedstyrke til den østlige Krigsskueplads.

I Overensstemmelse med den sædvanlige Skik har rimeligvis Rigsraaderne af de forskellige Provinser været samlet med den stedlige Adel til Provinsmøder i Provinshovedstaden for at forelægge Propositionen til det forestaaende Møde i Odense¹⁾, og den 23. Januar i Viborg beordrede Raaderne Anders Bille, Oluf Parsberg, Mogens Høeg, Henrik Rantzau, Erik Juel, Gunde Rosenkrands og Otte Kragh Landkommissarierne Peder Lange og Jørgen Kruse til, at de skulde udbetale af jyske Landekiste og af Adelens Kontribution fra de foregaaende Aar 25000 Rdl. til Cheferne for de to først nævnte Regimente, „da Hs. Kgl. Maj. har befaleet Hvervning til Fods og til Hest til Landets Defension“²⁾.

Ejendommeligt er det, at Kapitulationerne afsluttedes af Rigsraaderne, uden at Kongen blandede sig deri; men det ligger vel dels deri, at Hvervepengene fra Landekisterne ikke stod til Kongens Raadighed, dels deri, at Frederik III hverken paa dette Tidspunkt eller senere kan siges at være optraadt som egentlig „Krigsherre“ og i det hele hverken nu eller senere traadte ud af den kølige Reservation, det upersonlige, i Stilhed observerende Forhold, som var saa ejendommeligt for ham. I Virkeligheden kender man jo ogsaa kun saare lidt til Kongens egen Opfattelse, hans egne Ønsker, hans egen Villie, da der af egentlig personlige, skriftlige eller mundtlige

¹⁾ At i ethvert Fald Jyderne samledes i Viborg, ses af Jørgen Kruses Brev 28/6 1657 til Anders Bille (Indkomne Sager 1657).

²⁾ Jyske Landkommissarie Regnskr. 1651—61, særlig Jørgen Kruses.

Ytringer af ham er bevaret saa lidt, at de næsten er bleven sagnagtige.

De næste militære Skridt var en Ordre til Rigmarsken om, at da der i „Nørrejylland“ behøvedes et (Felt) Artilleri, skulde han overveje, hvorledes et saadant kunde opstilles. Endvidere befaledes det, at da Frands Brockenhuus havde tilbudt at hverve 3 Kompagnier Ryttere, naar han til disse 3 Kompagnier af sine egne maatte faa 200 Sogneryttere — skulde der leveres ham et saadant Antal. Af størst Betydning var dog den Ordre, der udstedtes sidst i Januar om, at Anders Bille skulde sørge for, at en Styrke paa 1000 Sogneryttere og 2000 Mand til Fods af det jyske Folk straks sattes i Beredskab til at marchere — hvorhen nævnedes ikke — paa nærmere Befaling. Marsken skulde endvidere bestræbe sig for at opbringe yderligere den størst mulige Styrke af „Landfolket til Fods og til Hest“ for at denne dernæst kunde være parat til paa nærmere Ordre at afmarchere. Som Besætning i Rendsborg Fæstning, der i Forvejen havde 200 Mand af Jyske Regiment, skulde der derhos udkommanderes 300 Mand af samme Regiment ¹⁾).

Da der i selve den kongelige Del af Hertugdømmerne — forøvrigt ligesom i de hertugelige Dele — ikke fandtes noget Defensionsværk udover Adelen og Prælaternes Rostjeneste, som aldrig samledes eller øvedes, og nogle yderst svage Tilløb til en Slags Folkevæbning, udstedtes i de samme Dage Ordre til Amtmændene og til „Undersaatterne“ her, at det for at afværge Strejferier af fjendtlige Partier og Gennemmarch

¹⁾ Jyske Tegn. ¹⁴/₁, ¹⁶/₁, ²⁸/₁ og ¹/₂ 1657; Inländ. Registr. ⁸/₂ 1657.

af fremmed, hvervet Folk var nødvendigt, at Undersaatterne bevæbnedes og sattes i god [Krigs] Forfatning. I den Anledning skulde enhver bosat Mandsperson mellem 18 og 60 Aar skaffe sig Musket med Bandoler, Krudt og Bly, eller dog i ethvert Fald en Pike. Dernæst skulde alt bevæbnet Mandskab amtsvis inddeles i Kompagnier og indøves i Vaabenbrug af Officerer, udtagne af Befolkningen selv¹⁾. Ved denne Forholdsregel, der øjensynligt var rettet lige saa meget imod Hertugen af Gottorp, for at hindre ham i at forstærke sig fra de svenske Garnisoner i Pommern og hinsides Elben, som mod de Svenske selv, søgte man at organisere et Landeværn i Hertugdømmerne. Det vil senere blive omtalt, hvorledes dette Forsøg faldt lige saa ynkeligt ud som andre tidligere og strandede paa Regeringens og dens Embedsmænds Afmagt i Hertugdømmerne samt paa, at Befolkningen der var fuldstændig ukrigersk og fuldstændig ligegyldig for, hvad der angik Riget i Almindelighed, naar blot de maatte pleje deres Særinteresser.

Efter at der var afholdt Mønstringer af Sognerytterne i Jylland, hvorved det gik ganske skrappt til, idet i ikke faa Tilfælde Hestene blev ihjelredne og maatte erstattes af Bønderne, afmarcherede Oberst Christoffer Huass med 8 Kompagnier Ryttere eller c. 1000 Heste ind i Slesvig i Dagene omkring den 20. Februar. Nogle Dage forinden var Jyske Regiment til Fods, c. 1100 Mand i 8 Kompagnier foruden de 500 Mand i Rendsborg, afmarcheret mod syd, og i de sidste Dage af Februar og først i Marts samledes det lille Korps i Egnen

¹⁾ Inl. Registr. ⁸/₂ 1657; Ny Kgl. Saml. Fol. 645: Ordre fra Tysk Kanc. i Kbhvn. ¹/₂ 1657.

omkring Rendsborg¹⁾. Her sluttede 4 Kompagnier, 800 Mand, af jyske Adels Fodfolk sig til. Disse udgjorde dog ikke alt Adelens Fodfolk, men var udtagen af Besætningen i Frederiksodde, hvor Resten af Adelsoldaterne forblev tilbage under nogle faa Befalingsmænd. Korpset blev liggende i det sydlige Slesvig i omtrent to Maaneder, i hvilken Tid der yderligere afsendtes to fyenske Kompagnier af Sjællandske Regiment, de fyenske Sogneryttere samt hele Rostjenesten af Jylland og Fyen. Hermed var saa godt som hele den regulære Milits af Jylland og Fyen, nemlig c. 3000 Mand til Fods og 2300 Ryttere, udsendt, idet kun en Del af Adelens Fodfolk var tilbage i „Riget“²⁾.

Det skal bemærkes, at de danske Troppers Indrykning i Slesvig ikke vandt udelt Bifald, hverken hos den danske eller hos den holstenske Adel, og Kongen maatte love, at saa snart Hvervningen af de nye Regimenter var saa vidt fremskreden, at der var 6000 Mand paa Benene, skulde „Rigsfolkene“ o: de jysk-fyenske Tropper sendes tilbage igen. Med Undtagelse af en kortvarig tilbagegaaende Bevægelse i April skete dette dog ikke. Til Erstatning for det udmarcherede Fodfolk begyndte man i Jylland paa nye Mønstringer; men da saa godt som alle Officerer og de allerfleste Underofficerer var rykket med ud eller var overgaaet til de hvervede Afdelinger,

¹⁾ Synsvidner over Lenenes Tilst. 1661, særlig Jylland; Haderslevhus Lens Regnsk. 1657; Kay Ahlefeldt til Kongen ¹⁸/₂ 1657, i Indk. Sager.

²⁾ I det svenske Rigsarkiv, Skoklostersamlingen Tome II, Fol. No. 71 findes en meget nøjagtig Fortegnelse, ført etsteds i Slesvig og vel sagtens beregnet paa de Svenske, over de danske Troppers Indmarch fra ²⁴/₂—¹⁵/₅ 1657.

fik disse Forsøg paa Nyordninger foreløbig kun ringe Betydning¹⁾).

I de øvrige Provinser foretoges Overgangen til Krigsfod ved de staaende Afdelinger i et noget langsommere Tempo, idet man begyndte med at mønstre Sognerytterne og med at indkalde enkelte Fodfolkskompagnier i Sjælland og Skaane. Uden at gaa i Detailler, skal om Mobiliseringen her nævnes, at Sognerytterne af Skaane i Januar-Februar sammendroges i et Regiment under Navnet Axel Urops Regiment til Hest. Herved benyttede man den Fremgangsmaade, som ogsaa bragtes til Anvendelse ved de sjællandsk-lolland-falsterske Sogneryttere og vistnok skrev sig fra Ulrik Christian Gyldehløve, der lige var vendt hjem fra udenlandsk Krigstjeneste og medbragte en Del udenlandske Officerer af Kaptajns- og Ritmestergraden — at man blandede omtrent en Trediedel hvervede Folk ind mellem de udskrevne. Disse hvervede var dog næsten uden Undtagelse ogsaa danske Folk. Af Sognerytterne af Sjælland m. m. dannedes et Regiment til Ulrik Christian, og senere oprettedes der af udtagne Kompagnier af dette Regiment og Axel Urops et tredje Regiment, der gaves til Oberst Trampe, en dygtig og resolut Officer, der havde fulgt Ulrik Christian ind i Landet, og som til sit Regiment lod hverve en Del Folk, hvoriblandt ikke faa Tyskere. Umiddelbart før Krigen begyndte i Skaane, indkaldtes endelig Rostjenesten i disse Provinser, og der formeredes heraf en særlig Eskadron paa 4 Kompagnier. Sjællandske Regiment til Fods udgjorde i Fredsorganisationen 8 Kompagnier, hvoraf de to fyenske som foran omtalt sendtes

¹⁾ Jyske Landkommiss. Regnsk. 1651—61.

til Hertugdømmerne. Skaanske Regiment udgjorde 7 Kompagnier, hvoraf dog de to bestod af Adelens Soldater. Af disse to Regimenter formeredes i Løbet af Foraaret og indtil Krigens Udbrud: af Sjællandske Regiment ialt 22 Kompagnier, der atter samledes i større og mindre Eskadroner under Oberst Erik Qvitzow, der blev Kommandant i Malmø, Oberstløjtnant Henning Qvitzow, der forblev i Kjøbenhavn, Artilleriøbersten Paterson, Oberst Both, Oberstløjtnant Nadelwitz v. Krensky og Major Steinberg; af Skaanske Regiment ialt 24 Kompagnier i Eskadroner under Oberst Fuchs, Oberst Erik Qvitzow, Henrik Lindenov, Guvernør i Christiansstad, Oberstløjtnant Steffen Timme (i Helsingborg) m. fl., idet der under Udviklingen af alle disse Kompagnier flere Gange foretoges Nyudskrivninger, da det gamle Mandskab ikke slog til. Af Adelens Soldater i Sjælland (Lolland-Falster) dannedes der først et svagt Regiment paa 8 Kompagnier under Oberst Bredow, der var Kommandant i Kjøbenhavn; men derefter indskrænkedes Antallet af Kompagnier noget, da der ikke var Befalingsmænd nok at faa til dem.

I det Hele taget var Manglen paa uddannede og endnu feltdygtige Befalingsmænd den svageste Side ved den danske Hær¹⁾, medens der hverken nu eller

¹⁾ Den bekendte svenske Spion Peter Chambers skriver fra Kjøbenhavn (Brevet er udateret, men kan af forskellige Kendetegn bestemmes til at være skrevet d. 21. Februar) meget drastisk om Indeksereringen af de sjællandske Landsoldater: „De eksercerede nogle af deres Landsoldater for nogle Dage siden; saa var der adskillige af dem, som bar Sværdet paa den højre Side, Piken paa venstre Skulder og Musketen paa højre; dette saa jeg med megen Forundring. Og deres Officerer, de sprang omkring med dem som en anden Vildgaas og kommanderede dem fra venstre til højre Side og saa ikke engang, hvorledes

senere var Mangel paa kraftigt, ungt Mandskab. Man søgte at hjælpe paa denne Mangel ved at forfremme tidligere Underofficerer ved de nationale Afdelinger til Officerer, ligesom man fra de to gamle geworbne Kompagnier tog en Del Mandskab og gjorde dem til Underofficerer ved de udskrevne Afdelinger, og endelig hvervedes der i Udlandet og da navnlig i Brabant, men ogsaa i Tyskland, Frankrig og Skotland en Del Officerer og Underofficerer, der ansattes baade ved udskrevne og hvervede Afdelinger. Af saadanne hvervede Officerer skal nævnes af ældre General Henderson, Obersterne Trampe, Fuchs, Both, Edmondt, Lobrecht, Jens (v. Löwenclaw, genannt v. Hadersleben), Oberstløjtnanterne Nadelwitz, Ziegler, Barnekow m. fl. I det Hele maa det siges, at alle disse fremmede Officerer paa ganske enkelte Undtagelser nær var brugbare, flere endog meget

de har deres „Geværer“: om det var paa højre eller venstre Side. Alligevel blev de (Officererne og Befalingsmændene) af de andre danske Herremænd prist for at være brave Karle og forstandige Officerer. Og jeg vil dø paa, at jeg vil tage en af vore Knægte, som skulde lære baade Officererne og Soldaterne at haandtere deres Vaaben“. Allerede den 1. Februar havde han i Anledning af de danske Rustninger kunnet berette: „ . . . de store Koxer, som har tilbuddt sig at ville fournere Kongen i Danmark paa deres Bekostning, somme 1200 til Hest, andre 5, 4, 3 Kompagnier: nu, de ser, at de maa tage for dybt i Pungen, staar de og klør sig i Hovedet og bliver af deres Storskryderi ikke udløst“. — Om Chambers skal iøvrigt bemærkes, at han i Tiden mellem 15. Maj og 6. Juni 1657 over Hals og Hoved maatte flygte fra Danmark, da man her havde opsnappet en af hans Spionberetninger. Derefter opholdt han sig en Tid i Hamburg og Lübeck. I 1659 og 60 var han igen i Helsingør, og i ethvert Fald indtil 1674 vedblev han at optræde som svensk Agent, om han end synes at være bleven brugt forholdsvis lidt efter Fredsslutningen 1660. (Rigsark. i Stockh. Skokloster Saml. II Fol. Nr. 64.)

dygtige Krigsmænd, og dertil hæderlige og samvittighedsfulde Mænd, der med Iver søgte at udfylde deres Plads. Trods det, at de fleste, navnlig af de yngre — af de ældre havde adskillige før været i dansk Tjeneste — ikke talte eller forstod Dansk, kom de gennemgaaende hurtigt i et godt Forhold til deres undergivne og erhvervede sig disses Tillid og Hengivenhed.

De af det udskrevne Fodfolk i Østdanmark opstillede Afdelinger talte over 5000 Mand; Sogne-, Præste- og Fogedryttere og Rostjeneste c. 1700 Heste. Det skal straks her bemærkes, at der endnu ikke var stillet Krav om Rostjenestens Fordobling.

I Løbet af Maj Maaned foregik ved Korpset i Hertugdømmerne en endelig Inddeling af det udskrevne jyskfyenske Rytteri samt Rostjenesten, idet den Kompagniinddeling, i hvilken man var rykket ud fra Jylland, ophævedes, og der formeredes mindre stærke Kompagnier. En foreløbig Inddeling var iøvrigt alt foretagen i Marts. Der formeredes et Regiment paa 12 Kompagnier under den bedrøveligst bekendte Oberst Jens, et Regiment paa 6 Kompagnier under Oberst Huass, medens 4 Kompagnier overlodes til den til Generalmajor udnævnte Friedr. v. Buchwald, der selv skulde hverve 2 Kompagnier til de 4. I Oberst Jens' Regiment bestod 8 Kompagnier af Rostjenesten og de fyenske Sogneryttere, medens de 4 andre Kompagnier var jyske Sogneryttere. De 10 Kompagnier i Huass' og Buchwalds Regimenter var jyske Sogneryttere. Ved denne Inddeling iagttoges det, at man forandrede det mindst mulige i den vante Sammensætning fra Hjemmet, nemlig lensvis og stiftsvis, men det kunde herved ikke undgaas, at Kompagnierne blev meget

forskellige i Styrke, idet nogle kun talte 60—70 menige Ryttere, enkelte andre derimod 140—150.

Det er kortelig berørt, at der allerede den 11. Januar var begyndt Forberedelser til Opstilling af hvervede Afdelinger, og ikke mange Dage efter var i alle Provinser, dog særlig i Jylland og Skaane, Hvervinger saamaat sat i Gang for efterhaanden at tage stærkere og stærkere Fart. Ved disse Hvervinger var Fremgangsmaaden almindelig den, at vedkommende Chef først fik et trykt Hververpatent som en Slags Legitimation overfor de forskellige Myndigheder. Udstyret hermed begyndte han først at danne Kadrerne til sin Afdeling, og dernæst lod han sine Befalingsmænd, Officerer som Underofficerer, sprede sig omkring i Landet for paa egen Haand at samle Mandskab, idet der i Reglen i Forvejen var kontraheret om, hvor stort et Antal Mandskab hver enkelt Befalingsmand skulde samle. Forskud til Hvervingen — til Haandpenge, til Uniformer, til Underhold af det hvervede Mandskab, indtil dette var ført ind i det Distrikt, som var anvist til „Løbeplass“ („Laufplatz“), og hvor det fik frit Underhold, indtil Mønstringen fandt Sted — udbetaltes i Reglen ved Udleveringen af Patentet, med mindre den paagældende Oberst selv „paa egen Bekostning“ kunde sætte Hvervingen i Gang. Den egentlige „Kapitulation“ mellem Krigsherren og Regimentsindehaveren afsluttedes derimod som oftest paa et senere Stadium. I Kapitulationsdokumentet fastsloges endelig, hvor stærk Afdelingen skulde være, hvor stærke Kadrerne skulde være, og hvorvidt Obersten selv maatte antage sine Befalingsmænd, hvad han meget maatte ønske, da dette i høj Grad lettede ham Hvervingen af Mandskab. Dernæst fastsloges Lønningernes Størrelse for Befalingsmænd og

Mandskab samt hvorvidt Regimentet skulde leveres iklædt, bevæbnet, event. ogsaa beredent, hvornæst den Pris fastsloges, som Obersten skulde have pr. Mand. Endelig bestemtes en Termin, indenfor hvilken Regimentet skulde være færdig til Mønstring af den „Mønsterherre“, der mødte paa Krigsherrens Vegne for at syne Mand for Mand med Udrustning og Heste. Hertil kunde komme enkelte yderligere Aftaler f. Eks. om Jurisdiktionsmyndighed o. l. Faner og Standarter — en for hvert Kompagni — leveredes af Krigsherren. Mønstringen foretoges almindelig, naar to Tredjedele af Mandskabet var bragt til Stede paa Løbepladsen, og straks efter endt Mønstring udbetaltes „Mønstermaaned“ eller „Laufgeld“, hvorefter samtligt Personel gik i sædvanlig Lønning, og Vaabnene udleveredes. Noget særegent for denne Hverving var det, at flere af Regimentscheferne udtrykkeligt betingede sig, at de ikke vilde staa under Kommando af andre end Kongen selv eller Rigens Marsk. Den Tid, der betingedes fra Hvervingens Begyndelse indtil Mønstringen, var gennemgaaende 3 Maaneder¹⁾; men efter Mønstringen skulde Kompagnierne snarest bringes paa fuld Styrke, nemlig 108 Mand ved et Fodkompagni, 90 Ryttere ved et Rytterkompagni.

¹⁾ Professor Fridericia siger i sit bekendte Arbejde: *Adelsvældens sidste Dage*, S. 241, ved Omtale af Begivenhederne i Januar—Februar, at Krigsforberedelserne og Rustningerne paabegyndtes, „som om Fredsbruddet stod umiddelbart for Døren.“ Da Regimenterne imidlertid maatte have c. 4 Maaneder til Hvervingen og altsaa ikke kunde ventes færdige før ved Slutningen af Maj, kan man ikke sige, at Regeringen i den Henseende udviste upassende Hastværk. Naar det betænkes, at Styrken af Mandskab og Heste skulde forøges til det 3-4 dobbelte af det i Fredstid disponible, Antallet af Afdelinger og Befalingsmænd til det 6-7 dobbelte, vil det ogsaa skønnes, at Tiden ikke kunde være kortere.

Hververpengene fastsattes til 24 Rdl. pr. Rytter, idet de 14 Rdl. beregnedes til Indkøb af Hesten. En Dragon regnedes til 8 Rdl., en Infanterist til 4. Ved disse Priser var det Forudsætningen, at Krigsherren leverede Vaabnene. Disse var for en Infanterist en Musket med Bandler samt en Kaarde, hvilket kunde koste tilsammen c. 8 Rdl. Ved nogle Fodfolksafdelinger bevæbnedes en vis Del af Mandskabet med Piker og havde hertil svarende Dækvaaben. Ved Rytteriet var Vaabnene et Par Pistoler foruden Degen; ved Dragonerne brugtes Degen og en Pistol eller en Musket eller en Flint.

Af de Hververfuldmagter, der udstedtes i 1657 — og det var mange — fik knap Halvdelen nogen Betydning, og navnlig blev hvad der udstedtes efter Maj Maanedes Begyndelse næsten ganske betydningsløst, hvad der for største Delen laa i, at de var udstedt til ubemidlede, indkaldte, fremmede Officerer. De Hvervinger, der virkelig blev til noget, var i Jylland følgende: Kjeld Lange et Fodfolksregiment, Niels Krabbe et Fodfolks- Dragonregiment, Sten Bille et Rytterregiment; i Fyen: Kay Lykke og Frands Brockenhuus hver et Rytterregiment; i Skaane Christian Friis (Rigsfelttøjmasteren) et Fodfolksregiment, Knud Ulfeldt og Henrik Lindenov hver en Eskadron Fodfolk, Knud Ulfeldt desuden en Eskadron Dragoner; paa Lolland Gunde Rosenkrands (til Sønnen Jørgen) et Fodfolksregiment. Paa Sjælland opstilledes af jysk Mandskab Ulrik Christians Dragonregiment, hvorhos det maa erindres, at de to Rytterregimenter, som Axel Urop og Ulrik Christian var Chefer for, havde en Del hvervet Mandskab, hvilket jo ogsaa gjaldt om Trampes Rytterregiment.

Om de enkelte Regimenters Tilblivelse skal særlig

bemærkes følgende: Ved Kjeld Langes Regiment mønstredes de 7 Kompagnier (af 10) midt i Marts, hvorefter de i halvfærdig Tilstand marcherede ned i Hertugdømmerne, hvor de vedblivende trak Mandskab til sig fra Jylland. De resterende Kompagnier fulgte efter betydelig senere. Kjeld Lange havde tidligere været Oberstløjtnant og Chef for Landeværnet i Vendelbo Stift og tog med sig til sit hvervede Regiment de fleste af sine gamle Befalingsmænd og havde dertil paa Grund af sit store Kendskab til Befolkningen let ved at skaffe sig dygtigt Mandskab.

Niels Krabbes Dragon- (Fodfolks-) Regiment opstilledes af Oberstløjtnanterne Paul Bentfeldt, mest bekendt fra Kronborgs Belejring i 1658, og Ejler Holck, da Krabbe selv var optagen af Forsvarsvæsenet i Skaane og aldrig fik noget med Regimentet at gøre. Ogsaa dette Regiment fik en Del Befalingsmænd fra de jyske Afdelinger, og allerede i den sidste Halvdel af Marts var Kompagnierne saa vidt, at en foreløbig Mønstring foretoges, hvorefter ogsaa dette Regiment i kun halvfærdig Stand sendtes ned i Hertugdømmerne. Regimentet bestod dels af Dragoner, dels af Infanterister, idet det var den oprindelige Mening, at 8 Kompagnier skulde være Dragoner, 4 Kompagnier Infanteri; men da den knappe Tid ikke tillod at vente paa Ankomsten af alle Hestene, der leveredes af de jyske Len efter Proportion, fuldførtes Regimentets Opstilling ikke efter Planen, og det blev aldrig helt komplet, og navnlig blev kun omtrent Halvdelen af det beredent. Regimentet gik almindelig under Navnet „Rigsmarskens Livregiment Dragoner“, da Bille for en Del stod bagved og støttede dets Opretelse.

Sten Billes Rytterregiment eller, som det almindelig kaldtes, „Rigsmarskens Livregiment Ryttere“ kom ogsaa hovedsagelig til at bestaa af jysk Mandskab, men i Modsætning til de to foregaaende fik det dertil en ikke ringe Andel tyske Folk, da enkelte af Kompagnierne opstilledes i det tyske og af tyske Officerer. Som alt nævnt var Hververpengene udbetalt i Januar, men først den 1. Marts udstedtes den egentlige Kapitulation med Sten Bille, der lovede, at 7 Kompagnier af de 10 skulde være mønsterfærdige inden Udgangen af Marts, hvad han ogsaa holdt. Dette Regiment var et meget fornemt, da Officererne gennemgaaende hørte til Højadelen, og det var dertil et meget godt Regiment, da ogsaa de tyske Officerer var dygtige Folk. Hvad Oprettelsen af et Rytterregiment kunde koste, derom faar man noget Begreb ved at se, at Sten Billes Afregning for Regimentet var paa over 60.000 Rdl.

Man kan undres noget over, at der jagedes saa stærkt paa med at sende de kun halvvejs færdige Afdelinger syd paa, saa at der vedblivende maatte sendes Mandskab og Heste fra Jylland ned i Hertugdømmerne til at komplettere Kompagnierne, og der kan ikke være Tvivl om, at det vilde have været heldigere, om Opstillingen var foregaaet paa mere regulær Vis. Aarsagen til Hastværket synes bl. a. at have været den, at der jo var en Del Misfornøjelse blandt Adelen, muligvis ogsaa blandt Bønderne, over at det udskrevne Fodfolk og Rytteri sendtes „ud af Riget“, hvad der jo faktisk stred imod de givne Bevillinger for Adelens Fodfolk, Sognerytterne og Adelens Rostjeneste. Men ogsaa jævnlige Krigsrygter nede fra Rigets Sydgrændse allarmede Befolkningen op igennem Halvøen og trængte derfra over til Øerne og

fremkaldte Ønsker om at faa opstillet et Korps i Nærheden af Grændsen. Allerede i Begyndelsen af Februar indkaldtes enkelte Dele af Militsen i Grændsedistrikterne til Tjeneste, da det hed sig, at Svenskerne i Pommern og Stift Bremen hvervede stærkt¹⁾ og foretog truende Troppebevægelser. Nu ved man, at disse Rygter ikke altid havde noget paa sig; men det var jo i det Hele en urolig Tid og Jordbunden gunstig for allehaande Allarmefterretninger²⁾. For Kongen og for Krigspartiet var Rygterne ikke uvelkomne, og der blev næppe fra deres Side gjort synderligt for at modarbejde dem.

Kay Lykkes Regiment eller „Kongens Livregiment til Hest“ mønstredes betydelig senere end de andre, nemlig først den 15.—19. Juli. Dette laa for en Del i, at der ved dette Regiment hvervedes et meget betydeligt Antal tyske Folk, hvis Fremskaffelse jo maatte have længere Tid, men for en Del ogsaa i Vanskeligheden ved at faa Mønstermaanedens skrabet sammen. Først efter betydelige Anstrængelser og efter at der fra alle Sider var lagt et stærkt Pres paa den fyenske Adel, da der navnlig i Holsten men ogsaa i Skaane var haardt Brug for Regimentet, lykkedes det at faa det mønstret. Da var det til Gengæld ogsaa næsten fuldtalligt paa c. 1000 Ryttere, og det rostes af Mønsterherren, Joh. Chr. Körbitz, som et særdeles godt Regiment, hvilket man kunde vente sig

¹⁾ Dette forholdt sig rigtig nok — se bl. a. Danske Kongers Hist. Nr. 123 v. d. Osten til Frederik III ^{20/2} 1657.

²⁾ Eksempelvis skal nævnes, at den 6. Februar 1657 opstod der en „stor Tumult“ i Haderslev, da det hed sig, at Fjenden var falden ind i Landet. Amtsskriveren maatte over Hals og Hoved pakke en Del vigtige Breve og Dokumenter sammen og bringe dem over Vandet til Assens (Haderslevhus Lens Regnsk. 1657, Udgiftspost 122).

god Tjeneste af. Som det senere vil ses, var Tiden imidlertid bleven saa fremrykket, at Regimentet ikke kom til Anvendelse i Jylland.

Frands Brockenhuus' Regiment, „Dronningens Livregiment til Hest“, skulde jo have 200 jyske Sogneryttere til de 300, som Brockenhuus selv skulde hverve. Anders Bille modsatte sig imidlertid at afgive to hele Kompagnier men foreslog i Stedet derfor, at der af hvert Sognerytterkompagni skulde afgives 10—15 Mand, hvad Brockenhuus ogsaa gik ind paa. Dette synes dog at være strandet paa Ritmestrenes Modstand, thi trods mange Skrivelser og Befalinger havde Brockenhuus, da hans hvervede Folk mønstredes paa Fyen i Dagene 22.—25. Maj, endnu ikke faaet en eneste Sognerytter, og af hans otte Kompagnier¹⁾ havde to slet ingen og et Par andre kun ganske faa menige. Saa foretog Brockenhuus en Rejse til Anders Bille i Bargteheide i Holsten²⁾ og fik her sat igennem, at der af det unge, i Rullerne indskrevne Mandskab i en Del jyske Len udtoges et Antal Mand, ligesom ogsaa Heste leveredes af de jyske Len. Regimentet blev derefter overført til Skaane. En ringe Del af Mandskabet var tysk.

Ulrik Christians Dragonregiment oprettedes af Mandskab, der udskreves i de jyske Len. Efter at være organiseret paa Sjælland overførtes Regimentet til Skaane. Af Christian Friis' Regiment blev enkelte Kompagnier nogenlunde, andre kun halvvejs komplet, og Regimentet blev aldrig formeret som saadant men op-

¹⁾ Regimentet var oprindelig beregnet paa kun 5 Kompagnier (se foran).

²⁾ Bennicks Regnsk. i Holsten 1657; Haderslevhus Lens Regnsk. 1657.

traadte med nogle Kompagnier hist og her. Dette Regiment ligesom Knud Ulfeldts Eskadroner Fodfolk og Dragoner samt Henrik Lindenovs Fodfolk bestod af skaansk Mandskab.

Gunde Rosenkrands viste sig ved denne som ved andre Lejligheder besjælet af den bedste Villie til at bringe Ofre for sit Land, men desværre svarede hans Evne ikke til den gode Villie. Han havde tilbudt at stille sit Regiment paa 1000 Mand til Fods alene mod at faa de 1000 Rdl., som den senere saa ulykkelige Christoffer Bille havde udlovet til Fædrelandets Hjælp, og mod at faa 300 Mand udskrevne Bønderkarle fra nogle af de jyske Len. De 300 Bønderkarle blev ham anvist af Dronningborg, Kalø og Aarhus Len i Februar ligesom de 1000 Rdl. af jyske Landekiste; men Udtagelsen af Karlene voldte de største Vanskeligheder¹⁾, da Bønderne „i deres store Trods og Ulydighed“ ikke vilde møde til Udskrivningen, saa at baade Februar, Marts og April Maaneder hengik, inden Udskrivningen var endt, og selv da fik han kun omtrent Halvdelen af, hvad han skulde have. Under stadige Genvordigheder, der nærmest skyldtes Pengemangel, fik Gunde og Sønnen Jørgen endelig samlet c. 800 Mand sammen — mest Lolliker og Falstringer. Regimentet mønstredes omkring Midten af Juli; Mønstermaaned udbetaltes af lollandske Landekiste; Vaaben, tilhørende det lollandske Landeværn, toges fra Nakskov Tøjhus eller indkøbtes i Hamburg og Lübeck, og efter en Del Ordre og Kontraordre, til Dels fremkaldt ved Krigsbegivenhederne paa Halvøen, sendtes Regimentet

¹⁾ Danske Samlr. I S. 29 ff. Jyske Tegner. og Indk. Sager Marts og April 1657.

over til Frederiksodde, hvor det ankom den 18. August. Da dette Regiment, hvis Officerer for en betydelig Del bestod af Udlændinge, der aldrig havde været i Landet før, i Slutningen af August stilledes overfor Fjenden, havde det endnu ikke en fuld Maaned været under Vaaben.

De hvervede Regimenter havde under deres Samling anvist en bestemt Del af Landet eller rettere visse Købstæder til Løbeplads, hvortil det antagne Mandskab henførtes og forplejedes frit indtil Mønstringen. Det var bestemt, at hver menig Soldat mod en Betaling af 12 Skilling daglig til Kvarterværten skulde have to Maaltider og tre Potter Øl, hvert Maaltid bestaaende af to Retter.

Undersøger man for alle Afdelingers Vedkommende Forholdet med Hensyn til Hvervning, Udskrivning og Nationalitet, viser det sig, at

af ublandet dansk, udskrevet Mandskab bestod samtlige jysk-fyenske Sognerytterkompagnier, idet dog 4 af dem skulde formeres i Regiment sammen med Friedr. Buchwalds to hvervede tyske Kompagnier, hvilket for øvrigt aldrig kom til Udførelse. Ublandet dansk og udskreven var fremdeles Jyske Regiments og jyske Adels Fodfolks 14 Kompagnier; det samme var Tilfældet med Sjællandske Regiments og Sjælland-Lolland-Falsters Adels Fodfolk og de deraf dannede Eskadroner. Hovedmassen af Skaanske Regiments Mandskab formeredes ligesom Sjællandske Regiments i Eskadroner af ublandet Mandskab, medens kun en ringe Del deraf blandedes med hvervet, dansk Folk.

Ublandet dansk, hvervet Mandskab havde hele Rostjenesten, Kjeld Langes Regiment, Knud Ulfeldts to

Eskadroner samt Chr. Friis' og Henrik Lindenovs Eskadroner.

Udskrevet Mandskab med en ringe Tilsætning af hvervede, danske Folk havde Ulrik Christians Dragonregiment, sammes Rytterregiment og Axel Urops Rytterregiment.

Blandet udskrevet og hvervet Mandskab havde Rosenkrands' Regiment, Frands Brockenhuus' og Trampes, men med den Forskel, at Rosenkrands' Regiment bestod af lutter danske Folk, medens Brockenhuus' og Trampes havde en Del tyske Folk. I alle tre Regimenter var der betydelig flere hvervede end udskrevne.

En Blanding af dansk og tysk, hvervet Mandskab havde Sten Billes og Kay Lykkes Regimenter, og fælles for begge Regimenter var, at det danske Element betydelig overvejede det fremmede.

Angivet i Tal var Forholdet paa det nærmeste: ublandet udskrevne var 91 Fodfolks- og Rytterkompagnier med 9500 Mand; ublandet hvervede 56 Kompagnier med 5300 Mand; blandet udskrevne og hvervede var endelig 32 Kompagnier med 3300 Mand¹⁾.

¹⁾ Vi har anset det for ønskeligt at gaa noget nøjere ind paa dette Organisationsspørgsmaal, fordi der i det eneste større, historiske Arbejde om dette Tidsrum, nemlig Professor Fridericias før nævnte Bog, findes en mindre korrekt Omtale af Krigsforberedelserne, der ganske vist ogsaa er højst indviklede og fordrer et Specialstudium, som altid vil være uoverkommelig, hvor et Stykke almindelig Historie skal skrives. Det hedder i nævnte Værk S. 241: „Hvad angaar selve Hærstyrkens Forøgelse, gik man frem paa en dobbelt Maade. Dels lod man de bestaaende Militærkompagnier til Hest og Fods forstærke ved at indlemme hvervede Tropper i dem, dels..." (anstillede man Hvervinger). Forholdet var jo imidlertid dette, at over Halvdelen af Stridsmag-

De i „Riget“ opstillede Stridskræfter fik en meget væsentlig Forøgelse ved de i Hertugdømmerne opstillede Regimenter. Den første Aftale om Hvervinger her har sandsynligvis fundet Sted ved Kongens Møde med de holstenske Raader i Glückstadt omkring den 11. Februar; thi fra den 15. Februar begynder Udbetalingen af Hververpenge til Oberst Henrik Sehesteds Rytterregiment. Derefter følger Oberst Ditlev Brockdorff (Fodregiment) den 3., Oberst Hinrich Ahlefeldt (Rytterregiment) den 13., Generalkrigskommissarius og Oberst Ditlev Ahlefeldt samt Generalmajor Hans Rantzau (Rytterregimenter) den 14. Marts. Den 30. April mønstredes Sehesteds Regiment og den 10. Maj Oberst Ulrik Frederik Gyldenløves

ten bestod af ublandet udskrevet Mandskab. Det hedder videre sammesteds, at Gunde Rosenkrands, Christian Friis, Knud Ulfeldt, Henrik Bjelke, Kjeld Lange, Rigsmarsken, Kay Lykke og Niels Krabbe paatog sig at hverve Afdelinger, hvorefter det siges: „ogsaa flere af disse Afdelinger fik Obersterne Ret til yderligere at komplettere med udskrevet Mandskab, saaledes at der i det hele ikke kom til at være nogen bestemt Grænse mellem den hvervede og den udskrevne Del af Hæren“. Det fremgaar af foranstaaende Oversigt over Hærens Overgang til Krigsfod, at af alle de nævnte Oberster var Gunde Rosenkrands den eneste, der fik noget udskrevet Mandskab (150 Mand siger Rosenkrands selv) til sit Regiment, og han var den eneste af de her nævnte, der havde faaet noget Løfte derom. At det er ukorrekt at sige, at der i det Hele ikke var nogen „bestemt Grændse“ osv. fremgaar ogsaa af det foran staaende. Endelig hedder det: „Af det i Norge udskrevne Mandskab beordredes en Del til Danmark....“ Dette er vel formelt rigtigt, men denne „Del“ udgjorde kun 150—200 Mand til Forstærkning af de to gamle, norske Kompagnier i Sundstæderne.

Iøvrigt kan Opmærksomheden ikke noksom henledes paa de i Professor Fridericias nævnte Arbejde, særlig Bog 6—8, givne Anvisninger til, hvor Materialet til Krigens Historie skal søges. Særlig for den trykte Litteraturs Vedkommende er disse Anvisninger ganske uundværlige for enhver, der vil vinde nærmere Indsigt i Forholdene.

Fodregiment („Kongens Livregiment til Fods“), medens de andre fulgte efter den 28. Maj, den 16. og 17. Juni — de sidste altsaa først efter at Krigen var begyndt. Rytterregimenterne var alle hvervede og bestod af Tyskere og Holstenere, alene med Undtagelse af Sehesteds Regiment, der havde Løbeplads i Haderslevhus Amt og bestod omtrent ligelig af Danske og andre. Rytterregimenterne var alle paa 6 Kompagnier og talte omtrent 600 Mand hver. De to Fodregimenter talte henholdsvis c. 700 og c. 800 Mand, hvoraf ikke faa var danske Folk. Yderligere opstilledes et Fodregiment under den i Bremen hjemmehørende Oberst Eckerich Johan Lübbes, som allerede i mange Aar havde været i dansk Tjeneste og var en erfaren og energisk Krigsmand og en trofast Tilhænger af det danske Kongehus. Dette Regiment¹⁾, det „Sorte Regiment“ efter Fanernes Farve, dannedes ved, at en Del af det gammeltjente, hvervede Mandskab, hørende til Besætningen i Glückstadt og Krempe, sloges sammen med det udskrevne Mandskab fra de kongelige Amter i Slesvig og Holsten. — Hvervningerne i Holsten var iøvrigt bleven hindret meget af Vanskelighederne ved at skaffe rede Penge; thi Pengemændene i Hamburg, Kiel og Lübeck holdt sig tilbage og var meget forsigtige med at laane ud i disse urolige Tider.

Allerede i Januar havde Anders Bille faaet Ordre til at organisere et Feltartilleri. Hidtil havde man nøjedes med de lette Regiments-Kanoner, der fandtes ved og betjentes af Fodfolksregimenterne; men nu samledes der fra de mest forskellige Steder — fra Kjøbenhavns Tøjhus,

¹⁾ Nuværende 2den Bataillon, hvis Oprettelse altsaa gaar tilbage til 1644. Ældre endnu er dog f. Eks. 12te Bataillon, hvis Oprettelse daterer sig fra 1614 (Jyske Regiment).

fra Fæstningerne rundt omkring, fra Kronens Slotte osv. — en Del Skyts, og fra Købstæderne i det sydlige Jylland samt paa Fyen udskreves der Heste og „Køresvende“ samt Sadel- og Seletøj. Hver Kanon skulde være 6-spændig, og to Køresvende pr. Kanon red paa Bespændingen. Der udskreves først 166 Heste og 55 Kuske, men kort Tid efter udstedtes en ny Ordre, hvorved Antallene sattes til henholdsvis 610 og 305. Beklageligvis lykkedes det ikke Rigmarsken at faa opstillet et nogenlunde tilstrækkeligt Artillerikorps, skønt han personlig havde en rigtig Opfattelse af Artilleriets stærkt tiltagne Betydning og lod Rigsfelttøjmasteren, Christian Friis, udarbejde et detailleret Overslag over, hvad der behøvedes af Personel, Skyts, Ammunition, Redskaber m. m. Umiddelbart før Felttogets Begyndelse gjorde han endelig særdeles indtrængende Forestilling hos Kongen personlig og bad om Tilladelse til i Nødsfald at maatte benytte sig af Skytsbeholdningerne i Glückstadts Tøjhus; men hverken Kongen eller Righofmesteren tog ringeste Notits af Indstillingerne. Dette kom ikke alene til meget væsentlig at influere paa Felttoget i Stift Bremen, men ogsaa paa hele den første Krigs Forløb, da den svenske Hovedhær under Carl Gustav netop i Henseende til Artilleriet var den danske Hær knusende overlegen.

Ved Midten af Juni udgjorde de danske Stridskræfter i Holsten, Fæstningsgarnisonerne medindberegnet, godt 12000¹⁾ Mand, hvoraf omtrent Halvdelen

¹⁾ Det mobile Korps i Skaane talte ved Felttogets Begyndelse, d. v. s. i August, omtrent 8000 Mand samt noget Fodfolk i de mange Fæstninger. Fridericia angiver (S. 255) Styrken „paa Halvøen“ til 20,000 Mand, den i Skaane til 4-5000. I Virkeligheden var Korpset i Holsten kun lidt stærkere end det i Skaane.

Rytteri. Omtrent tre Femtedele deraf var Danske. Da de danske, hvervede Afdelinger næsten udelukkende var opstillede i Jylland, kan man regne, at der fra denne Provins alene var draget henved 7000 Mand til Krigsskuepladsen i Holsten. I det enkelte var Hærens Sammensætning følgende:¹⁾

		Kompagnier.	Styrke. (Mand.)
a. Rytteri.			
Oberst Jens v. Haderslebens	Regiment	12	1250
— Christoffer Huass'	—	6	600
Generalmj. Friedr. v. Buchwalds	—	4	350
Oberst Sten Billes	—	10	1100
Generalmajor Hans Rantzaus	—	6	600
Oberst(Gr.Kr.Kom.) Dtl. Ahlefeldts	—	6	600
— Hinrich Ahlefeldts	—	6	600
— Henrik Sehesteds	—	6	650
Ialt . . .		56	5750
b. Dragoner.			
Rigsmarskens Livregiment		12	1000
c. Fodfolk.			
Jyske Regiment med Adelseskadronen		14	2300
Oberst Kjeld Langes	Regiment	10	800
— Eckerich J. Lübbes'	—	10	900
— Ditlev Brockdorffs	—	10	700
— Ulr. Fr. Gyldenløves	—	10	800
Ialt . . .		54	5500

¹⁾ Ved Udarbejdelsen af dette Afsnit er hovedsagelig benyttet Tegnelser, Registre og Indlæg for alle Lande 1657; Indk. Sager 1657; Indl. Militsen vedkomm. 1657; Koncepter til Bestallr. m. m. vedrør. Militsen 1657; Kay og Ditlev Ahlefeldts Regnsk. i Holsten 1657; Körbitz' Regnsk. paa Fyen 1657; Bennicks Regnskab 1657; Jyske Landkommissarie Regnsk. 1651—61; Breve og Relat. fra Militærpersoner 1657—60; Danske Kongers Hist. Nr. 123. Ogsaa fra Lensregnskaberne kan hentes en Del Materiale ang. Hvervninger m. m.

For en Nutidsbetragtning er Fodfolkets Faatalighed i Forhold til Rytteriet meget paafaldende, men dette Forhold var netop i god Overensstemmelse med Datidens Opfattelse, der grundede sig paa de exceptionelle Forhold i Trediveaarskrigen. I Carl Gustavs Hære var Rytteriet endda forholdsvis endnu talrigere. Saavel paa dansk som paa svensk Side viste det sig dog straks fra Krigen Begyndelse, at hvad der hidtil havde været anset for normalt i saa Henseende ikke slog til paa Krigsskuepladsen her, og i begge Hære mærkedes højst følelig Manglen paa tilstrækkeligt Fodfolk, medens man paa samme Tid knapt vidste, hvorledes man skulde anvende og forpleje det talrige Rytteri. I de næste 10—20 Aar derefter saa man da ogsaa, at Mængden af Fodfolk forøgedes stærkt i alle Hære.

Bedømt efter Antallet alene var det danske Korps i Holsten efter Datidens Maalestok meget anseelig, og det Arbejde, der derved var præsteret — samtidig med at et Korps af næsten lignende Styrke var opstillet i Skaane — var meget anerkendelsesværdig, og dette saa meget mere som det kostbareste og mest Tid fordrende Vaaben, Rytteriet, var saa talrigt repræsenteret. Spørges der om Korpsets militære Værd, da vilde man under Henblik paa Felttogets Udgang kunne svare ganske summarisk: af de 14 Regimenter, som Korpset bestod af i Juni 1657, var ved Begyndelsen af Februar 1658 kun et enkelt Rytterregiment, som ikke havde været i Kamp, større Rester af et Par Fodregimenter og Smaarester af 3—4 andre Regimenter tilbage, men ellers var Korpset fuldstændig ødelagt ved Død, Saar, Fangenskab eller Flugt — altsaa maa Korpset have været af en daarlig Beskaffenhed. En saadan Dom vilde dog ikke være ret-

færdig, og den vilde utvivlsomt være kommen til at lyde ganske anderledes, dersom Korpset, ligesom det i Skaane, var blevet stillet overfor en hvilken som helst af de svenske Generaler og ikke netop overfor Carl Gustav personlig. Men saavel menige som mange af Befalingsmændene i den danske Hær savnede Krigserfaring og Øvelse; thi som foran paavist havde, naar det udskrevne jyskfyenske Fodfolk og Rytteri undtages, de ældste Afdelinger kun siden Midten af Marts været under Vaaben, og flere Regimenter var først bleven formeret umiddelbart før eller endog efter, at Krigen var begyndt. Og selv om det kan antages, at en stor Del af de hvervede Folk enten havde tilhørt Militsen eller paa anden Maade var øvede Soldater, saa kunde de selvfølgelig ikke maale sig med de krigs- og sejrsvante svenske Veteraner. Hertil kom en anden Omstændighed, som tyngede stærkt i Disfavør af det danske Korps, nemlig Befalingsmændenes ringe Antal. Medens de svenske Regimenter i Trediveaarskrigens sidste Aar og endnu i 1657 som Regel havde Kompagnier med kun 30—50 menige, men med helt udfyldte Kadrer af krigserfarne Førere, saa havde man ved de danske Kompagnier et ringere Antal Befalingsmænd til to à tre Gange saa mange menige. Ved de svenske Afdelinger havde fælles Farer, fælles Lidelser og fælles Glæder knyttet et ubristeligt Baand mellem de til samme Afdeling hørende, medens der ved de danske Afdelinger endnu ikke havde været Tid til at arbejde de mange enkelte sammen til et Hele. — Naar man ud fra disse Forudsætninger betragter det danske Korps og tilstrækkelig nøje har undersøgt dets Afdelingers Forhold i Felttoget, vil man komme til det Resultat, at Hærens Kvalitet viste sig meget betydelig bedre, end man kunde have antaget og navnlig

bedre end hidtil almindelig troet. I det Hele og store viste de enkelte Afdelinger et godt Forhold overfor Fjenden og viste sig — med enkelte Undtagelser — lydige og veldisciplinerede saavel overfor deres Befalingsmænd som i Forholdet til den civile Befolkning.

Af samtidige Udtalelser om den danske Hær skal anføres følgende. General-Krigs-Kommissarius og Oberst Ditlev Ahlefeldt siger i sine Memoirer¹⁾, at Hæren bestod af „gut und braff Volk“, hvad man nok tør tillægge Betydning, selv om Ahlefeldt ingenlunde altid fortjener Tiltro. Den samme siger i sin skriftlige Votering i 1657, formentlig først i Oktober, angaaende Skridt til at drive Fjenden ud af Jylland igen, at Fjenden har 10.000 Mand — altsammen øvede Folk og forsynede med høje og lave Officerer samt et „fuldkommen“ Artilleri osv. — men han mener, at der vil kunne samles et dansk Korps af samme Styrke „og antager jeg ogsaa i Kvalitet“ lige saa god som Fjendens²⁾. Kaptajn Johan Wittmacke erklærer i August 1657 lige overfor Kongen, at man ikke kan tillægge „Officererne og Knægtene“ nogen Skyld for, at de „statelige Rytterregimenter“ fra Holsten sendtes tilbage til Jylland; thi de (Officererne og Knægtene) gaar, hvorhen man vil føre dem³⁾. Den svenske General Volkmann, der efter Carl Gust. Wrangels Afrejse fra Provinsen Bremen havde Overkommandoen der, udtaler efter Kampen ved Stade den 24. Juni med de jysk-fyenske Ryttere og Dragoner, at de danske Afdelinger er meget godt be-

¹⁾ Udgivne ved Kand. Louis Bobé, Side 71 ff.

²⁾ Indkomne Sager. udateret 1657.

³⁾ Breve og Relationer fra Militærpersoner 1657; Danske Kongers Historie Nr. 123.

redne og bevæbnede¹⁾; og skønt Styrkeforholdene i denne Kamp i Virkeligheden var omtrent lige, havde Svenskerne faaet saa megen Respekt for de danske Ryttere, at de meget stærkt overvurderede disses Styrke og ikke mere vovede at møde dem i aaben Mark. Udtalelser fra Feltmarskal Wrangel selv efter Begivenhederne i Stift Bremen først i August gaar for det danske Rytteris Vedkommende i samme Retning. I høj Grad anerkendende er ogsaa svenske Udtalelser i 1658 om Mandskab af Sjællandske Fodregiment og i 1659 om de resterende Kompagnier af Kjeld Langes Regiment²⁾.

Til disse Udtalelser, der er absolut gunstige, skal føjes et Par andre fra forholdsvis tidlige Tidspunkter, og som gaar i den modsatte Retning. I Krigsraadet i Bargtheide den 25. Maj 1657 udtaler General Friedr. v. Buchwald, at man bør undgaa Hovedaktioner, da Fjendens Folk er saa vel øvet, „medens vore endnu er uøvede og nyhvervede“. Ditlev Ahlefeldt, af hvem der ovenfor er anført Udtalelser, erklærer ganske lignende. I Sammenfatningen af de afgivne Vota hedder det: vor Magt er i en Il sammenbragte Folk, for en stor Del nyt Folk, „allerhandt unbekannte Völker und Gemüther, dabei wenig Officiere, worin ein solcher Feind uns bekanntlich überlegen“³⁾. Endelig skriver den svenske General-Krigskommissarius Hofstetter v. Khünberg i Hamburg den 18. Juli 1657 til Carl X Gustav, at de fra Bremerförde ankomne svenske Officerer beretter, at det danske Rytteri er godt

¹⁾ General Volkmann til Wrangel 26/6 1657. Skokloster Samlingen, Wrangels Papirer.

²⁾ Svenske Rigsark. Skrivelser til Carl Gustav: Wrangel 11/8 1657, (svensk) General Weyher 9/8 1658. Samlingen Jyll. og Øerne 1659: (svensk) General Bötticher til Greven af Sulzbach.

³⁾ Danske Kongers Hist. Nr. 124.

bereden og Karlene store og stærke Folk, men ganske ueksercerede og meget frygtomme, og lignende gælder om det danske Infanteri¹⁾.

Sammenholder man disse Vidnesbyrd fra de forskellige Sider med krigerske Begivenheder, hvor f. Eks. det jyske Rytteri og Fodfolk i Kampene i Stift Bremen indtil Carl Gustavs Ankomst med Hæren fra Polen og Preussen viste et meget godt Forhold, hvor det jyske Fodfolk og Kjeld Langes Regiment i de enkelte Kampe mod Wrangels Tropper sidst i Juli og først i August kæmpede tappert mod stor Overmagt, hvor de ældre Afdelinger, særlig Ejler Holcks jyske Dragoner, udmærkede sig ved Mod og Dødsforagt ved Stormen paa Frederiksodde — saa tør man vistnok sige, at Soldatermaterialet i sig selv har været godt. Og man tør ogsaa antage, at dersom de havde faaet Tid til at arbejdes sammen og opnaa større Færdighed i Vaabenbrug, vilde Afdelingerne have vist sig deres Modstandere fuldt værdige.

Officerskorpset ved de to Hærafdelinger — i Holsten og i Skaane — talte jo et meget betydeligt Antal Udlændinge; men ligesom man i Rigsmarskens Hærafdeling havde bestræbt sig for at undgaa Sammenblanding i samme Afdeling af udskrevne og hvervede menige og holdt hver Del for sig, saaledes havde man øjensynlig ogsaa i Officerskorpset mest mulig bestræbt sig for at undgaa Sammenblanding af de forskellige Nationaliteter i de hvervede Afdelinger, og det fremmede Element var for den langt overvejende Del repræsenteret af de i Holsten opstillede Regimenter. I de gamle Afdelinger ved Korpset i Holsten fandtes saa godt som udelukkende

¹⁾ Skrivelser til Carl Gustav: Khünberg 18/7 1657.

danske Folk, selv om ogsaa adskillige Officerers Navne, naar de træffes skreven af Tyskere, kan lyde noget fremmed, som f. Eks. Andreas Lorenz o: Anders Lauridsen, Paul Fehrmann o: Poul Færgemand, medens andre men rigtigt skrevne Navne saasom Johann Stürck, Otto Hinrich v. Altenburg, Hans Wulff v. Mühlheim, Christian Dencker osv. tilhørte indfødte Danske, og atter andre som Johann Gralek og Martin Lüderwald havde været saa mange Aar i Landet og ved den nationale Militz, at de var saa godt som Danske. Medens blandt Fodfolks- og Dragon-officererne, og da særlig fra Kaptajn og ned efter, det borgerlige — eller rettere det ikke-adelige — Element var næsten eneherkende, havde Adelen langt Overtaget ved Rytteriet, og det saavel ved det hyrvede som ved det udskrevne. Skønt Adelen allerede dengang var en lidet talrig Stand, afgav den dog et absolut betydeligt Antal Førere til Hæren, idet 5 Generaler og ligestillede, 20 Oberster, 14 Oberstløjtnanter, 16 Oberstvagtmestre (Majorer), 70 Ritmestre (Kaptajner) og desuden et Antal Løjtnanter, Cornetter og Fænrikker hørte til den gamle, danske Adel. Lægger man hertil Antallet af Krigs-, General-Krigs- og Landkommissarier, kommer man allerede ved en løsere Undersøgelse op til c. 200 Personer, der tjente i eller ved Hæren i Officersstillinger i denne Krig og næsten alle lige fra dens Begyndelse. Men der er ikke Tvivl om, at Tallet paa adelige Officerer ved en nærmere Undersøgelse vilde blive bragt højere op; og hvor mange der, særlig af den lavere Adel eller de ganske unge af Højadelen, har tjent som Underofficerer, særlig som Korporal ved Rytteriet — hvormed de unge adelige ofte begyndte deres militære Løbebane — kan der ikke opgives noget om. Af de c. 200 adelige Officerer hører

60, eller næsten en Trediedel, til syv af de mest anseelige Slægter, idet 10 bar Navnet Bille, 6 Brockenhuus, 7 Holck, 10 Kaas, 12 Rosenkrands, 8 Steensen og 7 Urne. De dansk fødte, ikke-adelige Officerer var gennemgaaende ikke udgaaede af Borgerstanden, for saa vidt man ved denne forstaar Haandværkere og handlende, men var i Reglen i en tidlig Alder indtraadt i Hæren som Furer-skytter, Korporaler eller Gefrejttere, og Faderen havde i mange Tilfælde været eller var Befalingsmand i Hæren. Gennem mange Aars Tjeneste var derefter den unge frivillige avanceret gennem Underofficersgraderne til Fænrik og Løjtnant, ikke sjældent ogsaa til Kaptajn, men hermed standsede Avancementet næsten altid. Man mærker ikke, hverken i Krig eller Fred, hos de ikke-adelige Officerer noget til den lave Misundelse overfor og Lyst til Bagvaskelse af de adelige Officerer eller Adelen i det Hele, som særlig i denne Periode var saa betegnende for en Del af Borgerskabet i Kjøbenhavn og enkelte af de større Provinsbyer, og det synes, som om der herskede et hjerteligt Forhold mellem højere og lavere, adelige og ikke-adelige Officerer.

I vore Dage, hvor man dog har saa mange tekniske Hjælpemidler, vilde der ved en selvstændig Troppestyrke af Størrelse som Hærafdelingen i Holsten behøves en Stab paa mindst 10 Officerer og vel et lignende Antal underordnet Hjælpepersonale. Men en saadan Assistance kunde Fortidens Generaler som Regel ikke nøjes med, og ved de i Sammenligning med Nutidens Forhold saa smaa Hære fandtes der som oftest en meget talrig Stab, bestaaende af Generalitet, General-Kvartermesterstab, Sekretariat, Kommissariat osv. osv. Men i den Henseende stod den danske Hærledelse paa et meget primitivt Stand-

punkt, idet der ved Overgangen fra Freds- til Krigsfod saa godt som ikke var dannet nogen Stab for Rigsmarsken. Denne havde derfor alt i alt til sin Assistance ved Ledelsen kun den for nylig antagne Generalkvartermester, Oberst Jens, en Generalauditor og kongelig Sekretær, Ludvig Schneidbach, en Generaladjutant, Major Christian v. Ahlefeldt, en „Hofjunker“, Gersdorff, og en Sekretær (Nickel eller Nickolai, senere Friedr. Giese): det var alt. Det er mulig, at Bille ikke har brudt sig synderlig om at danne sig nogen større Stab, da han egentlig, ifølge sin Bestalling¹⁾, kun var Stedfortræder for Kongen, der almindelig antoges at ville overtage Kommandoen personlig. Det bør erindres, at Rigsmarsken jo egentlig ikke var Soldat, Hærfører, af Livsstilling. Han havde før 1642 i en Aarrække ikke haft egentlig militær Kommando, og efter 1645 havde han næppe haft Lejlighed til nærmere at sætte sig ind i den udviklede Mekanisme ved Hærledelse i Felten, saa at han næppe har haft den rette Indsigt i, hvor stort Arbejdet var, samtidig med at han kan have overvurderet sin ganske vist særdeles store Arbejdsevne. Ditlev Ahlefeldt fortæller i sine Memoirer, at han oftere havde forestillet Marsken Nødvendigheden af, at denne havde nogle „Generalspersoner“ til Hjælp ved Kommandoføringen, navnlig da det ved Kamp i aaben Mark vilde være umuligt for Bille at være allevegne: „ved Infanteriet og Kavalleriet, ved højre og venstre Fløj, ved Reserven“ osv.; men Marsken mente stadig, at han nok kunde klare sig alene. Det maa herved indrømmes, at de Erfaringer, som Bille hurtig gjorde i Holsten med Mænd som Friedr. Buchwald og den ældste Fodfolks-

¹⁾ Se senere.

oberst, Wancken, Kommandant i Glückstadt, ikke skulde opmuntre til at søge Assistance hos dem. Det maa i høj Grad beklages, at Bille ikke havde været saa lykkelig at faa i sine Omgivelser Mænd som Generalerne Knud Ulfeldt og Trampe, der paa den anden Krigsskueplads, i Skaane, var til overordentlig Gavn.

3. Begivenhederne i Holsten og Stift Bremen indtil Carl Gustavs Ankomst.

A. Forholdene paa dansk Side indtil 8. Juni.

Mærkeligt nok foreligger der fra Foraaret 1657 ikke noget Aktstykke eller bestemte Udtalelser af ledende Personer om, hvor man agtede at sætte Hovedkræfterne ind: fra Skaane eller fra Holsten, ligesaa lidt som om, hvorvidt man vilde optræde defensivt eller offensivt — med andre Ord, man kender ikke nogen Krigsplan. Det er dog utænkeligt, at saadant ikke er bleven drøftet, enten mellem Kongen og Rigsraadet eller af Kongen sammen med sine fortrolige og med de høje militære saasom Rigmarsken og Axel Urop; men det synes ikke, at saadanne Drøftelser har resulteret i en Beslutning, da man ved Krigens Udbrud faktisk stod temmelig raadløs. I Forhandlingerne med fremmede Regeringer i Vinteren 1656—57 om krigersk Optræden imod Sverrig var det jævnlig Forudsætningen, at de Danske skulde falde ind i Stift Bremen; og kun naar Danmark opstillede en Hær ved sin Sydgrændse, kunde der være Tale om virksomt Samarbejde med andre Magter. Allerede for at hindre en Gentagelse af Begivenhederne i 1644, hvor hele Holsten, Slesvig og Jylland oversvømmedes i en Haandevending, og Fyen truedes stærkt, og hvorved Riget saa godt som

uden Modstand berøvedes Halvdelen af sin Forsvarskraft, var det uomgængelig nødvendigt at opstille en betydelig Troppstyrke ved Sydgrændsen. Hertil kommer, at Frederik III's personlige Ønsker, i sig selv naturligt nok, gik stærkt i Retning af at gøre noget for Stift Bremen, hvor der faktisk var ikke ringe Misstemning mod de Svenske og ret stærke Sympatier for Kong Frederik, hvad ogsaa de Svenske indrømmede. Herved kunde rigtignok med endnu større Ret gøres gældende, at det var naturligere at tænke paa det for kun tolv Aar siden afstaaede, gamle danske Landskab Halland, hvis Befolkning kun med megen Uvillie bøjede sig under det fremmede Herredømme. Men heller ikke Grændsen mod selve Sverrig kunde lades blottet, for at Fjenden ikke skulde have frit Spil i Skaane, om det end i Krigen 1644—45 havde vist sig, at en fjendtlig Hærafdeling vanskelig kunde holde sig i aaben Mark, saa længe de mange befæstede Punkter omkring ved Kysterne var i danske Hænder. Paa den anden Side havde det ogsaa vist sig i Danmarks Krige med Sverrig, at der ved en Fremtrængen alene til Lands ind i Sverrig ikke kunde opnaas afgørende Resultater: dertil var de Landskaber, der skulde gennemskrides for at naa Sverrigs Hjærte, nemlig Provinserne omkring de store Søer, specielt Sødermanland med Stockholm, alt for fattige og blottede for det, der behøvedes til at nære en Krig, Afstandene og Naturhindringerne, der skulde overvindes, alt for store. Tanken om at forbinde en Fremtrængen fra Skaane-Halland med en Fremtrængen fra Norge, saaledes som det faktisk blev forsøgt i September-Oktober 1657, var i og for sig meget tiltalende, men en vigtig Faktor ved en saadan Kombination vilde det blive, hvem af de to Parter, der

havde Herredømmet paa Søen, og i den Henseende var Udsigterne ikke de bedste for Danmark.

Det kan antages, at dersom man i 1657 fra dansk Side havde lagt Hovedvægten paa Krigsførelse fra Skaane-Norge, vilde Resultatet vel være bleven en tidligere Begyndelse af Krigen her, nogle større, partielle Fordele i Halland, Dalsland, maaske i Vestergötland; men hermed vilde sandsynligvis ogsaa Fremgangen standse for lige saa sandsynlig at slaa om, naar Sverrig havde faaet Tid til at trække Tropper til fra det øvrige Land og fra Provinserne hinsides Østersøen. Det maa derfor siges, at overvejende Grunde talte for at vælge Hovedkrigsskuepladsen mod syd. I Virkeligheden blev der jo ogsaa for den sydlige Krigsskueplads samlet en noget større Styrke end for den nordlige, men man burde uden Tvivl være gaaet langt videre i saa Henseende, forøget Hæren i Holsten med 5-6000 Mand og nøjedes med at overlade Skaanes Forsvar til et mobilt Korps paa 4-5000 Mand, støttet til de talrige Fæstninger og af de stærke Bondeopbud, der var en Faktor af virkelig Betydning, naar den som i 1657 lagdes i de rette Hænder (Knud Ulfeldts). Naar det saaledes var afgjort, at man burde og vilde opstille en betydelig Hærdel syd i Riget, blev det næste Spørgsmaal, om man skulde holde sig til Defensiven og afvente Begivenhedernes Udvikling, eller om man skulde optræde aggressivt fra den første Begyndelse. Et Blik paa Tysklandskortet for 1657 viser Vanskeligheden ved at forsvare Holsten mod et samtidigt Angreb — og et saadant maatte man være belavet paa — fra øst: fra Pommern over Wismar gennem Mecklenburg og fra sydvest fra Stift Bremen. Det laa derfor absolut nær, i Tide at sætte fra Holsten over til Stift Bremen og

bemægtige sig dette Land, udnytte dets Hjælpekilder og lægge Besætning i et Par af de vigtigste Pladser, f. Eks. Stade og Bremerförde, for derefter ved Hjælp af en Flotille af Krigs- og Transportskibe med Støtte i Fæstningen Glückstadt og et stærkt befæstet Brohoved i Nærheden af Stade at sikre sig Forbindelsen mellem Stift Bremen og Holsten. Derefter kunde man afvente, hvad Svenskerne vilde foretage sig og foreløbig fremskyde i Linien Oldeslohe-Trittau et stærkt Rytterkorps med noget Infanteri og Dragoner. Et saadant fremskudt Korps vilde, under Forudsætning af, at Hæren i Holsten var bleven forstærket til 17-18000 Mand, kunne bringes op til 7-8000 Ryttere og 2-3000 Infanterister og Dragoner. — At forsøge paa fra Holsten at føre Krigen ind i svensk Pommern vilde være alt for eventyrligt, med mindre man kunde være aldeles sikker paa virksomt Samarbejde med en af Sverrigs Fjender. Noget andet og mere uskadeligt for en selv som for Fjenden vilde det være, om man fra en Flaadeafdeling med nogle Landgangstropper forsøgte en lille Landgang i Pommern med en passende Brandskatning; thi i værste Fald vilde man, saaledes som Christian IV gentagne Gange gjorde det i 1628—29, kunne skynde sig tilbage til Flaaden, naar det begyndte at blive for broget i Land, overladende til de landsatte Tropper at klare sig saa slet eller saa godt, som de kunde.

Den i foran staaende skitserede Plan var ingenlunde uoverkommelig for Danmarks Kræfter, og de indtrufne Begivenheder synes at pege paa, at noget lignende har ligget til Grund for, hvad der virkelig skete — men i een Henseende havde man forregnet sig paa en skæbnesvanger Maade, thi Carl Gustav optraadte tidligere paa Krigs-

skuepladsen end beregnet, tidligere end man med Grund kunde have antaget¹⁾).

Det havde været debatteret stærkt hele Vinteren igennem, om Kongen selv vilde tage Kommandoen over Hæren i Holsten, støttende sig til en eller flere af de ældste, holstenske Officerer, eller om Rigsmarsken skulde have Kommandoen. Mange var de, der vidste at fortælle om den Mangel paa god Forstaaelse, som herskede mellem Kongen og Marsken. Nu er der vel ikke Tvivl om, at der var gammelt Uvenskab mellem dem fra Krigen 1644—45, da Bille forgæves søgte at formaa den daværende Ærkebiskop Frederik til energisk Handling for at befri Jylland fra den anden svenske Invasion, og lige saa lidt som Frederik III var af dem, der glemte tidligere Uvenskab, lige saa lidt var Marsken af dem, der overfor nogen som helst slog af paa, hvad han ansaa for Ret og Pligt; men det skal fremhæves, at Rygterne om Uenighed nu, saa vidt man kan se, ikke havde noget autentisk at støtte sig til og i Virkeligheden ikke har stor Sandsynlighed for sig, da en saa beregnende Mand som Frederik III næppe vilde vælge et Tidspunkt som det nærværende, da Rigsmarskens Støtte var af allerstørste Betydning for ham i hans krigerske Planer, til at yppe Strid. At Anders Bille havde været en af Corfitz Ulfeldts værste Fjender²⁾, var jo i særdeles Grad egnet til at

¹⁾ De militære Betragtninger, som Professor Fridericia anstiller i oftnævnte Skrift S. 266 f., maa i det Hele tiltrædes; men naar Professoren til Slut udtaler, at et Angreb paa selve Sverrig vel havde frembudt de største Chancer, er vi, som nævnt, af en anden Mening, selv om det maa indrømmes, at meget taler for et saadant Angreb.

²⁾ Se P. W. Becker I S. 44 ff. Ebbe Ulfeldt skriver fra Nyköping 19. (29?) November 1657 til Wrangel i Frederiksodde og beder

stemme Kongen og Dronningen gunstig for ham, og siden Ulfeldts Flugt fra Landet var Bille ubetinget Adelens og Rigsraadets første Mand, og han havde brugt sin Indflydelse paa sine Standsfæller i en Retning, som Kongen absolut maatte sætte Pris paa, nemlig paa Udviklingen af Rigets Forsvar.

Allerede den 22. Januar udfærdigedes der Bestalling for Axel Urop til „i Vor og Rigens Marsks Fraværelse“ at kommandere Militsen i Skaane, og det kan for sikkert antages, at hermed var ogsaa i Principet slaaet fast, at Anders Bille skulde have Kommandoen paa den anden Krigsskueplads, da der ikke vilde være nogen Mening i at sætte begge Rigets højeste Militærpersoner, næst efter Kongen, sammen paa den ene og sandsynligvis sekundære Krigsskueplads, for at Kongen med nogle holstenske Officerer af lavere Kvalitet kunde have det for sig selv i Holsten. I Virkeligheden opholdt Rigsmarsken sig ogsaa Vinteren og Foraaret 1657 i Jylland og Hertugdømmerne, naar ikke hans Nærværelse absolut og for en kortere Tid krævedes andensteds, travlt beskæftiget med at ordne alt for det forestaaende Felttog. Naar man alligevel ikke før den 20. April ¹⁾ udfærdigede Patent for ham til at kommandere „Vor Armee til Hest og til Fods, det være sig fremmede eller indlændiske, geworbne eller Landfolk“, saa kan Grunden dels have været den, at man ikke unødvendig tidlig vilde foretage et saa vigtigt, officielt Skridt, som Udnævnelsen af en øverstbefalende var, dels den, at man af Hensyn til at fremme og bevare

Wrangel hilse den fangne Marsk fra Ulfeldt og sige, at den, der graver en Grav for andre, sædvanlig falder deri. (Skoklosterarkivet II Nr. 63 Fol.)

¹⁾ Under Marskens sidste Ophold i Kjøbenhavn før Krigen.

den gode Villie hos den slesvigholstenske Adel søgte længst mulig at bevare Fiktionen om, at Kongen personlig vilde tage Kommandoen over Hæren i Holsten. Den stærkt nationalsindede Rigmarsk var nemlig kun lidet yndet af sine Standsfæller i Hertugdømmerne. Endnu under Marskens Ophold i Kjøbenhavn, den 23. April, og samme Dag, som han rejste fra Hovedstaden ud til Hæren, udstedtes der Instruktion for ham om, hvorledes han „skal forholde sig i Vor Fraværelse“. Efter nogle mere almindelig holdte Bestemmelser siges der i dette Dokument, at Marsken foreløbig skulde forskanse sig ved Rendsborg og der modtage en eventuel, fjendtlig Fremrykning; men naar Armeen — der da stod spredt i Slesvig, dog nærmest omkring Rendsborg — var mønstret, skulde han straks bryde op og „avancere til den holstenske Grændse ved Trittau“ eller et andet belejligt Sted. Her skulde han først sætte sig med Armeen for at bedække Jylland og Holsten.... Hovedaktioner eller andet af vigtige Consideration, som skal foretages, skal i Forvejen flittig ved Krigsraad delibereres og raadslaas, og hvad der da beslattes, skal med Forsigtighed eksekveres og iværksættes. Navnlig skal Passene besættes. Kongen forbeholder sig den øverste Kommando i alt, hvad der angaar Militsens Direktion¹⁾.

Af dette Dokument fremgaar klart, at Rigmarsken ikke i Nutidens Betydning var Leder af Hæren: han vilde kun blive Præses i Krigsraadet og Eksekutor af dets Afgørelser. Hvor betænkelig allerede en saadan Reduk-

¹⁾ Personalhist. Saml. (Papir) 1600—1660, Ax. Urop. Bestallinger Militsen vedrør. 1657—60.

tion af den højstkommanderende Officers Myndighed og Ansvar var, saa forværredes Forholdet yderligere ved den sidste Bestemmelse — den om, at Kongen forbeholdt sig Overledelsen af Hæren, at Kongen altsaa siddende i Kjøbenhavn vilde dirigere Hæren ved Elben! Herved var allerede paa Forhaand skabt et Forhold, som i høj Grad hindrede Korpsets Handlefrihed og Handledygtighed, og som blev til største Skade senere, under Omstændigheder der krævede rask Handling, men hvor man i Stedet derfor mente sig bunden til at henskyde alt til Krigsraadets Afgørelse og til at tage overdrevne Hensyn til Kongens forventede Indgriben. Hertil kom, at i Holsten vedblev de sædvanlige militære og civile Myndigheder at fungere ligesom i Fred, og uden at Marsken havde det ringeste at byde over nogen udenfor Hæren, saa at Statholder, Regeringsraader, Amtmænd, Fæstningskommandanter osv. mente sig forpligtet til ligesom i den dybeste Fred at indhente kongelige Ordre om stort som om smaat, uden Hensyntagen til Øjeblikkets Krav.

I den Tid, det jyske Korps havde staaet i Slesvig, havde man begyndt Anlæg af Skanser flere Steder i Egnen mellem Rendsborg og Frederiksstad for under Eventualiteter at have Tilbagetog mod nord sikret. Af saadanne Anlæg skal nævnes en Art forskanset Lejr ved „Jevensted an der Aue“, ved Jevenau, c. en Mil syd for Rendsborg, ved Vejen til Itzehoe, hvilket Anlæg dog ikke var fuldført, da Korpset ifølge Ordre af 3. Maj afmarcherede til Grænsen mellem Holsten og Lauenburg. Andre Anlæg paabegyndtes noget senere ved Holm, et Par Mil vest for Rendsborg, i Stapelholm, hvorfra man først forjog de gottorpske, der først var begyndt paa Skansebygningen her, og endelig ved Frederiksstad. Dels til at fuldføre

Arbejdet, dels til at besætte Skanserne efterlodes ved Korpsets Afmarch et Par Kompagnier af Jyske Regiment under Majoren, Anders Lauridsen, foruden at der stadig forblev jysk Besætning i Rendsborg ¹⁾).

I Tiden forud for det samlede Korps' Afmarch til Holsten havde kun et enkelt Kompagni af de jyske Rytere staaet der fra midt i Marts, for fra Egnen ved Segeberg at observere Grændsen. Det er derfor ret mærkeligt at se, at Johan Oxenstjerna allerede den 26. Februar fra Wismar kan tilskrive den nedersachsiske Kreds' Fyrster, at Kongen af Danmark — foruden at lade foretage offentlig Hverving — har ladet føre „Völcker“ af de til „Riget“ hørende Provinser ind i de til det Romerske Rige hørende. Oxenstjerna ved tillige at berette, at højtstaaende, danske Officerer (foruden at det almindelige Rygte gaar) har sagt, at Hvervingerne m. m. var rettet mod de svenske, ved Freden i Osnabrück erhvervede Lande. For Fuldstændigheds Skyld skal bemærkes, at to fra Kredsyrsterne i Anledning af Oxenstjernas Besværing udstedte Skrivelser til Frederik III, daterede 25. Marts og 21. April, blev fuldstændig uden Virkning ²⁾).

Fra den 23. Maj tog den Del af Korpset, der indtil da var bleven færdig, Opstilling i Rummet mellem Trave og Alster, 2—3 Mil fra Sydøstgrændsen og med Hovedkvarter i Bargteheide.

Det er i sig selv interessant og i det Hele betegnende for Maaden, hvorpaa de styrende Kredse udøvede deres Myndighed i denne Krig, at se, hvorledes de to Ordre

¹⁾ Inländ. Registr. ⁹/₃ 1657. Skoklosterark. Wrangelske Saml. Breve til And. Bille fra Hinr. Blome.

²⁾ Statsarkivet i Marburg, Dänemark 1651/66, Schwed.-Dänischer Krieg 1657—58.

af 23. April (at Bille med Korpset skulde forskanse sig ved Rendsborg og forblive der indtil videre) og 3. Maj (at han skulde afmarchere til Sydgrændsen) kan være fremkaldt. Den første Ordre er uden Tvivl udstedt efter Aftale med Marsken eller vel egentlig efter hans Raad og Ønske, da han absolut maatte foretrække, at Hæren samledes og mønstredes under rolige Forhold, inden han rykkede ned til Grændsen, i umiddelbar Nærhed af Fjenden. Straks efter sin Ankomst til Holsten, i de første Dage af Maj, forhandlede Bille med og var Gæst hos Statholderen Grev Christian Rantzau, der residerede i Glückstadt. I Hamburg, hvor mangfoldige Traade løb sammen i hin Tid, opholdt sig den danske, diplomatiske Agent, den bekendte Rasch, som var en ivrig Embedsmand med Forbindelser til alle Sider, baade med Købmænd, Officerer, Diplomater, Rejsende osv., saaledes som Tilfældet ofte var med Datidens underordnede politiske Agenter. Rasch skrev den 24. April, som sædvanlig paa Grundlag af sin fra alle Sider indsamlede Viden, indtrængende til Statholderen i Glückstadt blandt meget andet, at det var nødvendigt, jo snarere, jo bedre at mønstre, hvad Tropper der var samlet, og anlægge en Lejr, ikke ved „Agterporten“ d. v. s. ved Rendsborg, men ved „Fordøren“ til Landet, omtrent ved Oldeslohe. Uden Tvivl har Rasch samtidig skrevet noget lignende til Kjøbenhavn, enten til Kongen personlig eller til en af dennes fortrolige, og Virkningen heraf har da været denne Ordre af 3. Maj, hvorefter Korpset straks skulde bryde op mod Grændsen og der retranchere sig paa en bekvem Plads, medens Retranchementet ved Rendsborg (ved „Bagporten“) skulde „Casgeres“. En Uge efter, altsaa den 10. Maj, har man dog i Kjøbenhavn skønnet, at Forskansningen ved Rendsborg

ingen Skade kunde gøre, hvorfor man tilbagekaldte Ordren om Sløjfning, hvad der var ganske heldigt, da Amtmanden i Rendsborg, Hinrich Blome, hen i Juli beklagede, at dette Værk ikke var ganske fuldendt, skønt det kunde blive af stor Betydning¹⁾. Den 18. Maj afholdt Bille et Krigsraad i Itzehoe for at forhandle om Underholdningen af Armeen under de ændrede Forhold. Herved var Rantzau ikke til Stede, men „undskyldte sig“ p. G. a. „Unpäslichkeit“ for at deltage i Raadslagningen. En svensk Oberst, Düring, ovre i Stift Bremen, som stadig holdt sig vel underrettet om Forholdene i Holsten, vidste at fortælle, at Rantzau efter et stort Gilde paa Breitenburg, straks efter det „lystige“ Traktement af Bille i Glückstadt, pakkede alt sit Sølvtoj sammen og bragte det bort ad Søvejen, da han ikke ansaa det for at være i Sikkerhed paa Breitenburg i disse Tider. Dette er maaske kun Sladder; men hvad der er sikkert er, at Rantzau, trods sin betydningsfulde Stilling, under hele Felttoget med den største Samvittighedsfuldhed passede paa, hverken med Ord eller med Handling at støtte Hæren. Statholderembedets Pligter lod han hovedsagelig gaa over paa Kay Ahlefeldt og Regeringsraaderne i Glückstadt, og i det Hele viste han et daarligt Forhold, som kun altfor mange af den slesvigholstenske Adel villigt efterlignede.

Den 25. Maj havde Marsken samlet sit Krigsraad hos sig i Bargteheide; thi nu skulde der tages Bestem-

¹⁾ Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 634 b (partiel Afskrift af Krigsraadsprotokollen ved Armeen i Holsten). Danske Kongers Hist. Nr. 126 (Raschs saakaldte „Brevbog“). Skoklosterark. Tom. II Fol. Nr. 68: Oberst Düring til Wrangel ^{12/5} 1657. Samme Arkiv And. Billes Papirer: Blome til Bille ^{7/7} 1657.

melse om Korpsets Optræden i den kommende Tid. Navnlig skulde det bestemmes, 1) hvor og hvorledes man kunde fatte Posto (tage Stilling) i Landskabet mellem Hamburg og Lübeck for at sikre Landet mod fjendtlig Invasion, og 2) om man eventuelt burde indlade sig i en „Hauptaction“ — i bekræftende Fald dog kun saaledes, at man til enhver Tid sørgede for at have Ryggen fri, saa at man kunde gaa, hvorhen man vilde. Iforvejen havde en Del af Krigsraadets Medlemmer, ligesom ogsaa Marsken selv, rekognosceret Floden Bille, hvorved det havde vist sig, at en Fjende lettelig og paa mange Punkter kunde passere Flodens øvre Løb. Tilstede i Krigsraadet var, foruden Marsken som Præses, General-Krigskommissarius, Oberst Ditlev Ahlefeldt, Felttøjmester Christian Friis, Generalmajor Friedr. v. Buchwald, General-Kvartermester, Oberst Jens, Obersterne Sten Bille, Christoffer Huass, Henrik Sehested, Eckerich Johann Lübbes, Valdemar Lykke og Kjeld Lange — ialt 11. Eraværende var bl. a. Kay Ahlefeldt, der ligesom Ditlev Ahlefeldt var General-Krigskommissarius, Generalmajor Hans Rantzau samt Obersterne Wancken, Kommandant i Glückstadt, Brockdorff og den unge Ulrik Fredr. Gyldenløve.

Det kan være af Interesse nøjere at betragte disse Officerer, saavidt vort Kendskab til dem strækker — desværre er dette ret begrændset¹⁾.

¹⁾ I denne Henseende ligesom i det Hele m. H. t. dette Felttogs Historie vilde Rigsmarskens Papirer have været af uvurderlig Nytte — men hvor er de vel kommen hen, og hvor meget er der vel nu bevaret deraf? Foruden den lille Samling, som findes omtalt hos Prof. Fridericia (6. Bog Anm. 58 og 59) og i Hist. Tidsskr. 7. III., var der ved den i Indledningen til nærværende Afhandling omtalte Nyordning af Skoklosterarkivet indtil Sommeren 1905 tilvejebragt en ny, lille Samling af Billes

Ditlev og Kay Ahlefeldt er ret vel bekendte, den første særlig gennem sine Memoirer. Det er antydnet foran, at Ditlev Ahlefeldts Fremstillinger maa optages med en Del Varsomhed, da han paa sine gamle Dage fortæller løst og fast og blander rigtigt og urigtigt mellem hinanden uden at tage det saa nøje med Paalideligheden. Han er ingenlunde skaansom overfor sine samtidige og elsker at stille sig selv op i det skønneste Lys. Han synes at have været en ganske fornøjelig Herre, vidtløftig og vidtsvævende i Skrift som i Tale, men i det Hele ikke nogen betydelig Personlighed. Fornøjelighed har derimod næppe været Kay Ahlefeldts mest karakteristiske Egenskab; men han synes at have været en samvittighedsfuld og arbejdsdygtig Embedsmand, der, samtidig med at han var

Papirer, navnlig indeholdende Korrespondance med Amtmand Blome i Rendsborg og nogle af Embedsmændene ved Regeringen i Glückstadt fra Maanederne Juni og Juli 1657. Det er ikke udelukket, at en fortsat Ordning kan forøge denne Samling noget. Men det er kun smaa Brudstykker, vi hidtil kender, og længere end til at finde Brudstykker hist og her naar man vel næppe nogensinde, skønt det efterhaanden viser sig, i hvilken Grad Marsken var omhyggelig for at bevare sin Korrespondance og andre Papirer. Det er bekendt (se Hist. Tidsskr. 7. III.), at Bille havde haft hos sig i Frederiksodde en Samling vigtige Papirer, om hvis Bevarelse den dødssyge og saarede Mand uophørlig bønfuldt Wrangel, da de var af største Betydning for Kendskabet til hans Forhold i Felten. Det er formentlig Smaadele deraf, der nu findes omkring i den vidtløftige Skoklostersamling. — Af Hentydninger til Marskens Papirer skal anføres, at Generalmajor Friedr. Buchwald i December 1657 fra Middelbart skriver til Wrangel i Frederiksodde og omtaler de „Irringer“, som havde funden Sted mellem ham (=: Buchwald) og Bille, hvorom Wrangel formentlig baade havde hørt Rygtet fortælle og selv set af de i Frederiksodde tagne Papirer (Skoklosterark. Tom. II Fol. Nr. 68). I en Skrivelse af 24. Maj 1657 kvitterer Hinr. Blome for Modtagelsen af en forseglet „Schachtel“ med Breve, som Bille ønskede opbevaret hos Blome. (Skoklo-

Kongehuset oprigtig hengiven, helst holdt sig i Baggrunden uden at trænge sig paa nogen. Han henfaldt let til Pessimisme og Gnavenhed og ønskede saa at lade alle Embedsplagerier fare og trække sig tilbage fra offentlig Virksomhed. Han synes at have været en loyal Medarbejder for Marsken, men var alligevel ikke egnet til at være den faste Støtte og indsigtsfulde, kloge Raadgiver, som Marsken, ligesom i Almindelighed de fleste Chefer, ikke vel kunde undvære. Om Christian Friis er kun lidet bekendt. Han havde som Ritmester ført et Kompagni Ryttere i Krigen 1644—45 og derefter været i fransk Tjeneste under Turenne, hvor det siges, at han havde ført et Regiment. Han døde i December 1657, og det er jo muligt, at hans Helbred allerede om Sommeren har været mindre godt. Desto mere bekendt er Gene-

arkivet. Wrangelske Saml. Breve til And. Bille.) — Det er desuden aabenbart, at den originale Krigsraadsprotokol og vel ogsaa det allermeste af Marskens officielle Korrespondance mangler; thi hvad der nu kendes af det sidste, er kun lidt for en forholdsvis saa meget skrivende Tid som hin, og hvad der haves af Protokollen, er kun Brudstykker. Og hvor mon Marskens Skrivelser til Regeringen i Kjøbenhavn er bleven af? Er de mon bleven samlet sammen i Anledning af den Undersøgelse af hans Forhold, hvorom der taltes saa meget i 1661—62, og derefter gemt bort eller brændt, da det viste sig, at der ikke vilde kunne føres begrundet Klage? — Til de kendte Beretninger om, at Billes Slægt skal have opbrændt en Mængde af hans efterladte Papirer, skal føjes, at en svensk Embedsmand (Krigsraad Haffner) beretter fra Lübeck den 20. November 1657, 10 Dage efter Marskens Død i Fangenskab, til Carl Gustav, at der fra Kjøbenhavn til Lübeck er indkommen to Skibe med „Güter“, tilhørende nogle af Rigsmarsk Anders Billes paarørende, der har anset det for nødvendigt at bringe deres Ejendele i Sikkerhed, da Bille ved Hoffet mistænkes for Forræderi, og de frygter, at Kongen af Danmark ellers vil bemægtige sig disse Ejendele. (Svenske Rigsark. C. X G.s Tid, Skrivelser til Kgl. Maj.)

ralmajor Friedr. v. Buchwald, navnlig paa Grund af sine Stridigheder med Anders Bille. Om Buchwald siger Ditlev Ahlefeldt, at han havde været Oberstløjtnant i svensk Tjeneste, hvilket, om det er rigtigt, allerede maa have været før 1638; thi fra dette Aar indtil 1645 var han Ritmester og dernæst Oberstløjtnant for det danske, hvervede Rytteri (Unionsrytterne). Han havde forøvrigt ogsaa været i kursachsisk Tjeneste og var nu temmelig tilaars. 1644 den 9. Januar mellem Kolding og Snoghøj førte han sin Eskadron (4 Kompagnier) imod den svenske Hærs Fortrop, blev slagen og taget til Fange. Det er hertil Wrangel hentyder i sit Svar paa Buchwalds Anmodning om svensk Pas (se S. 423 Anm.), idet Wrangel minder Buchwald om, at for 13—14 Aar siden havde han, Wrangel, i Nærheden af Frederiksodde den Lykke at komme i nærmere Bekendtskab med Buchwald og haaber, at denne „med Behag“ erindrer Wrangel og det da stiftede Bekendtskab. I de første Aar efter Krigen stod Buchwald paa den bedste Fod med Anders Bille, der anbefalede ham til Optagelse i det faste „Krigsraad“; men derefter var jo den gode Forstaaelse slaaet om til sin Modsætning. Efter 1645 havde Buchwald ikke gjort Tjeneste, og hvorvel han i sine yngre Aar havde været en meget dygtig, energisk og erfaren Officer og endnu var en dygtig Krigsmand, saa synes han dog i 1657 ikke at have kunnet opfylde de Fordringer, der maatte stilles til en Rytterofficer i Feltkrigen. Den anden Ryttergeneral, Hans Rantzau, siges i sin Tid at have været Oberst i spansk Tjeneste. Han var imidlertid ogsaa temmelig tilaars, og hans Iver for Tjenesten var i det Hele ikke stor. Oberst Jens v. Hadersleben „med tilnavn Løwenclaw“ var en Lykkeridder og Storpraler af det reneste Vand

og i det Hele en ejendommelig og højst utiltalende Personlighed. Efter som ungt Menneske at have tjent nogle Aar under forskellige Krigsherrer, blandt andre ogsaa Christian IV i den tyske Krig, gik han i svensk Tjeneste, hvor han forblev en Aarrække. Omtrent fra 1640 havde han haft en Pension af Christian IV, der hjemkaldte ham som dansk Undersaat; men efter Afslutningen af Krigen 1644—45 skrev han til Wrangel, at han haaber snart at blive befriet i Kjøbenhavn for den Forpligtelse, der der paahviler ham, og for sine „tro Tjenester“ mod Sverrig ønsker han nogle „Godser“ i Stift Bremen¹⁾. Nogen Tid efter at Hvervingerne begyndte i 1657, indfandt han sig i Kjøbenhavn, tilbød sin Tjeneste og vilde hverve et Rytterregiment, hvad der dog slet ikke blev til noget. Derimod fik han et Par Uger senere Patent som General-Kvartermester ved Rytteriet, saa han maa have forstaaet at besnakke Kongen. Hans Optræden under Krigen, men særlig ved Fyens Erobring, var ret besynderlig. Ved Fredsslutningen blev han aftakket paa en saadan Maade, at han „allerunderdanigst“ gav Afkald paa sit Tilgodehavende fra Christian IV's Tid samt 16000 Rdl., som han havde Fordring paa for sin Tjeneste i 1657—58²⁾. Han var til det yderste pengegrisk, spekulerede bestandig paa at tjene Penge og anbringe Penge, var uden Tvivl for Penge rede til alt og havde virkelig som Soldat sammenskrabet, „surt fortjent“ som han siger, ret betydelige Midler. I 1664 korresponderede han atter med Carl Gustav Wrangel i Anledning af nogle Gaarde, han havde faaet anvist i Skaane. De øvrige seks Officerer er af mindre Betydning her, naar Eckerich undtages. Denne

¹⁾ Skoklosterark. Wrangels Pap. Fasc. Ha.

²⁾ Danske Magasin 5. V. S. 302 ff.

var særlig kendt med Forholdne i Stift Bremen, da han var født der (i Die Bùrg) og havde været i Frederik III's Tjeneste, medens denne var Biskop i Bremen. Allerede dengang viste han de samme Egenskaber, som han bevarede lige til sin Død kort efter Enevældens Indførelse, ved hvilken der vistnok eventuelt var tiltænkt ham en Rolle i Spidsen for hans Regiment. Han var Kongehuset hengiven indtil Fanatisme, men samtidig var han en meget dygtig og erfaren Officer, energisk og dristig i Tanke og Handling. Af alle Krigsraadets Medlemmer vilde han kunne have været den kommanderendes bedste Støtte, om hans Tjenestealder havde været større, thi han var baade koldblodig, forstandig og fuldt ud loyal. Af de øvrige var Christoffer Huass allerede for gammel til Feltkrigen. Han døde straks i Begyndelsen af det følgende Aar. Valdemar Lykke blev dræbt i 1657 og Kjeld Lange blev dræbt i Begyndelsen af Kjøbenhavns Belejring det følgende Aar. Endelig skal omtales Anders Billes Sekretær „Nickel“ eller „Nickolay“. Han nævnes af Ditlev Ahlefeldt i dennes Memoirer som en Person med Indflydelse paa Marsken. Hvorvidt dette forholder sig rigtigt, vides ikke; men at Sekretæren var Forræder fremgaar tydelig af den svenske Resident i Hamburg, Möllers, Beretning 11. Juli 1657 til Wrangel, idet Möller skriver, at han den Dag har faaet Efterretning fra Rigmarskens „Cancellarij Nicolay“ om, at det danske Rytteri skulde føres fra Stift Bremen over til Holsten igen¹⁾. Med en saadan Agent i umiddelbar Nærhed af Marsken har det næppe været muligt for denne at holde nogen Beslutning, nogen Forholdsregel skjult for Svenskerne.

¹⁾ Skoklosterark. Wrangels Pap. Fasc. Möller.

Iøvrigt maa det erindres, at Spioneri dreves dengang lige saa vel som nu, og det vides, at Sverrig havde sine Spioner i selve Regeringen i Kjøbenhavn foruden andre Steder.

Ved Krigsraadets Votering viste sig almindelig Stemning for at forsvare Grændsen, og de fleste vilde, at man skulde gaa Fjenden i Møde med Rytterafdelinger, inden han fik Tid til at samle og forstærke sig. Mest enig var man om, at en „Hauptaction“ absolut burde undgaas, da Kongens „Estat“ og hele Velfærd afhang af, at herværende Armee bevaredes. Derfor, hvis Fjenden rykkede frem med sin Hovedarmee — hvorved vel tænktes paa Carl Gustav selv — burde man gaa tilbage mod vest, for fra en forskanset Lejr i Nærheden af Itzehoe og Breitenburg at dække Marsklandene. — Det ses altsaa, at de Maal, man satte sig, ikke spændte videre end de fra Trediveaarskrigens seneste Periode kendte Strejftog med Rytteri, alene beregnet paa at ødelægge Fjendens Land, samtidig med at man lod ens egne Afdelinger leve højt paa Fjendens Bekostning. Hvor langt man i det højeste havde tænkt sig at gaa frem, nævner kun Friedr. v. Buchwald, der ikke veg tilbage for at gaa „endog til Pommern“. De andre har vel kun tænkt paa enten at gaa over i Stift Bremen eller til det lille, svenske Enklave om Wismar. Naar det betænkes, at det danske Korps endnu kun var halvvejs færdigt — Halvdelen af Afdelingerne var ikke mønstret endnu — og fuldstændig manglede Træn, at der fra Holstens Grændse indtil Svensk-Pommern var en Vejlængde af 25—30 Mil gennem neutralt, til Dels svært passabelt Land, med Fæstningen Wismar i Flanken, medens der saavel i Stift Bremen som navnlig i Pommern var stærke Besætningstropper,

saa kan man vel forstaa, at Rigsmarsken lod al Tanke om letsindige Krigstog fare og holdt sig til mere nærliggende Maal, der samtidig tillod at fortsætte Organisationen af Hæren og tilføje Fjenden mærkelig Skade.

At det ikke var krigsmæssige Hensyn alene, der gjorde sig gældende, men ogsaa de politiske Forhold, viser bl. a. Friedr. v. Buchwalds Votum, hvori det siges, at Marsken muligvis kender „anden consideration“ (d: andre Hensyn end de rent krigsmæssige), hvorefter man paa dansk Side skulde tage i Betænkning at gøre det første, krigerske Skridt („den ersten Streich“). Buchwald fortsatte: af saadanne Hensyn var Korpset muligvis nødt til at holde sig ganske passivt, indtil man erfarede, at Fjenden trak sine Stridskræfter sammen. I saa Tilfælde maatte man imidlertid være belavet paa, at Fjenden kom, ikke med nogen ringe Magt, men med en suffisant, hvis Ankomst man da ikke burde afvente ved Grændsen, men i en sikker Stilling henne ved Marsklandene.

Efter at tilsidst Ditlev Ahlefeldts Votering er tilført Protokollen, hedder det: „Nach geendigter Umfrage und dieser Votierung, weilen ohne Königl. eingekommene weitere Ordre kein gewisser Schluszu machen...“, er man enedes om visse rent foreløbige Foranstaltninger under Korpsets Ophold ved Grændsen.

Marskens egne Anskuelser indeholdes uden Tvivl i det Resume, der slutter Protokollen, og hvori fremhæves, at Korpsets endnu løse Beskaffenhed tvinger til Forsigtighed, at man bør holde sig defensiv, om det end er umuligt, selv om Styrken var dobbelt saa stor, at holde alle Passene tilstrækkelig besat. Men samtidig fremhæves det endnu stærkere, hvor uheldigt det vilde være at lade

Fjenden marchere ind over Grændsen uden Modstand, og at Tidspunktet netop nu er gunstigt for at bruge det talrige Rytteri til Indfald i Fjendens Land. Endelig skønnes det sandsynligt, at en hurtig Resolution, altsaa hurtig Handlen paa vor Side, vilde opmuntre Danmarks allierede, særlig Østrig, til en Diversion ind i Polen og til Forening med det danske Korps; endelig vilde man kunne paavirke den nedersachsiske Kreds, naar det ses, at nu er det Alvor. Disse Udtalelser synes at være bestemt til at paavirke Regeringen i Kjøbenhavn d. v. s. Kongen, da de i Kjøbenhavn værende Rigsraader som bekendt holdtes fuldstændig udenfor Sagerne, selv om det gentagne Gange viste sig, at Bille nøje holdt Forbindelsen vedlige med Mænd som Jørgen Brahe paa Fyen, Otte Krag, Christen Skeel og Gersdorff i Kjøbenhavn¹⁾. Hvorledes Krigsraadets og Marskens Anskuelser var denne 25. Maj, fremgaar dog skarpest af Krigsraadsprotokollen for Mødet den 8. Juni samme Steds, hvor Marsken til at begynde med bringer i Erindring, at den 25. Maj var den „enstemmige“ Mening, at Hans Kongelige Majestæts Interesse og Villie bedst naaedes ved, at man opsøgte Fjenden og kom denne i Forkøbet; men da Fjenden endnu dengang maatte afventes, var man nødt til at blive staaende ved Grændsen. Nu har man imidlertid set, at den „dengang formodede Fjende“ — vel sagtens Besætningerne i Stifterne Bremen og Verden, i Wismar og i Pommern — ikke vil gøre det første Hug (Streich), men vil søge at trække Tiden ud med en eller anden Finte

¹⁾ Se bl. a. Skoklosterark., Wrangels Pap. Schneidbach til Bille ⁵/₈ 1657 og samme Arkiv Tom. I Fol. Nr. 179, Pas for Oberstløjtnant Badenhaupt ²¹/₁₀ 1657.

og imidlertid lade os konsumere os selv i vore egne Lande, og derfor er nu Tiden kommen for os til at handle¹⁾).

B. Forholdene paa svensk Side indtil
den 17. Juni.

Næsten samtidig med at de danske Rustninger begyndte, tog Carl Gustav, dengang i Marienburg, fat paa at træffe Modforanstaltninger derimod. Den 22. Januar tilskrev han personlig Feltmarskalk Stenbock i Pommern, at han mærkede, hvorledes det trak op til Uroligheder i „Naboskabet“. Men skulde Danmark virkelig „galnas“, vilde han i Tide sørge for, at der i Pommern og Bremen var tilstrækkelige Kræfter ved Haanden. Herefter skulde der i Pommern være 30 Kompagnier Rytteri, 16 Kompagnier Dragoner og 4200 Mand Infanteri, hvilket med Befalingsmændene kan anslaaes til c. 8000 Mand. I Bremen-Verden skulde der af Infanteri alene være over 5000 Mand, hvoraf de 2000 skulde kunne undværes fra de faste Pladser til Anvendelse i aaben Mark. Disse Overslag siges at være naaet paa det allernærmeste i det følgende Foraar. I Begyndelsen af Marts, og forinden han aabnede det ny Felttog i Polen, sendte Carl Gustav Instruktioner til det svenske Rigsraad og til Feltmarskalk

¹⁾ Ny Kgl. Saml. Fol. Nr. 634 b. — Det er denne Udtalelse af Marsken, der er Aarsag til, at Professor Fridericia skriver (S. 269): „Stærkest fremtræder dog hans Misforstaaelse af Situationen i hans Proposition til et den 8. Juni afholdt Krigsraad, hvori han udtalte: . . .“ Forholdet er tværtimod det, at Marsken har fuldstændig Ret i sin Antagelse; thi det var netop Carl Gustavs Tanke at trække det ud foreløbig, saaledes som det vil ses i næste Afsnit. Netop denne Vending om at lade de Danske „konsumere sig selv“ bruges jævnlig af Carl Gustav i Løbet af Foraaret og Sommeren.

Wrangel, Generalguvernør i Bremen-Verden om, hvorledes de vilde have at forholde sig overfor Danmark, og ^{20/30} April fra Marienburg skrev „Generalissimus“ Adolph Johann, Carl Gustavs Broder, til det svenske Rigsraad, at de Danske aabenbart søgte at trække Sagerne i Langdrag, at Carl Gustav desuagtet for alle Tilfælde har paalagt Wrangel ikke at gøre Begyndelsen til Ruptur, men at afvente saadant fra dansk Side — hvad Rigsraadet jo, skriver han, alt ved Besked om. Han tilføjer, at Wrangel har fremstillet 4 „Conditioner“ (Forudsætninger), som skal iagttages: I) at de Danske gaar over Grændsen ind i Sverrig, II) at de angriber Provinsen Bremen, III) at de angriber Hertugen af Holsten, IV) at Kongen af Danmark lader sine Tropper formere en considerabel Lejr i Holsten. Nu har Carl Gustav bestemt, at under de to første Forudsætninger skal Wrangel sammendrage Tropperne i Bremen og med disse begive sig ind i Pommern og der drage Pfalzgreven af Sulzbachs Tropper (disse stod dels i Bagpommern, dels i Vestpreussen) til sig¹⁾.

Det synes, som om de Svenske havde ventet et Angreb paa Bremen betydelig tidligere, end det virkelig skete; thi omtrent ved Midten af Februar havde Wrangel inspireret alle befæstede Pladser i Provinsen og overalt anordnet Garnisonernes Forstærkning ved betydelige Hvervinger. Derefter havde han forladt Provinsen og overladt dens Forsvar til General Volkmann i Stade, til hvis Raadighed der paa dette Tidspunkt stod 3 Rytterregimenter foruden det i de mangfoldige Fæstninger og Skanser spredte Fodfolk. Ved Midten af April paabegyndtes

¹⁾ Skoklosterark. Tom. II Fol. Nr. 27.

Opstillingen af yderligere 3 Rytterregimenter i Provinsen Bremen.

I Begyndelsen af Juni Maaned var Carl Gustav vendt tilbage fra Polen og befandt sig i Byen Straszburg i Vestpreussen, og det hed sig, at han allerede før den 4. Juni havde beordret de Sulzbachske Tropper, nemlig 24 Eskadroner (8—12 Regimenter) Ryttere og Dragoner samt yderligere 4 andre Rytterregimenter og en Del spredte Afdelinger af Fodfolk og Dragoner til at sætte sig i March for at forene sig med de i Pommern staaende Tropper og danne et Korps, der skulde gaa ind i Holsten¹⁾. For en Del var dog denne Efterretning forhastet, og samtlige herhen hørende Ordre var ikke fuldt udstedt før den 7. Juni, da 12 à 13 Rytter-, Dragon- og Fodfolksregimenter beordredes til at afmarchere til Pommern for at staa til Raadighed for Wrangel. Men selv med denne betydelige Troppestyrke var Wrangels Hænder bunden; thi Carl Gustav paalagde ham, alene at forsvare Pommerns Grændser og drage Omsorg for Opstillingen af en Artilleripark, men iøvrigt vente med sit Korps, indtil „Groset“ af den under Carl Gustav personlig staaende Armee kunde følge efter. Med andre Ord, Wrangel skulde med det til hans Raadighed staaende Korps dække Hovedhærens Opmarsch i Pommern og forberede til det ny Felttog, ikke indlede dette. Det ses altsaa, at dersom det danske Korps i Holsten havde forsøgt at angribe Pommern, hvor det først vilde kunne indtræffe i Slutningen af Juni, vilde det være stødt paa meget betydelige Kræfter allerede ved Pommerns Vestgrændse, medens den svenske Hovedarmee under Carl Gustav opmarcherede bagved

¹⁾ Statsarkivet i Marburg: Dänemark 1651/52.

sin Fordækning — den 1. Juli var Carl Gustav nemlig med Armeen ved Stettin.

I Dagene omkring den 12. Juni beordrede Carl Gustav Rømningen af Polen. Han paalægger Gang efter Gang Wrangel, der brænder af Begærlighed efter at understøtte sit Generalgouvernement og allerede den 6. Juni havde ekspederet General Bötticher mod vest med et Rytterkorps, at holde sig rolig til sin begrænsede Opgave, standse Bötticher og forberede alt for Hovedarmeen, saaledes at „vi i Hast kan gaa paa vor letfærdige Jutha“¹⁾. Derimod tillod Carl Gustav mærkelig nok allerede den 7. Juni General Volkmann i Stade at angribe de Danskes „Steder“ og være forvissat om, at han nok i Tide skulde blive understøttet²⁾.

C. Forholdene paa dansk Side indtil den 11. Juli.

Den 31. Maj, Dagen før Frederik III udstedte Krigserklæringen til Sverrig, udstedtes i Kjøbenhavn Ordre til Anders Bille om efter afholdt Krigsraad og under

¹⁾ Svenske Rigsregistratur 7., 10., 13. og 17. Juni 1657.

²⁾ Dersom det er rigtigt, at Carl Gustav først den 20. Juni i Thorn erfarede den danske Krigserklæring (udstedt den 1. Juni), saaledes som Professor Fridericia siger (S. 271), har han altsaa fattet sin Beslutning om ufortøvet at angribe Danmark upaa-virket af dette formelle Skridt fra Danmarks Side. Hvor let kunde Danmark i bekræftende Fald ikke være kommen i den saa hedt ønskede Situation, at være den angrebne Part, om man havde ventet blot en lille Stund endnu! Betydningen heraf er ikke til at overskue, navnlig da Generalstaternes Forhold saa vilde blive et ganske andet. — Men den nævnte Forudsætning er næppe rigtig, og Sagen forholder sig snarere saaledes, at Carl Gustav den nævnte Dag, den 20. Juni, har faaet Efterretning om de danske Forberedelser til at gaa over i Stift Bremen. (Se Sv. Rigsregistratur: Carl Gustav til General Volkmann 20/6 1657 og nærværende Afhandling Side 467.)

behørig Hensyntagen til Armeens Konservation at afskære Forbindelsen mellem Provinserne Bremen og Pommern (hvad der jo kun kunde ske ved en Indmarch i Lauenburg og Mecklenburg), „og dersom I skulde befinde, til bemeldte vor Armees Ruin at være, om I der¹⁾ længer skulde blive bestaaende, da haver I straks, efter at Krigsraadet derom, som forskrevet staar, er holdt, at gaa løs paa Fjenden“²⁾. Dette kan ikke opfattes anderledes end som en Ordre til at aabne Felttoget og har uden Tvivl ogsaa været ment saaledes. Almindelig tog det 4—5 Døgn at sende Efterretninger fra Kjøbenhavn til det sydlige Holsten³⁾. Det er derfor mærkeligt, at da Agenten Rasch den 6. Juni rejste fra Hamburg ud til Bargteheide til Marsken⁴⁾, havde denne endnu ikke modtaget Ordren af 31. Maj, der altsaa enten er bleven forsinket i Kjøbenhavn eller ogsaa undervejs af Vejrliget.

Det er ikke nogen for Bille smigrende Fremstilling, Rasch giver i sin Beskrivelse af Audiensen hos Marsken, der skildres som en Mand, der hverken ved ud eller ind

¹⁾ Med dette „der“ maa være ment Grændsedistriktet, hvori Korpset nu stod. Det blev med hver Dag vanskeligere at skaffe Forplejning til Korpset, hvis Styrke jo i denne Tid voksede daglig. Pengemidler fra Kongeriget og de kongelige Dele af Hertugdømmerne indgik meget sparsomt, og det blev derfor nødvendigt at lade Befolkningen give deres Indkvartering Brød og Øl. Særlig i de fyrstelige Amter stødte dette paa stærk Modstand, og mange Steder flygtede Befolkningen og medtog alt, hvad de kunde bortslæbe. Til Gengæld opførte særlig de holstenske Regimenter sig som Herrer i de tomme Huse, hvad der gav Anledning til enkelte „Tumulter“ (Skoklosterark., Billes Pap., Kansler Reinkingh til And. Bille ²⁴/₆; Hinr. Blome til samme ¹⁷/₆ og ²³/₆. Indk. Sager 1657, Jørgen Kruse til And. Bille ²³/₆. Bennicks Regnsk. i Holsten 1657).

²⁾ Jyske Tegn. ³¹/₆ 1657.

³⁾ Postruten gik oftest over Aarø Sund-Assens.

⁴⁾ Rasch's „Brevbog“, Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 126.

og kun spiller en ynkelig Rolle ved Siden af Rasch. Herved bør dog ikke lades uomtalt, at Rasch's farverige Skildring af denne Audiens er given i Novelleform og skreven efter Marskens Død — Tidspunktet kendes i øvrigt ikke nærmere — og vel sagtens paa et Tidspunkt og i et Øjemed, som i det Hele var lidet gunstig for den døde Rigsmarsk¹⁾. Paa den anden Side er der ikke Tvivl om, at Marsken i det Par Uger, Korpset laa og ventede ved Grændsen, har været i en stærk Spænding og noget trykket af Situationen. Han stod her uden synderlig moralsk og fysisk Støtte af sine Omgivelser, men med mange mistænksomme og hadefulde Øjne rettet paa sig. I Ryggen paa Korpset var Gottorperne med Klager og Trods, medens Befolkningen gennemgaaende var uvillig og forvænt. Hans Korps var endnu ikke krigsberedt, da over en Trediedel deraf — de holstenske Regimenter navnlig — ikke endnu var færdig til Mønstring, og navnlig var Manglen paa Fodfolk særdeles trykkende. Den 2. Juni afsendte han Generalauditør Ludv. Schneidbach

¹⁾ Professor Fridericia (S. 268) er selvfølgelig ikke blind for, at Rasch er en opblæst Person og en Pralhans, men Professoren mener dog, at baade Rasch og Krigsraadet den 25. Maj saa forstandigt paa Sagerne, naar de holdt for et Angreb paa Pommern hellere end at angribe Bremen — i Modsætning til „de Mænd, hvis Vilje tilsidst gjorde Udslaget“. Hertil skal bemærkes, at nævnte Krigsraad i al Almindelighed ikke anbefalede et Angreb paa Pommern, thi det gjorde alene Friedr. Buchwald, og det endda kun subsidiært (naar endelig galt skulde være, synes han at have ment), men kun ganske i Almindelighed udtalte, at Tiden til et Angreb var gunstig. Og Krigsraadet, der ganske utvivlsomt har kendt Kongens, mod Stift Bremen rettede Ønsker, har næppe tænkt paa andet Objekt for Angrebet end netop Stift Bremen. Endvidere skal det nok engang fremhæves, at Billes Afvisning af Rasch's Forslag om at angribe Pommern var en selvfølgelig Sag.

„iligt ved Nat og Dag“ til Kjøbenhavn for at anholde om en Pengebevilling til Korpset, om Oprettelse af et stærkere Feltartilleri i Overensstemmelse med Rigsfelttøjmester Christ. Friis' Forslag, om Oprettelse af en Vognpark til Transport af Proviant, om Oprettelse af et stort Proviantmagasin i Glückstadt for Korpset, til Benyttelse ved et Angreb paa Stift Bremen samt endelig om Udlaan af Belejringskyts fra Glückstadt¹⁾. Hertil kom, at han stadig maatte vente og vente, trække Tiden ud, for mulig at faa Fjenden til at gøre „det første Hug“. Situationen paa begge Sider af Grændsen var en Tid yderst ejendommelig. Carl Gustav vilde af politiske Grunde ikke give Tilladelse til, at svenske Tropper var de første Angribere, og Frederik III og Bille vil i Tiden før 31. Maj heller ikke angribe først. Endelig gaar den danske Hær over til Angreb, og omtrent paa samme Tid, men uafhængig heraf, faar svenske Tropper Lov til det samme. Og endnu efter at de Danske var gaaet over i Stift Bremen, søgte disse paa forskellig Maade at fastholde, at Krigen var en Forsvarskrig paa dansk Side. Blandt andet skrev Didr. Reinkingh den 24. Juni til Bille, idet han sender 370 trykte Plakater til Opslagning i Stift Bremen, at han har indføjet de to Ord „höchstabgenöthigte Defensions“, „da man paa vor Side vil fralægge sig al Mistanke for offensiv Krig og Fredsbrud“²⁾. Det var

¹⁾ Danske Kongers Historie Nr. 123, Schneidbach til Kongen 13/6. Haderslevhus Lens Regnsk. 1657.

²⁾ Skoklosterark., And. Billes Pap., Reinkingh til Bille 24/6. Ved samme Lejlighed søgte Reinkingh at undskylde overfor Bille en Del Sladder, som Reinkingh gennem Kongens Kammersekretær Lenthe havde bragt til Torvs hos Kongen og Rigshofmesteren om „einigen Verlauff“ med de holstenske Ryttere i de tomme Kvarterer.

sandsynligvis af lignende Hensyn, at Bille „under største Ansvar“ forhindrede Kommandanten i Glückstadt, Wancken, i paa egen Haand at begynde Krigen, til Trods for at Wancken alt havde modtaget officiel Meddelelse om, at Krigen var erklæret¹⁾).

I denne Ventetid bestræbte Marsken sig ogsaa paa anden Maade for at forøge Armeens Styrke og Kampdygtighed. Først og fremmest blev der sat Pres paa at faa de to nye Fodregimenter, Eckerichs og Brockdorffs, mønstorfærdige, og dernæst at drage flere Tropper til fra Kongeriget og Hertugdømmerne og navnlig de i Rendsborgegnen efterladte Kompagnier af Jyske Regiment, til Gengæld mod at de der værende Skanser besattes af nyudskrevet Landfolk. Endvidere var Kjeld Langes Regiment kun for en Del til Stede i Holsten; men de manglende Kompagnier kom dog i Løbet af Juni. Saa var der Rosenkrands' Fodregiment og de to Rytterregimenter, nemlig Kay Lykkes og Frands Brockenhuus', som nærmest var bestemte til Anvendelse paa denne Krigsskueplads. Det lykkedes dog ikke at faa Jyske Regiment helt samlet²⁾, og skønt Marsken henvendte sig baade mundtlig (gennem den jyske General-Krigskommissarius Jørgen Kruse) og skriftlig til de ledende Rigsraader i Jylland, nemlig Mogens Høeg, Iver Vind og Henrik Rantzau, og til dem paa Sjælland samt ogsaa Jørgen Brahe paa Fyen, blev de tre sidst nævnte Regimenter stadigvæk i deres Kvarterer paa Fyen og Lolland, da man ikke havde de til Mønstringen nødvendige rede Penge. Han har ogsaa gentagne Gange henvendt sig til de samme

¹⁾ Indk. Sager 1657, Wancken til Kongen 12/6.

²⁾ Skoklosterark., And. Billes Pap., Hinr. Blome til Bille 24/6, 15/6 og 23/6.

jyske Raader med Anmodning om at lade udskrive i Jylland 3000 Mand til Fods og lade disse inddele i 3 Regimenter under Oberstløjtnanterne Laurids Powisch, Henrik Linderoth og Friedr. Ziegler. Der udstedtes om-sider Ordre¹⁾ om, at to af disse nye Regimenter, „som der er gjort Anfordring om adskillig Tid“²⁾, snarest skulde samles, forsynes med Befalingsmænd og dernæst afmarchere til Holsten, medens det tredie skulde indlægges i Frederiksodde, som Besætning der. Det behøver dog næppe at siges, at det paa dette Tidspunkt var alt for sent at forsøge paa Opstilling af to nye Regimenter for Hæren i Holsten, og der kom heller ikke en Mand af dem derned, inden Begivenhederne udviklede sig saaledes, at Afsendelsen var en Umulighed. Derimod synes det, som om der i Slutningen af Maj er afsendt en yderligere Del af

¹⁾ Af de jyske Rigsraader, dateret Frederiksodde 18/4 1657. Jyske Landkomm. Regnsk. 1657—61.

²⁾ Der hentydes uden Tvivl bl. a. til, at da Marsken den 23. April tog Afsked med Righshofmester Gersdorff, sendte Bille Gersdorff et skriftligt Indlæg om Udskrivning af mere Mandskab i Jylland. Han anbefalede varmt til Gersdorff, at der blev udskreven ligelig overalt, paa Adelens Gods som paa Kronens, og bad om, at hans Svoger, Mogens Høeg, maatte faa en kongelig Befaling herom, „eftersom ded dog vill gaa langsomb nock thill, inden mand faar ded rett paa Benen, saa Herren och Federnelandet kand haffue nogen Thieniste deraf.“ (Gersdorffs Pap. Fasc. 5.) Der blev ogsaa den 28. April udstedt Ordre til de oftnævnte jyske Raader om Udskrivning af 3000 Mand til Fods, „da Fod-folket i vor Hær er temmelig ringe“ og kun halv saa stærkt som Rytteriet. Derhos er det, tilføjes der, p. G. a. Mangel paa Løbeplads paa fremmede Steder samt de høje Fordringer om Anritzpenge vanskeligt at hverve, og Tiden er knap. Derfor er det bedst at bruge det indfødte Mandskab, og Rigsraaderne skulde forhandle med Adelen om, at den ogsaa ved denne Udskrivning tillod, at der toges af dens Bønder ligesom af Kronens (Jyske Tegn 28/4 1657).

jyske Adels Soldater, som hidtil havde staaet i Frederiksodde, til Holsten; men da disse Folk ankom til Bargteheide, var alt det andet jyske Folk allerede ovre i Stift Bremen, hvorfor denne Forstærkning forblev ved Sydøstgrænsen sammen med de holstenske Regimenter ¹⁾).

Det 3. Krigsraad afholdtes altsaa (se tidligere) den 8. Juni, ogsaa i Bargteheide. Nu i ethvert Fald maa den kgl. Ordre af 31. Maj være ankommen. Til Stede var, foruden Marsken, Kay og Ditlev Ahlefeldt, den jyske Kommissarius Jørgen Kruse, Generalerne Buchwald og Rantzau, men af Obersterne kun Generalkvartermester Jens og Eckerich (Lübbes). Det ringe Antal Medlemmer, nemlig egentlig kun selve Hovedkvarteret, kan tyde paa, at Raadet er bleven sammenkaldt med ringe Varsel, og at man har ment, at der ingen Tid var at spille. — Efter at Marsken havde indledet Forhandlingerne som tidligere nævnet, fortsatte han, at Krigsraadet nu vilde have at beslutte om, hvad der burde ske, da det havde vist sig, at Fjenden ikke vilde angribe. Man kan vende sig til to Sider: a) mod Pommern, eller b) mod Bremen. Han henstiller tilsidst til Afgørelse, om Armeen, der ingen Bagage ²⁾), Marketendere o. l. har, kan fjerne sig saa langt fra Holsten eller foretage store Marcher.

Desværre kendes Afstemningen ikke, da Afskriften af

¹⁾ Nicolaj Bennicks Regnsk. i Holsten 1657.

²⁾ Hermed er kun ment, hvad man kan kalde „Armeetæn“. Befalingsmændene, specielt Officererne, havde deres private Bagage, der f. Eks. for de Regimenter, der gik over i Stift Bremen, sendtes tilbage til Rendsborg. (Skoklosterark. Billes Pap. Blome til Bille ^{23/6.})

Krigsråadsprotokollen her har et af sine Huller. Men Resultatet er uden Tvivl bleven Bestemmelsen om, at man vilde gaa over i Stift Bremen. Dernæst er det vel med det samme bleven fastslaaet, hvorledes Armeen skulde deles til de to foreliggende Opgaver: den offensive i Stift Bremen og den afventende ved Grændsen mod Lauenburg. Til Overflod maa lige i de samme Dage være ankommen — eller har den mon alt foreligget ved Mødet den 8.? — en ny kongelig Ordre dateret 3. Juni, hvori det hedder, at man har erfaret, at Indbyggerne i Bremen-Verden er gunstig stemt mod Kongen, men ønsker Støtte af Armeen. Derfor skal Marsken, dersom det efter afholdt Krigsraad findes rigtigt, gaa derover med en bastant Afdeling af Armeen. Finder Krigsraadet det imidlertid bedre at gaa paa andre Steder, da maa Bille rette sig derefter¹⁾.

Med anerkendelsesværdig Hurtighed skred Marsken dernæst til Udførelse af den fattede Beslutning. Nu da det viser sig, at Danmark nødes til selv at tage Initiativet, er al Tøven som blæst bort med eet Slag, og dristig Handlen træder i Stedet. Tirsdagen den 13. Juni, Femtedagen efter Krigsraadsmødet ved Sydøstgrændsen, staar den Del af Korpset, der først skal overføres til Stift Bremen, parat til Indskibning i Egnen omkring Glückstadt. Men en voldsom 3 Dages Storm forhindrede Overførelsen indtil den 16., da en Del af Eckerichs Regiment for en frisk Nordenvind gik over fra Størort, tæt nordvest for Glückstadt, og landede Kl. 3 om Morgenen ved Osteflodens Udløb i Elben, hvor Eckerich straks indtog Belemskansen, hvis Besætning blev stukket ind i Eckerichs Re-

¹⁾ Jyske Tegn. 3/6 1657.

giment. Med dette første Hold, der blev sat over i en Boyert og nogle Pramme, fulgte Marsken selv samt Ditlev Ahlefeldt og flere andre, høje Officerer. I Nærheden af det valgte Landgangssted var ingen fjendtlige Tropper undtagen netop Skansebesætningen, da Kommandanten i Glückstadt efter Ordre havde ladet en Del af Fæstningens Besætning demonstrere ved Butzfliet, tæt ved Stade. Da ogsaa en Del af det danske Korps paa sin Marche fra Øst-Holsten til det vestlige demonstrerede meget hensigtsmæssig med fingerede Overgangsforsøg fra Blankenese og Wedel, saa lykkedes det at faa de Svenske, der jo vidste fuldstændig Besked med, at den danske Hær hidtil havde staaet ved Østgrænsen, til at tro, at Overgangen vilde blive forsøgt mod den østlige Del af Stiftet, hvor de derfor havde samlet deres disponible Styrke. Derfor kunde de Danske fuldstændig uforstyrret overføre Resten af Fodfolket og en Del af Rytteriet allerede den næste Dag fra Glückstadt, Størort, Brunsbüttel osv. Ogsaa disse Styrker landede ved Osteflodens Munding, hvor en anden, svensk Skanse indtoges, en Bro sloges over Oste, og endnu samme Dag berendtes, d. v. s. indesluttedes Fæstningen Bremerförde, 7 à 8 Mil fra Landingsstedet, med Rytteri.

De svenske Tropper i Provinsen paa dette Tidspunkt bestod formentlig af nogle Tusind Mand Fodfolk, der hovedsagelig var spredt i de mange Skanseværker og andre befæstede Pladser, hvoraf Stade var Hovedfæstningen. Af Rytteri og Dragoner var der 6 svage Regimenter (Aschebergs, Königsmarks, Weimars, Öfeners, Waldecks og Heiders), der stod opstillede i tre Grupper, nemlig en under Oberst Ascheberg i og ved Stade, en under Hertugen af Weimar og Greven af Waldeck ved

Harburg og endelig en Del vestligst i Provinsen i Nærheden af Bremen¹⁾).

De Regimenter, som anvendtes ved Erobringen af Bremen, var med Undtagelse af et alle danske, nemlig af Rytteri Buchwalds Eskadron (4 Kompagnier), Obersterne Jens' og Huass' Regimenter; af Fodfolk Rigsmarskens Fodfolks-Dragonregiment, Størstedelen af Jyske Regiment og Adelseskadronen samt endelig Eckerichs Regiment — ialt omtrent 2200 Ryttere og 3300 til Fods og Dragoner. Om det sidst nævnte Regiment, der jo var dannet ved at slaa gammelt geworbent Mandskab sammen med udskrevne Bønderkarle af de kongelige Amter i Slesvig og Holsten, gik der Rygter blandt de Svenske, at da det skulde overføres fra Glückstadt, gjorde Mandskabet Mytteri og begyndte at rive Fanerne fra Stangen, fordi de ikke havde faaet deres Tilgodehavende udbetalt. Formodentlig har det drejet sig om Mønstermaaneden. Det hed sig, at en Del af Folkene blev hængt, medens andre maatte løbe Spidsrod. Herom fortæller ogsaa Ditlev Ahlefeldt, der dog straks standsede Mytteriet ved „dienliche An- und Zusprache“ og ved paa Stedet at lade en af Urostifterne hænge op lige for Øjnene af de andre. Han siger, at Aarsagen til Optøjerne var Drukkenskab i Forening med Soldaterkonernes Ophidselse af deres Mænd. Eckerich selv var ikke til Stede, og hans undergivne Officerer synes ikke at have været Situationen voksen²⁾. Senere overførtes ogsaa Kjeld Langes Regiment og Sten Billes. — Det var ikke tilfældigt, at Korpset i Stift Bremen var

¹⁾ Skoklosterark. Hofst. v. Khünberg til Wrangel 20/6 1657.

²⁾ Skoklosterark. Wrangels Sager Fasc. Hi—, Khünberg til Wrangel 24/6; Danske Kongers Hist. 123, udateret Beretning fra Ditlev Ahlefeldt til Kongen.

sammensat paa den Maade; thi selv de Svenske vidste at berette om, at de danske og de „tyske“ Regimenter ikke forligedes alt for godt, og for at ikke „den ene Part skal lade den anden høre noget om Held eller Uheld eller berøve den anden Part noget af deres Bedrifter“, var de danske Tropper alene ført over Elben.

Til den 16. eller 17. Juni maa henlægges det fjerde Krigsraad, hvorom vi ved Besked. Dette er i saa Fald afholdt i Neuhaus, en lille By ved Ostes Udløb, hvor der i de nærmeste Dage af Fodfolket opkastedes en temmelig omfangsrig Forskansning, „Belem Skansen“. Til Stede i dette Krigsraad vides kun Ditlev Ahlefeldt og Oberst Sten Bille at have været — foruden Marsken; men dette, at ingen af Ryttercheferne var til Stede, kan tyde paa, at Mødet er holdt den 17.¹⁾ Da Krigsraadsmanuskriptet ogsaa her har en Lakune, vides egentlig kun, at Ditlev Ahlefeldt fremhævede, at der i Stift Bremen var tre Hovedpladser, som man navnlig maatte søge at indtage, nemlig for det første Stede, „men det er en haard Nød at knække“ og burde vente foreløbig; dernæst Skanserne ved Lehe ved Weseren (umiddelbart nord for Staden Bremen), som havde stor Betydning, fordi man derfra beherskede Weserstrømmen; endelig, for det tredie, Bremerförde, med det faste Slot, som man straks burde gaa løs paa, og skønt man endnu manglede det fornødne Fodfolk og Artilleri, burde man ufortøvet angribe Stedet, med hvad man havde. Dette er altsaa bleven sat i Værk straks.

Den 20. Juni overførtes Huass' Regiment i 53 store

¹⁾ Det kan dog ogsaa være afholdt den 16. straks efter den første Overskibning.

og smaa Baade, men endnu var der en Del af det danske Rytteri paa den nordlige Elbbred, og da der endnu ikke havde været Lejlighed til at overføre det Artilleri, man havde ved Korpset, saa kunde man endnu ikke rykke frem i Landet og opsøge Fjenden i aaben Mark. Værre var det dog, at det svære Skyts med Ammunition og Redskaber, som var absolut nødvendigt for at angribe Bremerförde, maatte man have fra Glückstadt, og Kommandanten her, Wancken, nægtede paa det bestemteste at udlevere noget. Mærkelig var det herved, at Kongen ikke havde anset det for Ulejligheden værd at give fornøden Ordre som Svar paa Billes Henstilling gennem Schneidbach. Medens Bille laa ved Neuhaus og længselsfuldt ventede paa dette Skyts, fik han Efterretning om, at Hertugen af Weimar med flere høje Officerer og et Korps paa omtrent 1500 Ryttere og Dragoner forskansede sig ved Horneburg, c. 2 Mil sydøst for Stade — rimeligvis for at være et forventet Hjælpekorps fra Pommern nærmere og tillige undgaa eventuelt at blive indesluttet i Stade. Den 24. brød Bille derfor op fra Neuhaus med sit disponible Rytteri og Dragonerne og rykkede imod Fjenden ved Horneburg. Denne undveg imidlertid Sammenstødet og gik til Stade, hvor han kampere under Beskyttelse af Fæstningens Kanoner. Natten til den 25. forsøgte Bille dernæst at overfalde det fjendtlige Rytteri i dets Lejr, men opdagedes for tidligt af et udsendt, svensk Rekognosceringskommando, der i Hast allarmerede Lejren. Bille forfulgte vel det svenske Rytterkorps, der, efter at være allarmeret, hurtigst trak sig ind i Fæstningen, og harcelerede dets Bagtrop gennem Forstaden lige til Fæstningsportene, men kunde dog ikke udrette noget synderlig, navnlig da Fjenden nu fik For-

stærkning af Fodfolk fra Fæstningen. Efter fortsatte Skærmysler lige fra den tidlige Morgen indtil Middag, hvorved paa begge Sider en Del dræbtes og saaredes, gik Bille med sit Rytteri til Bremerförde, uden at Fjenden vovede at følge efter ham, hvad der muligvis ligger i, at Svenskerne vurderede Billes Styrke til det 3-4-dobbelte af, hvad den virkelig var¹⁾.

Efter denne Affære viste Fjenden sig ikke mere i aaben Mark, førend Carl Gustav og Wrangel kom med Undsætningshæren omtrent fem Uger senere. Den svenske Oberst Ascheberg talte i de samme Dage paa Parol med en dansk Major Ahlefeldt, der kaldte sig Generaladjutant hos Rigsmarsken²⁾. Ascheberg spurgte bl. a. Ahlefeldt, om de Danske ikke troede, at de snart fik Gæster i Holsten, eftersom de svenske Hære fra Preussen og Polen agtede at besøge dem der. Hertil svarede Ahlefeldt, at de Danske var bestemt paa at lade den Ting gaa, som den kunde, og i paakommende Fald give Holsten til Pris for at holde fast paa Provinsen Bremen.

Belejringen af Bremerförde var nu, haardt imod Rigsmarskens Villie, forsinket en Uge, og dog maatte han til sin store Harmе spille endnu en Uge af den uendelig kostbare Tid, inden han fik Belejringmateriel. Denne Sag er saa betegnende for den fortvivlede Ordning af Kommandoforholdene paa Krigsskuepladsen og for den Sendrægtighed, hvormed Kongen og hans fortrolige i Kjøbenhavn behandlede Korpsets Anliggender, at den for-

¹⁾ Skoklosterark., Wrangels Saml., General Volkmann til Wrangel ^{28/6}; Gersdorffs Breve Fasc. 5, Ditlev Ahlefeldt til Kongen ^{10/7} og til Gersdorff ^{8/7}; endvidere den trykte Piece „Kurtze, jedoch wahrhafte Relation . . .“ om det i Stift Bremen passerede.

²⁾ Det er Christian v. Ahlefeldt.

tjener at omtales nærmere. Som alt nævnet, havde Oberst Wancken nægtet at levere Materiellet, med mindre en speciel, kongelig Ordre derom kunde forelægges ham. En saadan havde man jo endnu ikke faaet, og Bille sendte da selve General-Kommissarien Ditlev Ahlefeldt over til Wancken for at forsøge at indvirke paa denne. Ahlefeldt vilde nødig til det, da ogsaa han vilde have en kongelig Ordre med sig; men han rejste dog og gjorde et lille Tilløb til Forestillinger hos Wancken, hvad der dog ikke førte til noget. Han skrev saa til sin og alle Holsteneres fortrolige i Kjøbenhavn, Sekretær Lenthe, og betroede sig til ham. Lenthe svarede tilbage, at Bille selv maatte henvende sig til Rigshofmester Gersdorff om Tilladelsen — det var netop i de Dage, at Kongen var ude paa det fuldstændig ørkesløse Togt med Flaaden til Pommern. For yderligere at drive paa Sagen havde Bille sendt selve Rigs-Felttøjmesteren (Chr. Friis), altsaa Rigets højeste Artilleri-Myndighedsperson, over til Glückstadt, og det var virkelig lykkedes Friis at faa Wancken til at love, at han, mod et formelt og omstændeligt Bevis af Rigsmarsken personlig, vilde udlevere de ønskede Sager. Men — ved Midnatstid den 29. Juni maa Friis til sin Harme berette Bille, at det Revers, som Bille har sendt samme Aften, ikke tilfredsstiller Wancken, der absolut fordrer, at Ordene: „reservieren uns demnach“ forandres til: „reversieren uns demnach“. Friis skriver videre, at Kay Ahlefeldt kom til Glückstadt om Aftenen og gjorde sit yderste for at bringe Wancken til Ræson og blandt andet sendte sin Søn og Artillerimajor Jørgen Barnekow med Tilbud om en yderligere Specifikation af de ønskede Genstande under General-Kommissariens egen Haand, hvad ogsaa Friis gentagne Gange havde tilbudt — men

alt uden Nytte. Efter denne Tidende maa dog Taalmodigheden være bristet for Bille, saa at han har sat hele sin personlige Myndighed ind; thi den 1. Juli fik han udleveret 4 18 Punds og 4 12 Punds Kanoner samt nogle Morterer¹⁾. Wancken har vel saa maattet bøje sig; men fra den Dag af havde Bille en uforsonlig Fjende mere til dem, han i Forvejen havde her nede. Først den 22. Juli gav Kongen Wancken Ordre til at udlevere hvad Kanoner m. m., Marsken og General-Kommissarierne maatte rekvirere, og som kunde undværes. Af største, reelleste Betydning var det, at det egentlige Angreb paa Bremerförde var bleven forsinket omtrent 10 Dage, saa at Stedet først kapitulerede den 8. Juli, en Uge efter at Artilleriangrebet var begyndt, medens det i andet Tilfælde kunde været tagen i de sidste Junidage. At Marsken dernæst vilde have vendt sig mod Fjendens andet Hovedpunkt i Stift Bremen, Stade, tør slutes for sikkert af Krigsraadsudtalelserne den 17. Juni. Det vilde dog være ørkesløst nu at grunde over, hvor vidt Belejringen her vilde kunne være naaet — om det end kan antages, at den vilde være bleven ført med al Energi — og hvilken Indflydelse de vundne 8-10 Dage vilde kunne faa paa Forholdene i det Hele.

Efter at være ankommen foran Bremerförde lod Bille begynde paa Belejringsarbejderne den 26. Juni, saa godt som Manglen paa svært Skyts tillod det, idet man var henvist til at benytte de 4-Punds Regiments-Kanoner.

¹⁾ Bennicks Regnsk. i Stift Bremen 1657; af Gersdorffs Breve Fasc. 5: Dittl. Ahlefeldt til Gersdorff ³/₇ og Chr. Friis til Bille ²⁹/₆; Indk. Sager 1657: Ditlev Ahlefeldt til Kongen ²⁴/₆; Inländ. Registr. ²²/₇ 1657; af Dittl. Ahlefeldts Memoirer: Lenthe til Ahlefeldt ¹/₇.

Den 29. angrebes og erobredes den stærke Mølleskanse, efter at en foran liggende vandfyldt Grav var bleven afvandet. Under stærk Skydning fra begge Sider arbejdede Angriberne sig derefter nærmere med Approcher og Batterier, skønt Gravningen faldt besværlig nok i det stærkt sumpede Terræn, hvor de arbejdende Infanterister Dag og Nat pjaskede omkring i vandfyldte Grave¹⁾. Den 6. Juli var man saa vidt, at man antog, at den svage Besætning maatte kapitulere uden at vove at modtage en Storm, og den 8. afsluttedes Kapitulationen, hvorved en Mængde, til Dels kostbart Skyts samt Ammunition og andre Forsyninger faldt i de Danskes Hænder. Nogle Dage i Forvejen havde Oberstløjtnant Eiler Holck indtaget de stærke Forskansninger ved Lehe, umiddelbart ved Staden Bremen. Hermed havde man naaet de to

¹⁾ I Skoklosterark. I, Fol. Nr. 70 findes en vidtløftig Fremstilling med Tegninger af Bremerfördes Belejring, hidrørende fra den svenske Kommandant, hvorefter skal meddeles følgende Enkeltheder. Da de Danske med Approcher var naaet ind til Kontrescarpen, slæbte de Kanoner frem gennem Løbegravene (Approcherne) til den ydre Rand af Graven (die Graft) og bestrøg denne paa langs, saa at Forsvareren ikke kunde opholde sig i Faussebrayen. Dernæst rettedes Angrebet mod Mølleværket, der efter Beskydning med groft Skyts toges ved et pludseligt Anløb af det nærmest værende Fodfolk, som dog kun en Time holdt den erobrede Post, da Forsvareren saa kastede dem ud igen. Men endnu samme Dag tog de Danske med Storm den nærliggende „Lysthave“, som laa foran Hovedgraven, hvorefter de gik over Ostefloden frem mod Hovedgraven. I den paafølgende Nat indtoges atter Mølleværket, der fastholdtes, og herfra gravede Angriberne sig under Fæstningsbroen ind mod et andet, foran Hovedgraven liggende Værk, hvorfra Forsvareren udjoges ved stærk Skydning med Haandvaaben og Kasten med Haandgranater. Det var dernæst her fra, at Angriberne gennemstak en Dæmning mellem Ostefloden og Hovedgraven og derved tog en stor Del af Vandet ud af Graven, der laa noget højere end Floden.

første af de tre i Krigsraadet den 17. Juni nævnte Punkter, og faktisk var det svenske Herredømme i denne betydelige Provins nu indskrænket til Fæstningen Stade og et Par Punkter af mindre Betydning. I de første Dage af Juli var Sten Billes og Kjeld Langes Regimenter bleven overført fra Holsten, hvad yderligere tyder paa Marskens Bestemmelse: med største Kraft at skride til Angreb paa Stade.

Fra den 7. Juli begynder man bestemt at kunne spore Virkningen af Carl Gustavs og hans Hærskarers Vandring mod vest, skønt Kongen i de Dage kun var naaet til Stettin. Nævnte Dag afholdtes foran Bremerförde det 5. Krigsraad; men forud for Mødet havde Marsken haft en Sammenkomst med de to næst efter ham vigtigste Personligheder her, nemlig Kay og Ditlev Ahlefeldt, for paa Forhaand at blive enig med dem om de vigtigste af de foreliggende Spørgsmaal. Ved denne foreløbige Sammenkomst proponerede Bille

a) at Angrebet paa Fæstningen her var bleven stærkt forhalet paa Grund af Manglen paa svært Skyts. Da der nu er kommen sikker Efterretning om Fjendens Opbrud og March, er der ingen Tid at spille, hvorfor han foreslaar, at da Vandet nu er ledet ud af Hovedgraven, og Forsvareren har afslaaet at overgive sig, bør man straks skride til en Generalstorm. Dernæst skal det

b) bestemmes, hvorledes Bremerförde og de andre erobrede Pladser her i Landet skal besættes.

c) Da man har sikker Efterretning om, at Fjenden marcherer og har i Sinde at gaa paa Holsten: om man saa ikke bør imødegaa Fjendens første voldsomme Angreb, efter at man til den Hensigt har samlet hele den disponible Styrke. I

bekræftende Fald bør det her værende Korps føres tilbage over Elben, efter at man har udskilt de fornødne Styrker til at fastholde Provinsen Bremen for at bevare denne af Hensyn til Rekruttering, Løbepladser osv. Endelig skal bestemmes, hvem der skal have Overkommandoen i Stift Bremen, naar Hovedstyrken er ført tilbage over Elben.

De to Ahlefeldter var af den Opfattelse, at efter at herværende Fæstning var erobret, burde „Hovedværket“ i Holsten fortsættes, hvorfor man burde gaa derover med alt, hvad der kunde undværes fra Bremen — dog at der efterlodes, hvad der maatte anses for nødvendigt. Friedr. v. Buchwald burde have Kommandoen her. Dernæst bestemtes

d) at Troppeoverføringen skulde ske ved Wischhafen¹⁾ eller hvis Tiden (d. v. s. Forholdene i Almindelighed) tillod det, gennem „Oldeland“ til Blanckenese;

e) at de faste Pladser baade i Bremen og ovre i Marsklandene burde sikres ved faste Besætninger. Endelig aftaltes det, hvilke Regimenter der skulde afgive Besætninger i Bremen, at Oberst Eckerich skulde kommandere Fodfolket under Buchwald, samt at Korpsets eget og det meste af det erobrede Skyts skulde bringes over til Glückstadt.

¹⁾ Wischhafen ligger paa den venstre (sydlige) Bred af Elben, overfor Krautsand og altsaa ogsaa overfor Glückstadt. Meningen med de to forskellige Overskibningssteder er tydelig nok: var Fjenden, altsaa Carl Gustav med Hovedarmeen, alt kommen saa nær, at man maatte indskrænke sig til at forsvare Marskerne, vilde man gaa over ved Wischhafen; tillod Forholdene derimod at træde Fjenden i Møde ved Landegrænsen, kunde man bekvemst og hurtigst sætte over ved Altenland („Oldeland“) i Nærheden af Stade, hvis stærke Besætning dog maatte paralyseres, inden Overgangen skete.

Da Marsken var bleven enig med de to General-Kommissarier, samledes Krigsraadet, hvori Bille forklarede, at da Tiden var kostbar, burde man, saaledes som Saggerne nu stod her, imorgen tidlig ved en Trompeter opfordre Fjenden til Overgivelse, og hvis denne ikke paafulgte inden en Time, foretage en Hovedstorm. Medlemmerne af Raadet var — foruden Bille og de to Ahlefeldter — lutter Fodfolksofficerer fra de i Belejringen deltagende Regimenter (Obersterne Eckerich, Lykke og Lange, Oberstløjtnanterne Bentfeldt og Holck). De afgav korte Vota, gaaende ud paa, at de vidste, at der var ingen Tid at spille, og derfor anbefalede de at afkorte Angrebet¹⁾. Stormen blev dog ikke udført, da den svenske Kommandant overgav sig forinden.

Medens Fodfolket saaledes havde indtaget Bremerförde, havde Ryttieriet været spredt over hele Provinsen, lige fra Lesum ved Bremen og indtil Stade og Buxtehude²⁾, og det er vel Grunden til, at baade Buchwald, Oberst Jens og de andre Rytterofficerer var fraværende fra Krigsraadet den 7.

Efter at have anordnet det nærmere m. H. t. Provantering m. m. af den erobrede Plads, Bortførelsen af den betydelige Mængde erobret Skyts, afgik Marsken til

¹⁾ Videre blev der ikke forhandlet her, og man maa derfor antage, at Forhandlingerne med Ahlefeldterne har overflødiggjort et almindeligt Krigsraad. Da samme Fremgangsmaade anvendes noget senere ved en højst vigtig Forhandling (den 23. Juli), har der muligvis foreligget en kongelig Bemyndigelse til at afholde „Geheime-Krigsraad“ (som det kaldtes den 23. Juli) med nogle af de højeste Myndigheder. Har man muligvis fattet Mistanke om Forræderi og Spioneri? Som det vides, var der god Grund til Mistanke.

²⁾ Bennicks Regnsk. i Bremen; Kurtze, jedoch wahrhafte Relation etc. . . .

Eggen ved Stade, hvilken Fæstning ligesom ogsaa den befæstede Plads Die Burg blev berendt og blokeret. Samtidig blev den stærke Schwinge-Skanse, ved Schwinge-flodens Udløb i Elben, umiddelbart ved Stade, angreben, dels for at afskære Fæstningen fra Forbindelsen med Elben, dels fordi det var Marskens Hensigt her fra („Olde-land“, Altenland) at iværksætte Foreningen i Holsten af den samlede Armee. I Skrivelse til Ditlev Ahlefeldt af 10. Juli udtaler Marsken, at alle Efterretninger gaar ud paa, at Kongen af Sverrig er ankommen til Pommern og er bestemt paa med „aller force“ at gaa til Holsten. Derfor er hans, Marskens, Plads nu i Holsten, og han vil vende tilbage dertil med alt, hvad der kan undværes fra Bremen for at fortsætte „Hovedværket“¹⁾. Skrivelsen er udstedt fra Bremerförde, men straks efter maa Marsken være brudt op mod Eggen ved Stade, thi Dagen efter var han i Horneburg, c. en Mil sydøst for Fæstningen. — Det vil nu, inden Fremstillingen føres videre her, være paa Tide at se, hvorledes Forholdene havde udviklet sig i Holsten og paa svensk Side.

Først i Løbet af den tredie Juniuge blev Kay Ahlefeldt færdig med Mønstringen af de holstenske Regimenter, saaledes at der ikke førend omkring den 20. kunde ud-

¹⁾ Ditlev Ahlefeldts Memoirer; Samlingen Bremen Nr. 39 b; Gersdorffs Breve Fasc. 5: General Hans Rantzau til Bille ¹²7.

Af Professor Fridericias Fremstilling (S. 273) faar man det Indtryk, at Marsken i disse Dage viste største Sorgløshed og Mangel paa Forstaaelse af Situationen. Intet kan være mere urigtigt. Marsken viste tværtimod i alle sine Anordninger, at han baade indsaa og tilfulde vurderede Faren og var bestemt paa i Tide at træffe de virksomste Forholdsregler derimod. At han i sine

leveres Vaaben og Faner til Brockdorffs og Gyldenløves, til Dels ogsaa til Eckerichs Regiment, samt Hinrich Ahlefeldts og Hans Rantzaus Ryttere. Efter Mønstringen lagdes de 4 holstenske Rytterregimenter i Kvarter i Amterne Trittau, Reinbeck, Steinhorst og Brunsbüttel samt langs Billefloden; men allerede i de første Dage udtalte Kay Ahlefeldt, at man p. G. a. Mangel paa Forplejning og Furage ikke vilde kunne forblive der ret længe, og kom der endnu flere Regimenter til, var det aldeles sikkert, at Amterne vilde blive totalt ruineret. Forplejningen af de holstenske Regimenter voldte, mærkeligt nok, større Vanskeligheder end Tilfældet var med de jyske Afdelinger, der fra den første Begyndelse underholdtes af den jyske Adels Kontributioner, der indsamledes i Lenene og pr. Skib ekspederedes til Rendsborg og Glückstadt¹⁾. Fra

Anordninger, ligesom ved sin Færd i det Hele, optraadte med Ro og Koldblodighed, bør ikke være en Bebrejdelse imod ham. Hvad der særlig synes at have mishaget Rasch — paa hvis Bagsnak efter Marskens Død den ugunstige Bedømmelse væsenligst er baseret — ved dennes fornyede Besøg hos Marsken var netop denne Koldblodighed, der fik sit Udtryk i Billes Ord til Rasch den 15. Juli (samme Dag som Carl Gustav ankom til Wissmar): Hvad angaar Fjendens Indmarch i Holsten, holder jeg det for tidsnok at tage Hatten af, naar man har set Manden. Rasch var jo en umaadelig geskæftig Person, paa Færde alle vegne og i Besiddelse af en grændseløs Skrive- og Snakkelyst. Det er derfor højst sandsynligt, at Marsken er bleven ked og træt af Raschs Overhæng og endeløse Snakken op ad Stolper og ned ad Vægge om alt under Solen. Derfor kan han have søgt at befri sig for denne Konfusionsmager ved en kølig Afvisning, medens hans samtidige og forudgaaende Handlinger bedst viser, at han tilfulde var gennemtrængt af Situationens Alvor.

¹⁾ Indk. Sager 1657, Kay Ahlefeldt til Kongen ¹⁹/₆; Bennicks Regnsk. i Holsten 1657; Bøvling Lens Regnsk. 1657; Skoklosterark., Billes Pap., Blome til Bille ²³/₆; Gersdorffs Pap. Fasc. 5 uunderskrevet Efterretn. fra Lübeck ³⁰/₆.

23. Juni og indtil Overførelsen til Stift Bremen stod ogsaa Sten Billes Rytterregiment her; men derimod beordredes Kjeld Langes og Brockdorffs Regimenter for en Tid tilbage til Rendsborg for at lette Forplejningen af dem — det først nævnte, eller rettere 7 Kompagnier deraf, blev dog snart efter sendt over i Stift Bremen. General Hans Rantzau fik Kommandoen over Tropperne ved Grændsen og sendte omkring den 20. Juni Oberst Sehesteds Regiment paa et Togt henimod Wissmar. Sehested kom tilbage igen nogle Dage senere i god Behold, da han ikke var stødt paa fjendtlige Tropper, og oven i Købet medbragte han en Slump Heste, Kvæg og Faar, som var gjort til Bytte inde paa svensk Territorium; men det blev ogsaa næsten den eneste krigerske Handling, disse fire kostbare Regimenter kom til at udføre, indtil Hovedmængden af dem faldt i Svenskernes Hænder ved Overgangen til Fyen i Januar 1658.

Den 22. Juni henvendte Statholderskabet ved Chr. Rantzau og Reinkingh — som det synes paa Anders Billes Opfordring — sig til Hertugen af Gottorp med Opfordring til at underskrive et Fællesopraab om „Almindeligt Opbud“¹⁾ overalt i Hertugdømmerne; men endnu ved Slutningen af Maaneden havde den hertugelige Regering ikke givet noget Svar. Hertugen blev nemlig netop i denne Tid stærkt „animeret“ af de svenske Agenter til passiv Modstand, og snarlig Hjælp af Wrangel eller

¹⁾ Det „Almindelige Opbud“ i Hertugdømmerne var nærmest en Art Landstorm, da ikke alene Rostjenesten af Adel og Prælater hørte dertil, men ogsaa det vaabenføre Mandskab af By og Land, med de Vaaben og de Befalingsmænd, som de havde kunnet skaffe sig.

Carl Gustav selv stillet i Udsigt ¹⁾). Da Rantzau ved Maanedens Slutning var rejst til Kjøbenhavn, bad Reinkingh Bille afgøre, om Opraabene nu skulde udstedes i Kongens Navn alene, hvad der vistnok vilde vise sig ganske unyttigt, da Adelen, der i Forvejen var uvillig nok til at ruste, næppe vilde indlade sig derpaa under de foreliggende Forhold. Bille maa alligevel have besluttet Udstedelsen, thi den 1. Juli udsendtes Patenterne fra Glückstadt, skønt Kay Ahlefeldt var enig med Reinkingh om, at det var ganske unyttigt, „da det er imod Fællesregeringens Fundamenta og Adelens Privilegier“. Netop samme Dag indtraf Svar fra Hertugen. Dette Svar, der er dateret Gottorp den 26. Juni, opfattedes af Reinkingh saaledes, at Hertugen vilde unddrage sig at følge Opfordringen; men formelt gaar Hertugen dog ind paa den foreslaaede Opmaning, om han end stærkt betoner, at Kongens og de kongelige Embedsmænds hidtidige Forhold overfor ham ikke har været af en saadan Natur, at de har Grund til at vente Imødekommenhed af ham. Om Hertugen dernæst virkelig har udstedt nogen Anordning synes tvivlsomt ²⁾).

I den kongelige Del af Holsten, særlig i Sønderditmarsken, var der iøvrigt i Maj og Juni truffen nogle Anstalter til at benytte det indfødte Mandskab ved det lokale Forsvar. Saaledes var der i Sønderditmarsken oprettet 10 Kompagnier, og disse var stillet under Kommando af Fogderne og enkelte gamle, udtjente Befalingsmænd. Foruden de af Regeringen i Glückstadt trufne Anordninger om Almindeligt Opbud samt en Del Op-

¹⁾ Skoklosterark., Billes Papirer, Reinkingh til Bille ^{29/6} og ^{1/7}; Samme Arkiv, Fasc. Möller, Wrangel til Vinc. Möller gentagne Gange i Juni samt 4. Juli.

²⁾ Danske Kongers Historie Nr. 123.

bud i Amterne til Forstærkning af Fæstnings- og Skansebesætninger, udstedtes der Opmaninger fra Regeringen i Kjøbenhavn den 5., 8., 11., 12., 22. og 25. Juli — den ene mere indtrængende end den anden. Den første af disse, der er udstedt af de i Kjøbenhavn værende Rigsraader, medens Kongen var ude paa sin Sejltur, er rettet til Kay Ahlefeldt, men mere som en almindelig Opfordring til denne om, at da nu den fjendtlige Hær nærmer sig og Rigsmarskens Hær er stærkt svækket ved Detacheringer til det Bremenske osv., vilde det være rigtigt at opbyde Ridderskabet og Landskaberne. Rigsraaderne har næppe turdet indlade sig paa at give en virkelig Ordre uden særlig Beføjelse dertil, skønt de synes at være bleven presset haardt i den Anledning af Jørgen Kruse paa Marskens Vegne¹⁾. At der saaledes var gaaet en halv Snes Dage hen efter Kruses Ankomst til Kjøbenhavn, inden der gjordes noget ved denne Sag, ligger muligvis i, at de i Kjøbenhavn, der havde størst Indflydelse derpaa, og som oven i Købet, som Følge af deres diplomatiske Forbindelser, kunde være bedst underrettet om Forholdene syd for Østersøen, specielt Sekretær Lenthe, netop i de Dage udtalte, at de ikke troede paa Rygterne om Carl Gustavs Forehavende mod Holsten-Bremen²⁾.

Den næste Opfordring til Organisation af et Forsvar

¹⁾ Som alt omtalt var Jørgen Kruse rejst til Kjøbenhavn paa Marskens Vegne. Den 28. Juni skriver Kruse til Bille bl. a.: ... Jeg fik ikke talt med Hans Majestæt men med Hofmesteren, der henviste mig til Ove Gjedde og Christen Skeel, der tog det ad notam. Dog er der endnu ikke gjort noget derved i Kancelliet (formentlig om de tre Regimenter paa Lolland og Fyen, nemlig Rosenkrands', Lykkes og Brockenhuus'). Saa fik jeg talt med Hans Majestæt om „al Lejligheden“, men han henviste mig (atter) til Hofmesteren (Indk. Sager 1657).

²⁾ Se bl. a. Ditlev Ahlefeldts Memoirer, Lenthes Skrivelser.

i Holsten, altsaa den af 8. Juli, udstedtes efter Kongens Hjemkomst. Ved den animeredes „Prælater, Riddere og Landskaber“ til at gribe til Vaaben og holde sig parat til at forsvare Landet. Den 11. Juli fik Kay og Ditlev Ahlefeldt Fuldmagt til at opbyde Rostjenesten og „samtlige Mandskab“ i Fyrstendømmerne sammen med de gottorpske Undersaatter, at forsyne Mandskabet med Vaaben og Officerer osv. Noget mere presserende er den trykte Plakat af 12. Juli, hvori siges, at man erfarer, at Fjenden kommer nærmere og nærmere, og derfor skal alle, der er pligtige at stille Rostjeneste eller Ausschuss møde ved „Kongens Hoflager“, hvor denne maatte være, inden 8 Dage fra Dato. Her søges altsaa Fiktionen om Kongens personlige Overtagelse af Føringen opretholdt — vel nærmest fordi man ventede sig større Virkning af Plakaten under denne Forudsætning. Om Almindeligt Opbud er der ikke Tale i denne Plakat. Anordningerne af 11. og 12. Juli synes at vise, at man i Kjøbenhavn endnu i disse Dage stillede sig skeptisk overfor den sig nærmende Fare; thi i den første af dem lagde man Sagen i Hænderne paa Kommissarierne, saa at disse selv kunde vælge Tidspunktet for Rejsningen, og den anden maatte i sig selv blive temmelig virkningsløs, da den Smule Ausschuss, der fandtes i Hertugdømmerne, forlængst var indkaldt.

Disse Anordninger, der kan være kommen Kommissarierne i Hænde den 15.—16. Juli, da Posttiden under den stærke Spænding var gaaet ned til 3—4 Døgn for Vejen fra Kjøbenhavn til Holsten, kunde umulig tilfredsstille dem og Marsken, der paa dette Tidspunkt var samlede i Glückstadt, og det ses, at Kommissarierne har givet deres Bekymringer herom Luft i en Beretning til

Kongen. Den 22. Juli udstedtes nemlig en Ordre til Kay og Ditlev Ahlefeldt, at da, i Følge deres Beretning, Fjenden nærmer sig Hertugdømmerne, skal særlig Marsklandene konserveres, samtidig med at Fjenden gøres mest mulig Afbræk; „men da vor Udrejse dertil (til Holsten) endnu vil trække noget ud,“ sætter Kongen sin Lid til Kommissarierne og stoler navnlig paa, at de sørger for Forsyninger af alle Slags og for at Skanser m. m. besættes tilstrækkelig osv. osv. Endnu denne Ordre viser, at Kongen og hans fortrolige ikke ansaa Faren for at være overhængende, da Kongens Afrejse til Hæren ikke anses for absolut nødvendig¹⁾).

Først den 25. Juli, tre Dage efter at Carl Gustav havde overskredet Holstens Grændse, udstedtes en virkelig og utvetydig Ordre til Hertugdømmerne om at rejse sig til Forsvar mod en indtrængende Fjende²⁾! Men da var det, skønt Ordren afsendtes med 3-dobbelt „Cito“, alt for sent til, at Ordren kunde faa nogen reel Betydning. Selve denne bestod i et til General-Kommissarierne udstedt Patent, hvorved den ganske Befolkning i Hertugdømmerne paa Grund af den store Fare opbødes „Mand for Mand“, forsynet med de bedst mulige Vaaben og Officerer. Præ-

¹⁾ Aarsagen til Kongens Tøven netop i disse Dage kan være den Uro, ja næsten Panik, der opstod i Skaane og Kjøbenhavn som Følge af, at det svenske Korps i Halland den 18. Juli overfaldt Svend Poulsens Dragoner ved Hallandsaas, adspredte disse og trængte frem til Engelholm, hvor Gyldenløve laa med det skaanske Korps' Rytteri. Dette forlod temmelig overilet sin Lejr, mistede en Del af sin Proviant m. m. og forplantede Uroen sydpaa.

²⁾ Man maa her spørge: Hvorledes har den ellers saa geskæftige og skrivesalige Rasch, der jo sad i Hamburg, hvor alle Efterretninger indløb, kunnet undlade at bombardere Regeringen Kjøbenhavn med Meldinger om Svenskernes Fremrykning?

later og Ridderskab, som endnu ikke maatte være mødt med deres Rostjeneste, samt Stæder og Amter med deres Ausschuss truedes med militær Eksekution. Fjenden skal „Mand for Mand angribes med tapper Resolution. . .“ ¹⁾

Den stærkeste Modsatning til den næsten forbryderske Sorgløshed og Vantro, som Kongens fortrolige her udviste, danner den Virksomhed, som de i Kjøbenhavn værende Rigs-Kommissarier, Christen Skeel og Otte Krag, udfoldede i samme Tidsrum og i samme Anledning for Jyllands Forsvar. Fra den 10. Juli udarbejdede de to Herrer i „Raadstuen“ en Række detaillerede Forslag til kongelige Ordre i Tilslutning til de den 18. Juni befalede Nyudskrivninger. Der befaledes for det første, at en af de jyske Rigsraader (Henrik Rantzau) fra Frederiksdodde skulde lede hele Jyllands Forsvar; for det andet fik de nye Fodregimenter Ordre til hurtigst muligt at samles ved Frederiksdodde; for det tredje beordredes Lensmændene til at hjælpe Officererne ved Samlingen og Udrustningen af dette Mandskab; endelig, for det fjerde, udstedtes et aabent Patent om Landstorm, „Almindeligt Opbud“, i Overensstemmelse med de gældende Landstormsanordninger. Endvidere befaledes det, at der fra Jylland snarest skulde sendes 2 à 3000 Mand til Fods af Sted til Forstærkning af Hæren i Holsten. Alle disse Ordre og flere andre, der var affattet i energiske, indtrængende og vel valgte Udtryk, udgik fra Danske Kancelli i Dagene 10.—12. Juli, altsaa 13—15 Dage tidligere end de tilsvarende fra Tysk Kancelli. Da dernæst yderligere Efterretninger indtraf om Carl Gustavs Fremmarch, efterfulgtes

¹⁾ Inländ. Registr. ²⁵/₂, ²⁹/₄ og ¹⁸/₇ samt ⁵/₇, ⁸/₇, ¹¹/₇ og ²²/₇. Auslând. Registr. ²⁵/₇. Hertugdømmernes Arkiv: Indk. Sager 1657. Plakaten findes i Gottorper Arkivet under ¹²/₇.

disse Ordre den 14. og 15. Juli af Missiver til Lensmændene og Aabne Breve til hele Befolkningen om „General-Opbud“, hvorefter alt ungt Mandskab uden nogen Undtagelse skulde møde stiftsvis en bestemt Dag paa et centralt beliggende Sted, udstyret med Vaaben, Heste og Proviant, og her skulde Henrik Rantzau komme til Stede for at udtage og bortsende de mest tjenlige, som de gik og stod¹⁾.

For Fuldstændigheds Skyld skal det omtales her, hvorledes det gik med Rosenkrands' og Lykkes Regimenter, navnlig for at det kan skønnes, hvor forvirrede Forholdene var, og hvor lidt Besked man i Kjøbenhavn vidste, naar man udstedte Ordre til Hæren i Holsten.

Paa Jørgen Kruses Opfordring havde Ove Gedde og Christen Skeel samt ogsaa de jyske Raader Iver Vind og Mogens Høeg den 27. og 30. Juni pr. „Cito“ tilskrevet Jørgen Brahe om snarest at skaffe Lykkes Regiment mønstret for de af fyenske Adel bevilgede Penge samt at formaa denne Adel til yderligere Forstrækning, „da nogle der i Landet har skrevet sig for Forstrækning udover deres Kontribution“; thi Regimentet behøves haardt „derude“. Naar Mønstringen er endt, skal Jørgen Brahe dirigere Regimentet til Holsten²⁾. Naar det nu erindres, at Brockenhuus' Regiment ved Slutningen af Maj overførtes til Skaane, at Rosenkrands' Regiment først den 18. August førtes over Fyen til Frederiksodde, og at Lykkes Regiment først den 15.—19. Juli mønstredes i sine Kvarterer paa Fyen, vil man forbavses ved at se, hvilke Dobbeltgængeroller disse Regimenter spillede for

¹⁾ Se navnlig Jyske Tegn. 12/7, 14/7 og 15/7 samt Jyske Landkomm. Regnsk. 1651—61.

²⁾ Korbitz' Regnskaber 1657.

Myndighederne i Kjøbenhavn og Holsten i Juli og August Maaneder.

Den 8. Juli lader Kongen Marsken underrette om, at Kay Lykkes og Jørgen Rosenkrands' Regimenter er beordret til straks at forføje sig over til ham¹⁾ (da havde det sidstnævnte ikke faaet Vaaben endnu, og først den 11. og 15. Juli sendtes Vaabnene fra Lübeck til Heiligenhafen, hvor de formentlig skulde udleveres til Regimentet).

Den 11. Juli skriver Kongens Sekretær, Lenthe, til Ditlev Ahlefeldt, at Kay Lykkes, Brockenhuus' og Rosenkrands' Regimenter snarest skal marchere til Holsten²⁾.

Samme 11. Juli ved den svenske Resident i Hamburg, Vinc. Möller, at berette til Wrangel i Pommern, at Oberst Kay Lykke med sit Regiment for nogle Dage siden har staaet ved Haderslev og af Marsken har faaet Ordre til ligesom de holstenske Regimenter at rykke til den forskansede Lejr ved Itzehoe. (Det har han fra Marskens Sekretær, Nicolay³⁾).

Samme 11. Juli udstedes kongelig Ordre om Forplejning til Lykkes og Rosenkrands' Regimenter under Marchen gennem Hertugdømmerne⁴⁾.

Den 19. Juli sendte Marsken en skriftlig Ordre til Hinrich Blome i Rendsborg, hvilken Ordre Blome skulde levere til den højstkommanderende Officer ved Rosen-

¹⁾ Jyske Tegn. 8/7; Afregninger IX Nr. 113; Bruun: Gunde Rosenkrands.

²⁾ Ditlev Ahlefeldts Memoirer.

³⁾ Skoklosterark., Wrangels Pap. Fasc. Möller.

⁴⁾ Inländ. Registr. 11/7.

krands' Regiment — Oberst Jørgen Rosenkrands var i de Dage fraværende fra Regimentet, vistnok i Udlandet efter Befalingsmænd. — Ordren gik ud paa, at Regimentet, der antoges at være marcheret over Rendsborg mod Itzehoe, skulde gøre omkring og marchere tilbage mod Frederiksodde, og Blome skulde træffe „flittig Anstalt“ til at befordre denne March. Blome, der havde været fraværende et Par Dage og ikke vidste nærmere Besked, skrev den 21. efter at have modtaget Ordren, at dersom Regimentet skulde være kommen saa langt, at det ikke hurtig nok kan blive ført tilbage igen (over Ejderen) med Færgen, vil han sørge for, at det begiver sig ind i Rendsborg Fæstning, indtil nærmere Ordre ankommer fra Marsken. Det synes, at Grunden til, at dette løst sammensatte Regiment skal gøre omkring, er Frygt for, at det ikke skal naa at forene sig med Korpset i Holsten. Samme Dag beretter Blome til Bille, at han nu tre Gange har skrevet til Kay Lykke og bedt denne fremskynde sin March, og han kan ikke forstaa, hvad det er, der opholder Obersten; men saa snart denne kommer, skal han blive hjulpen igennem. Atter den 23. skriver Blome, „eiligst“ og med 3-dobbelt „Cito“, til Bille, at denne nu gentagne Gange har tilskrevet Blome om at paaskynde Lykkes March, og Blome har nu fire Gange skriftlig bedt Lykke om det samme, men først denne Aften faaet Svar: at Lykke ikke tidligere end den 27. kan ventes foran Rendsborg Fæstning, „til Trods for at Skrivelsen er dateret den 22. i Haderslev“. Med Rette forekommer denne March Blome noget langsom, og derfor vil han underrette Bille om Sagen. Blome beder om at holdes underrettet om, hvad der foregaar ved Hæren, for

at han efter Omstændighederne kan dirigere Regimentet videre — eventuelt gennem Marsklandene¹⁾).

Den 27. Juli underrettedes General-Kommissarierne i Holsten om, at Rosenkrands' Regiment skal afgaa pr. Skib fra Lolland til Eckernförde og derfra til Rendsborg, hvor det skal afvente nærmere Ordre om at slutte sig til Armeen²⁾).

Og saa var alt dette Skriveri, denne Venten og Forbereden m. H. t. de 2-3 Regimenter fuldstændig hen i Vejret; thi ikke et af dem kom nogensinde til Slesvig, end sige til Holsten. Af al den Understøttelse for Hæren i Holsten, som man fablede om i Kjøbenhavn i denne kritiske Tid: Rostjeneste, Ausschuss og Almindeligt Opbud fra Holsten, Fodfolk fra Jylland, regulære Regimenter fra det øvrige Land — af alt dette kom saa godt som slet intet frem. Dertil var Misforholdet mellem Carl Gustavs hastige Energi paa den ene Side og de danske Myndigheders trevne Handling paa den anden alt for stor. For Rigmarsken, der betimelig havde gjort, hvad han kunde gøre for at forstærke Hæren, maa det have været højst pinligt at se, hvorledes Hæren og han selv paa en Maade lodes i Stikken netop nu, da Afgørelsen stod for Døren. Saa meget bitrere maa hans Følelser herved have været,

¹⁾ Skoklosterark., Billes Pap., Blome til Bille ²¹/7 og ²³/7. Blome kunde ikke vide, at Kay Lykke med nogle enkelte af sine Officerer var rejst i Forvejen for Regimentet, der stadig var paa Fyen. Som det ogsaa siden vil blive omtalt, naaede Lykke med Ledsagere ned til Armeen og vendte tilbage pr. Skib til Ballum paa Slesvigs Vestkyst, midt i August og sammen med Svogeren, Oberstvagtmester ved Huass' Regiment, Corf. Ulfeldt (til Matrup), der med en Del af sit Kompagni var undkommen fra Stift Bremen. (Körbitz' Regnsk.; Haderslevhus Lens Regnsk. 1657).

²⁾ Inländ. Registr. ²⁷/7.

som de Forstærkninger af Personel og Materiel, han havde paakaldt, var alle overkommelige, og som han maatte indse, at det hovedsagelig skyldtes dels Ligegyldighed, Sorgløshed og Efterladenhed, dels ond Villie og Snæversynethed, at hans Arbejde havde været forgæves.

D. Den svenske Hærs Fremmarch indtil
den 18. Juli.

Omkring den 20. Juni stod de Dele af den svenske Stridsmagt, der skulde bruges til Felttoget imod Danmark, opstillet i 3—4 Grupper af forskellig Styrke. I Pommern stod under Feltmarskal Wrangel omtrent 6 Fodfolks- og Rytterregimenter, bestemt til Anvendelse i Felten. Fra Weichselens nedre Løb, i Nærheden af Danzig var 12—14 Rytterregimenter under Pfalzgreven af Sulzbach og Markgreven af Baden-Durlach i Fremrykning mod vest, og Carl Gustav havde ved Thorn sin Hovedarmee hos sig — omtrent 13 Rytter- og 3 Dragonregimenter. Endelig var omtrent 10 Fodregimenter sat i March mod Stettin for at slutte sig til Wrangel. De forskellige Grupper, som Carl Gustav tænkte at samle under sin Kommando, udgjorde saaledes omtrent 45 Regimenter. Fra Carl Gustavs egen Haand haves en Opgørelse af 23. Juni over de Regimenter, „som er bestemt af Hans Majestæt til Tyskland“, omfattende 251 Kompagnier Ryttere, hvoraf 96 svenske og finske, og 16 Kompagnier Dragoner. Rytterregimenterne har Kongen slaaet sammen til 30 „Eskadrøner“, og han bemærker, at alle Regimenter er komplette paa Officerer (Befalingsmænd) og har stor Bagage¹⁾, „altsaa har jeg kun opsat det, som de er

¹⁾ Med tilhørende Bedækningstropper udenfor Effektivstyrken.

stærke til at fægte, og bliver ingen Eskadron ringere end 200 Heste, hvoraf de bestaar, og somme mere¹⁾." Den 23.²⁾ Juni brød Hovedarmeen op fra Thorn, den 1. Juli kom Kongen selv til Stettin, den 2. Juli marcherede Sulzbachs Tropper igennem denne By og fortsatte mod Forpommern, og den 4. Juli naaede Hovedarmeen Stettin. Ved Synet af alle disse Regimenter udbryder en patriotisk Svensker: „I Sandhed! En ret Kærne af Folk, bestaaende af lutter gamle Soldater, som man ikke noksom kan forundre sig over!“ „Gud trøste Holsten og Bremen!“ skriver en anden.

Det er i højeste Grad interessant at se, hvorledes en saa fremragende Feltherre, som Carl Gustav var det, dirigerer sine Korps og trods de betydelige Afstande, der adskiller dem, holder han dem alle fast i sin Haand, indtil han kan overse Situationen; hvorledes han paa samme Tid sikrer sig mod danske Landgangsforsøg, fremskynder sine Korpsers March, holder Modstanderen i Uvished om Angrebsobjektet og endelig støtter med Raad — og indirekte med Daad — den angrebne Provins. Den 20. Juni forsikrer han den bremiske Regering, at han nok i betimelig Tid skal naa frem og bringe Understøttelse, og samtidig har han givet Wrangel i Pommern Instruktion om, at hvis den danske Hær gaar ind i Stift Bremen, skal Wrangel straks sammendrage alt, hvad han kan disponere over i Pommern og dermed „movere sig saa sagtelig“ ind i Mecklenburg, for at de Danske maa fatte nogen „apprehension“ om Wrangels Fremmarch og

¹⁾ Svenske Rigsregistratur ²⁰/₆, ²²/₆ og ²³/₆.

²⁾ Gersdorffs Pap. Fasc. 5 og 7, forskellige Efterretninger fra Danzig og Stettin. Nogle Efterretninger angiver den 26., hvilken Dato Professor Fridericia har benyttet.

nødes til at holde en Del af deres Styrke tilbage i Holsten. Under denne Forudsætning kan ogsaa Pfalzgrevens Korps følge langsomt efter. Er de Danske derimod ikke gaaet over Elben, men agter sig til Wismar eller Pommern, skal Wrangel indskrænke sig til med de Tropper, han har ved Haanden, at forsvare Adgangene til Pommern, indtil Kongen selv kommer dertil. Samme Dag, altsaa den 20. Juni, men aabenbart efter Udstedelsen af de foran nævnte Ordre, modtog han en Række Beretninger fra Bremen og Pommern og beordrede paa Grundlag af disse General Volkmann i Stade til at forsvare sig saa godt som muligt, indtil Kongen kan naa til Pommern og dernæst derhen, „hvor Omstændighederne byder det“. Ogsaa Wrangel faar samme Dag yderligere Instruktioner om, at han med sit eget og Sulzbachs Korps skal avancere mod vest og tage en Flankestilling mod en eventuel dansk Fremrykning, enten støttet til Wismar eller til Elben; men iøvrigt skal han forholde sig afventende, indtil Kongen kommer med Hovedarmeen. To Dage senere modtager han atter Beretninger fra Wrangel og gentager sine Ordre, der dog nu, da Situationen er bedre belyst, ændres derhen, at dersom de Danske er brudt ind i Stift Bremen, skal Wrangel med sit eget, Sulzbachs og Markgrevens Korps „nur gerade auf Holstein avanciret, um denen allda zurückgelassenen Regimentern eins anzuhängen, und was raison de guerre dictiren wird weiter vorzunehmen suchet“. Men idet Kongen har skullet underskrive denne Ordre, har han faaet Betænkeligheder ved at lade Wrangel have saa frie Hænder, og derfor tilføjer han egenhændig: dersom det erfares, at de Danske igen søger tilbage til Holsten, maa Wrangel ikke for meget paaskynde sin March men navnlig have sin Sik-

kerhed for Øje, „for at vi sikkert kan forene os og udføre Værket samlede“, og Wrangels Opgave bliver det da at holde Fjenden i Uvished og hindre rask Handlen af denne. Man undlod heller ikke Anstalter ved Østersøkysten, som om man agtede at foretage Overskibninger fra Preussen og Pommern til et Punkt paa den holstenske Kyst, og man sørgede for, at Rygter herom udspreddes. Det er vel saadanne Rygter, der har foranlediget Frederik III's Fart med Flaaden i Tiden omkring den 1. Juli.

Det viser sig, at Carl Gustav nøje kendte sine Folk, og at hans Forsigtighed overfor Wrangel, der dog vistnok var den dueligste af hans Underførere, var fuldstændig begrundet, thi omtrent den 23. Juni, og inden Wrangel, der opholdt sig ved Wolgast, havde modtaget Carl Gustavs Ordre af 20. Juni, var han fuldt bestemt paa at gaa frem til Angreb, saasnart Sulzbachs Tropper havde sluttet sig til ham. Han har erfaret, at de Danske har afstukket en Lejr ved Itzehoe, „und sich auf allen Fall dahin und in die Marschländer zu retiriren gedenken“, hvad der passer Wrangel udmærket, da „nichts soll uns lieber sein, als wenn wir ihn in die enge bringen könnten“, og saa skal man faa en mærkelig Dans at se. Resident Möller i Hamburg skal animere Hertugen af Gottorp og forsikre denne om, at Wrangel snart vil være hos ham. Den 27. Juni anser Kongen det atter for nødvendigt at lægge en Dæmper paa Wrangel: er de Danske ovre i Stift Bremen, maa han „avancere“ hen imod Elben — er de i Holsten, skal han standse ved Demmin, indtil Kongen kommer. Den 4. Juli er Kongen endnu i Stettin og har fastsat Hærens Samling til den 10. Juli ved Demmin, „um von dannen ohne Versäumnis gerade auf den Feind, wo wir denselben zu subsistiren Kund-

schaft haben, im Namen Gottes losgehen werden“. Hertugen opfordres til at holde sine Tropper parat og til at lade slaa en Bro over Ejderen i Nærheden af Tønningen¹⁾, for at den svenske Hær kan gaa over der.

Den 18. Juli stod den svenske Hovedhær ved Gadebusch, med Wrangels Korps paa venstre Fløj, og der var truffen Anstalt til at sætte en Del af Hæren, og da navnlig Fodfolk over Elben ved Zollenspicker, over i Provinsen Bremen. Forinden fik Kongen dog Underretning om, at de Danske havde opgivet Angrebet paa Stade, og at Understøttelse der ikke var overhængende nødvendig. Han besluttede dog at ville sende 1600 Ryttere og næsten alt Fodfolket og Dragonerne over i Provinsen Bremen for at forjage de danske Besætninger der fra. Selv vilde han beholde hos sig omtrent 8000 Mand samt det meste af Artilleriet, og yderligere Forstærkninger var i Anmarch fra Pommern. Kongen var allerede omkring den 13. Juli vidende om, at Hans Rantzaus Rytterkorps havde forladt Grændsen og var gaaet tilbage i vestlig Retning²⁾.

E. Carl Gustavs Indmarch i Holsten, Kampene paa begge Sider af Elben.

I Overensstemmelse med den trufne Beslutning om at samle Hovedstyrken af den danske Hær i Holsten samlede Bille Transportmidler sammen for at gaa over

¹⁾ Det var netop i denne Egn, at Rigsmarsken havde ladet anlægge de stærkeste Skanser for at hindre fjendtlig Gennemmarch.

²⁾ Svenske Rigsregistratur 27/6, 3/7, 15/7, 16/7, 18/7, 20/7, 21/7 og 24/7; Skoklosterark., Wrangels Pap., Fasc. Möller.

Om den svenske Hærs March gennem Mecklenburg haves en interessant Beretning til Jac. Steinmann, afsendt fra Ham-

Elben i Nærheden af Blanckenese. At Overgangsstedet valgtes her viser, som alt berørt, at Bille baade var bestemt paa at ville træde Fjenden i Møde ved Landegrændsen, altsaa der, hvor Hans Rantzau stod med Rytterkorpset, og at han mente at have tilstrækkelig Tid for sig dertil. Det første taler til Ære for Marskens Mod og Resoluthed trods en Modstander som Carl Gustav og vidner om en vunden Tillid til de Regimenter, der under hans egne Øjne havde kæmpet i Stift Bremen — det andet til Ære for hans gode Omdømme og Sindsligevægt, thi der var jo i Virkeligheden Tid nok endnu til at gaa Fjenden i Møde. Noget andet er det, om ikke Marsken hurtig vilde indse, at han fra en Opstilling ved Grændsen, lige saa lidt som fra noget andet Sted, vilde være i Stand til at hindre Fjendens Indbrud i Holsten, dels fordi hans Korps i Tal og Kampdygtighed endnu ikke var Fjenden voksen, dels fordi en saa betydelig Strækning i det Hele ikke lod sig forsvare overfor en saadan Modstander som Carl Gustav og hans Hær. Hvad særlig Tallet angaar, vilde han, da baade Provinsen Bremen samt Fæstninger og Skanser i Holsten vedblivende maatte have den nødtørftigste Besætning, næppe kunne disponere over mere end 7 à 8000 Mand, hvoraf 2—3000 Infanterister og Dragoner, medens Carl Gustavs Hær maa anslaaes til 11—12000 Mand, hvoraf c. 8000 Ryttere og Dragoner, samt et talrigt og dygtigt Artillerikorps.

burg ^{18/7}. Beretningen hidrører vistnok fra den hollandske Resident i Hamburg, Römer, der sendte den direkte til Steinmann. (Steinmann til Bille dateret „Itzehoe ^{19/20} Juli hora 4. matutinâ“. Begge Aktstykker i Skoklosterarkivet, Billes Papirer.)

Men Forholdene udviklede sig helt anderledes, end Marsken havde tænkt sig. Som Svar paa sin Opfordring til Hans Rantzau om at skaffe Baade og Pramme til Overfarten over Elben modtog Bille, vistnok den 13. i Horneburg, Melding fra Rantzau om, at denne den 10. Juli havde rømmet Stillingen ved Tritttau og først var gaaet tilbage til Fuhlsbüttel, ved Alster, en god Mil nord for Hamburg, men dernæst til Egnen mellem Hamburg og Glückstadt. Rantzau selv havde her taget Kvarter i Byen Wedel, saa at nu de to Dele af den danske Hær laa omtrent lige overfor hinanden, hver paa sin Side af Elben.

Som Grund til depne for Bille uden Tvivl højst overraskende Bevægelse angav Rantzau, at han havde erfaret, at Carl Gustav ventedes til Wismar, og at han fra flere Sider var bleven advaret om, at man fra Wismar havde planlagt et Anslag mod hans fire Regimenter. Han havde da, ihukommende det ham af Bille givne Paalæg om Regimenternes „Konsevation“, afholdt Krigsraad, og det var heri enstemmig bleven besluttet, at man skulde gaa tilbage mod Itzehoe, men foreløbig var han standset i Grevskabet Pinneberg. Rantzau sluttede sin lange Redegørelse med at sige, at det var udenfor enhver Tvivl, at dersom han længere var forbleven ved Tritttau, vilde Fjenden have rettet alle sine Anslag mod ham; men han skal, om Gud vil, nok „ogsaa herefter være vigilant“ ¹⁾.

Naar det betænkes, at den Dag, da Rantzaus Korps gik tilbage, var den fjendtlige Hær 30—35 Mil fra ham, at Rantzau gik tilbage paa blotte Rygter, som ikke ses

¹⁾ Gersdorffs Papirer Fasc. 5, Rantzau til Bille ¹²⁾; 1657.

at have haft selv det ringeste paa sig, at han ikke havde været i direkte Berøring med selv den mindste Del af den fjendtlige Hær, og at han først kom i Ro, da han havde lagt omtrent 40 Mil mellem sig og Fjenden og havde de sikre Fæstninger lige i Ryggen paa sig — saa har man al Grund til at tvivle om Rantzaus og hans Regimentchefers Duelighed og Sindsligevægt. — Det er derhos ejendommeligt, at allerede den 4. Juli kan den svenske Agent i Hamburg, Möller, berette Wrangel, at Rantzaus Rytterkorps agter snart at trække sig tilbage til Itzehoe, og allerede den 11., altsaa Dagen før Rantzau meldte Bille det skete, berettede en anden svensk Agent derom til Wrangel (og denne atter til Carl Gustav), og han (Agenten) ved tillige, at Korpset agter at være i Itzehoe den 13¹).

Eggen omkring Stade havde imidlertid været Skueplads for flere krigerske Affærer, idet Schwinge-Skansen, eller Skansen ved Brunshausen, som den ogsaa kaldes, var bleven indtagen den 14., og et alvorligt Undsætningsforsøg af det svenske Korps i Stade var bleven afslaaet med betydelige Tab for Svenskerne, der mistede c. 150 Mand til Fods, hvoriblandt flere Officerer, medens Rytteriet kun ved Flugt reddede sig. Dernæst lod Bille anlægge to nye Skanser i Altenland mellem Butzfliet og Twielenfliet, og lægge en Bro over Schwingefloden²).

Bille har sandsynligvis samme Dag, den 13., modtaget Rantzaus Melding og en kongelig Ordre fra Kjøbenhavn, dateret den 8. Juli. I denne Ordre

¹) Skoklosterark., Wrangels Saml., Möller til Wrangel ⁴/₇ og Khünberg til samme ¹¹/₇.

²) Skoklosterark., Wrangels Saml., Möller til Wrangel ²¹/₇; Kurze, jedoch wahrhafte Relat. etc.

hedder det, at man har erfaret, at Kongen af Sverrig nærmer sig; derfor skal Bille holde Krigsraad om, hvorvidt Bremen skal forlades¹⁾ og den der begyndte Dessein opgives, for at Hæren kan gaa tilbage til Holsten igen, eller om man skal fortsætte som begyndt. I sidste Tilfælde kan de i Holsten tilbageblevne Tropper sætte sig ved Itzehoe „og desimidlertid at drage ind i Marsklandene saa vidt muligt er fra Grændserne til Rendsborg“ (formentlig Forplejning og Furage til Korpsets Underhold). Skrivelsen slutter med at beordre, at Bille skal drage al Ausschuss og Landfolket af begge Fyrstendømmer samt Rostjenesten til sig osv.²⁾

Vort Kendskab til Rigsmarskens Virksomhed og hans Opfattelse af Situationen i disse kritiske Dage fra 12.—16. Juli er ikke særlig stort. Det vides, at han opholdt sig paa den sydlige Elbbred, ved Stade, og ledede Foretagenderne her, indtil Schwinge-Skansen var erobret, og derefter vilde han rejse over til Glückstadt, men han synes ikke at være indtruffen der før den 16. Han havde haft en Meningsudveksling med Hans Rantzau den 14. eller 15., uden at det dog vides, hvorledes dette er forløbet, om man end, efter hvad der var gaaet for sig umiddelbart forud, sammenholdt med, at Hans Rantzau kort efter for bestandig forlod Hæren, kan drage visse Slutninger desangaaende. Det synes sikkert, at Bille allerede før Krigsraadmødet i Glückstadt den 16. Juli har opgivet sin Beslutning om at rykke frem til Grændsen, og at han til Gengæld derfor tøvede noget længere paa den sydlige Side af Elben og i Dagene indtil den 16.

¹⁾ Man vidste jo intet i Kjøbenhavn om, at Bremerförde Fæstning og Lehe-Forskansningerne var erobrede.

²⁾ Jyske Tegn. 8/7 1657.

var saa meget virksomme i Egnen ved Stade. Hovedaarsagen til, at Bille har opgivet denne Beslutning, har uden Tvivl været den kongelige Ordre af 8. Juli, der henstillede at lade Korpsen i Holsten gaa tilbage til Itzehoe; men tillige kan ugunstige Efterretninger, modtagne af Hans Rantzau, om Stemninger og Tilstande i de holstenske Regimenter have bidraget dertil, og yderligere har han muligvis af de sidst indtrufne Efterretninger¹⁾ om Carl Gustavs Fremrykning indset, at han vilde blive Fjenden betydelig underlegen i Styrke, hvorledes han end bar sig ad. Den 16. Juli skriver Bille fra Glückstadt til den jyske Landkommissarius Peder Lange om noget vedrørende de sidste Hvervinger og tilføjer: „Tilstanden her er saaledes, at jeg formedelst de Svenskes Anmarch i Holsten er bleven forhindret i, Fyrstendømmet Bremen videre at tilsætte (angribe), førend anden Vished herom kan erlanges“. Fra Generalkvartermester, Oberst Jens, haves en karakteristisk Udtalelse, en lille Billet, af 15. Juli, udstedt i Glückstadt til Bille. Billetten tyder i al sin Korthed paa, at Jens har været i ophidset Stemning, hvad enten nu dette hidrører fra Vin eller fra andre Grunde; thi medens Jens ellers skriver ordenlig tysk og ret soigneret, er denne Billet næsten ulæselig og uforstaaelig. Den lyder, efter en Indledning om, at Fjenden endnu er ved Wolgast (i Pommern — han var i Virkeligheden den Dag i Nærheden af Gadebusch i Mecklenburg) „alles ungewiss [; bei?] desen Ankomptt Meines erachtens kein Volcker hirüberbringen, bei itzige dröckne Zeit Stad[e] oder Buxtahude atekiren, heit wider bey Euer Exell. sein“. Meningen er altsaa dog den, at

¹⁾ Kurze, jedoch wahrhafte Relat. etc.

han vilde opfordre Bille til ikke at lade Tropper overføre til Holsten, men i Stedet derfor angribe Stade eller Buxtehude — en Opfattelse, som han muligvis har tilfælles med enkelte danske Officerer ovre i Stift Bremen, men som ikke kommer frem ved Krigsraadsforhandlingerne. Det skal bemærkes som ret ejendommeligt, at Jens ikke mere deltager i noget Krigsraad¹⁾.

Den 16. Juli holdtes som foran antydet Krigsraad i Glückstadt, hvor Bille i Hans Majestæts Navn meddelte, at ifølge indtrufne Efterretninger var den svenske Hær paa March fra Pommern gennem Mecklenburg og vilde søge at gøre Indfald i Hertugdømmet Bremen. Han proponerer derfor, om man a) med Hovedstyrken af „Korpset“ bør forblive i Bremen, eller om man b) bør gaa over i Holsten dermed, agere mod den ankommende Fjende, men dog indtil videre besætte de faste Pladser i Provinsen Bremen med Fodfolk, støttet af noget Rytteri. Til Stede i dette Krigsraad var, foruden Bille, kun Obersterne Gyldenløve, Brockdorff og Wancken, General Hans Rantzau og Kay Ahlefeldt, saa at bl. a. samtlige danske Officerer manglede — de var ovre paa den anden Side af Elben. Det viste sig, at Opfattelsen var den, at man burde følge Proposition Nr. 2, og at Erobringerne i Bremen burde fastholdes med en passende Styrke. Det vigtigste var for alle Marsklandenes Sikring. Der kan næppe være Tvivl om, at forinden sin Afrejse fra Stift Bremen har Marsken drøftet med de der værende højere Officerer, hvorledes Situationen nu var, og hvorledes Hæren nu burde forholde sig; og der

¹⁾ Jyske Landkommiss. Regnsk. 1651—61; Skoklosterark., Billes Pap., Oberst Jens til Bille ¹⁵/₇, Jac. Steinmann til samme s. Dag; Kurze, jedoch wahrh. Rel. etc.

kan næppe heller være Tvivl om, at Flertallet derovre har haft samme Opfattelse som Krigsraadet i Glückstadt: Hovedvægten laa paa Holstens og dermed for en stor Del paa Halvøens Hævdelse, men man vilde ikke slippe Bremen — ja, det er endog rimeligt, at Stemningen hos danske Officerer i endnu stærkere Grad har været for Fastholdelsen af Erobringerne, maaske endda med endnu talrigere Kræfter, thi det var jo de indfødte, danske Afdelinger, der havde kæmpet og blødt for Erobringen af denne store Provins.

I Elmshorn to Dage senere fik Ditlev Ahlefeldt sit Votum tilført Protokollen. Han var af samme Mening som de andre. Ved samme Lejlighed forhandlede det, hvor man skulde tage Opstilling med Korpset, da den forskansede Lejr ved Itzehoe ikke var saa vidt færdig, at den kunde benyttes. Egentlig var det Statholderen Christian Rantzau, der skulde lade dette vigtige Arbejde udføre, men han havde henskudt sig under sin Sygdom og faaet de ham paahvilende Pligter praktiseret over paa Kay Ahlefeldt, som i Forvejen havde nok at gøre, og Arbejderne her var kun dreven med ringe Energi. De faa Officerer, der var til Stede ved Forhandlingen i Elmshorn, holdt for, at Korpset burde stille sig op ved Hohenfelde, omtrent midtvejs mellem Elmshorn og Itzehoe, ved en af Hovedadgangene til Marsken.

Vil man undersøge, hvorvidt den i Glückstadt den 16. Juli truffne, højst vigtige Beslutning var den rigtigste eller dog forstandig og forsvarlig, maa det holdes for Øje, at vort Kendskab til Stemninger og Tilstande i Hæren er meget ufuldkomment, og at vi derfor ikke kan være varsomme nok i vore Domme, og vi maa dernæst gaa ud fra, at de Mænd, der havde Ansvaret for, hvad der

skete og hvad der undlodes, som Helhed baade var forstandige og handledygtige, og de eneste, der kendte Forholdene til Bunds i ethvert Fald paa egen Side — med andre Ord: man maa paa Forhaand antage, at den trufne Beslutning var forsvarlig. Det er forstaaeligt, at disse Mænd maatte krympe sig ved helt at opgive de vundne Erobringer, selv om det end havde vist sig, at Forholdene paa fjendtlig Side havde udviklet sig anderledes og langt farligere, end man hidtil havde tænkt sig det sandsynligt, og man kan ikke dadle dem stærkt for, at de anvendte en Del af Hæren til at fastholde nogle af de vigtigste af de erobrede Pladser og da særlig Bremerförde samt f. Eks. Forskansningerne ved Brunshausen (ved Stade), ved Belem (overfor Glückstadt) og ved Lehe (ved Weser), navnlig hvis der var Udsigt til, at man vilde faa Tid til at gøre disse Forskansninger mere modstandsdygtige, end man virkelig fik. Derimod er det mindre forstaaeligt, at man efterlod en forholdsvis saa betydelig Rytterstyrke som 14 Kompagnier, da ingen af de erobrede Pladser var i Stand til at optage Rytterne, dersom de blev tvungne til at rømme Marken. En mindre Rytterstyrke, nogle faa Kompagnier, vilde i og for sig have været tilstrækkelig for Formaalet, nemlig at vedligeholde nogen Forbindelse mellem de af Fodfolket besatte Punkter, holde det aabne Land i Nærheden af disse i Lydighed og til at besørge Inddrivning af Forplejning m. m.; men paa den anden Side var det ikke sandsynligt, at det talrige, svenske Rytteri vilde have set rolig til, og det var vel for vedblivende at være dette voksen, at Rytterstyrken blev gjort saa betydelig.

I Dagene fra den 17. til den 21. Juli udførtes dernæst den delvise Rømning af Provinsen Bremen. For-

svaret af Bremerförde overdroges til Oberst Eckerich, der beholdt hos sig en Del af sit eget Regiment og noget af Kjeld Langes. Desuden afgav Eckerichs Regiment et Par Kompagnier til andre Punkter, medens der af Langes Regiment forblev ialt 7 Kompagnier her, spredt omkring i Landet og blandet med Smaastykker af Jyske Regiment og af Gyldenløves Regiment. Endelig forblev der et Kompagni af jyske Adels Fodfolk under Majoren, Iver Olufsen. Af Rytteri forblev Huass' Regiment, 6 Kompagnier, de 4 Buchwald'ske Kompagnier og af Oberst Jens' Regiment ogsaa 4 Kompagnier, kommanderet af Major Anders Sandberg. Fodfolket talte 14—1500 Mand, Rytteriet 11—1200 Mand (Heste). De fleste Kompagnier havde en Del saarede fra de forefaldne Kampe, og ved Rytteriet var ikke faa af Hestene kreperet — ved Buchwalds Eskadron var saaledes ikke mindre end omtrent en Fjerdedel af Mandskabet ubereden.

Om det danske Korps' Forhold umiddelbart før Overførelsen til Holsten beretter General Volkmann fra Stade, at han Natten mellem den 20. og 21. var rykket ud med sit Rytteri for at erfare, hvad de Danske, der havde ligget i Lejr mellem Stade og Brunshausen, tog sig for. Da han ved Daggry kom i Nærheden af Lejren, saa han, at de Danske alt var afmarcheret mod nordvest i „al Il og Hurtighed“ og havde taget Opstilling i Kehdinger Land (overfor Glückstadt) og ved Butzfliet. Deres Lejr havde de forinden stukket i Brand, og deres Baadebro over Schwinge Floden havde de afbrudt og taget med sig¹⁾.

General Friedr. v. Buchwald var jo allerede den 7. Juli bleven udset til at tage Kommandoen i Stift Bremen;

¹⁾ Skoklosterark., Wrangels Saml., General Volkmann til Wrangel 21/7.

men endnu tidligere, den 27. Juni, havde han ansøgt Kongen og Rigsraadet om sin Afsked, da hans Kræfter ikke strakte til til Bestridelsen af den anstrængende Tjeneste i Felten¹⁾. Han afventede ikke Svaret herpaa, men forlod uden videre sin Kommandopost, der nu gik over til Oberst Eckerich foreløbig, og fra den 17. Juli skriver Eckerich sig som „Generalmajor over Infanteriet og Overkommandant i Hertugdømmet Bremen“. Det synes derhos, som om Buchwald har ladet sin Eskadron drive af for Lud og koldt Vand, som man siger, ved sin Bortrejse; thi den 17. Juli beretter Eckerich i Bremerförde gnavent, at de 4 Buchwald'ske Kompagnier „uformodenlig er kommen ham paa Halsen“, og han ved ikke, hvad han skal gøre med dem, da han ikke har Proviant og Furage til dem. Oberstvagtmesteren derved, Herman Kaas, var midlertidig fraværende, saa at Eskadronen førtes af Ritmester Vald. Daae²⁾.

Efter at Eckerich var bleven efterladt ovre i Bremen, Buchwald havde forladt Hæren og Hans Rantzau havde givet Bevis for, at han ikke var en mere selvstændig Plads voksen og vistnok allerede nu bryggede paa den Beslutning, som han satte i Værk den 27. Juli, nemlig at forlade Hæren — efter dette saa det højst kummerligt ud med Hærens højere Officerer. Det hjalp kun lidt, at at Bille sidst i Juli fik Tilladelse til at „bruge“ Obersterne Wancken og Jens som Generalmajorer³⁾; thi Wancken nægtede at forlade sin Fæstning og henskød sig under sin svage Helbred, og Bille synes fuldstændig at have

¹⁾ Gersdorffs Papirer, Fasc. 5. Om den Buchwald'ske Sag se nærmere hos Meidell: *Fra Enevældens Dæmring*.

²⁾ Bennicks Regnskab i Bremen 1657.

³⁾ Jyske Tegn. og Inlænd. Registr. 22/7 1657.

mistet Tilliden til Oberst Jens. Og vel var Generaler som Wrangel, Sulzbach, Baden-Durlach, og hvem man ellers vil nævne i Carl Gustavs Hær, saa vel som de i Skaane optrædende saasom Gust. Otto Stenbock, Douglas, Pehr Brahe m. fl. ingenlunde fremragende Førere, og Glansen af deres smaa Stjerner slukkedes fuldstændig af Carl Gustavs Feltherresol, men de var dog alle lydige og vel disciplinerede samt rutinerede Førere, som under en Carl Gustavs paa samme Tid milde og vennesele, men ogsaa faste, energiske og klart skuende Ledelse, var i Stand til at udrette noget betydeligt.

Allerede den 19. Juli kunde Jac. Steinmann melde Bille, der da var paa det til Hærens Samling valgte Punkt, Hohenfelde, at han havde erfaret om Carl Gustavs Hensigter om at sende en Del af sin Hær over i Stift Bremen og med Resten at gaa ind i Holsten¹⁾; men Steinmann føjer dog forsigtigt til, at man ikke kan vide, om dette ikke muligvis blot er en „Finte“. Da man imidlertid havde erkendt, at man var Fjenden stærkt underlegen, var der foreløbig ikke andet at gøre, end at stille den disponible Del af Hæren parat øst for Marsklandene og afvente de lovede Forstærkninger, af hvilke jo i ethvert Fald de to regulære Regimente maatte antages at ville ankomme i de allernærmeste Dage. Den lille Krigsflotille paa Elben under „Admiral“ Peter Lützen maatte saa efter bedste Evne søge at hindre Fjendens Overgang til Hertugdømmet Bremen.

¹⁾ Skoklosterark., Billes Papirer, Steinmann til Bille 19/7. Blandt de ikke-militære Embedsmænd i Holsten bør Steinmann fremhæves som en særdeles virksom, forstandig og loyal Mand, der ligesom Amtmanden i Rendsborg, Hinr. Blome, paa enhver Maade søgte at være til Nytte og Støtte for Hæren.

Den 22. Juli var Korpsets Opstilling saaledes, at Rantzaus Rytterkorps stod sydligst, bag Pinnau, ved Ütersen Broen, de 8 Kompagnier af Oberst Jens' Regiment ved Kellinghusen og Bramstedt, Sten Billes Regiment imellem disse to Grupper og noget tilbagetrukket, ved Horst og Hohenfelde. Rigsmarskens Dragon-Eskadron stod bag Rantzaus Korps, ved Elmshorn, og endelig det disponible Fodfolk, nemlig Hovedmængden af Jyske Regiment og jyske Adelseskadron, Rigsmarskens Fodfolkseskadron, Brockdorffs Regiment og den i Holsten værende Halvdel af Eckerichs Regiment samlet i Kremper Marsk. Hvad der af Gyldenløves Regiment ikke var ovre i Stift Bremen stod i Glückstadt. I Tilfælde af, at Fjenden angreb med overlegen Magt, skulde det direkte Forsvar af Adgangene til Marskerne overlades til Fodfolket, medens Rytteriet skulde trække sig bort fra Fronten og samle sig til venstre Fløj henimod Neumünster for at holde Forbindelse med Rendsborg og de derover ventede Forstærkninger.

En Beretning fra Kay Ahlefeldt paa egne og Marskens Vegne til Kongen, dateret Grevenkop¹⁾ (c. $\frac{3}{4}$ Mil øst for Krempe), viser, hvorledes Stemningen var i Hovedkvarteret i disse Dage. Man er fuldt paa det rene med, at det bedste vilde være, om man nu kunde gaa løs paa Fjenden, inden denne udhviler og forstærker sig paa alle Maader efter den lange March; men inden man kan gøre dette, maa man have nogle af de lovede Forstærkninger: og disse udebliver stadig. Ja, dersom man endda ved Hjælp af det lovede jyske Landfolk eller Ausschuss og Almindeligt Opbud i Hertugdømmerne, særlig af Marskerne, kunde frigøre det regulære Fodfolk i Fæst-

¹⁾ Indk. Sager 1657 22/7.

ninger, Skanser og Slotte; men ogsaa hertil er der ringe Udsigt.

Den 23. Juli holdtes der „Geheime“-Krigsraad¹⁾ i Grevenkop. Til Stede var alene Marsken, Kay Ahlefeldt, Christian Friis, og Jac. Steinmann. Første Proposition var, hvor man burde stille Korpset og først „fatte Stand“? Svaret herpaa lød: med Rytteriet og Dragonerne foreløbig stille sig „bey den Wellingen (Forskansningerne) zu Itzehoe“, indtil man erfarede Fjendens Intention; Fodfolket, med Undtagelse af, hvad der er forlagt i Befæstningerne, tager Stilling ved Störfloden (vel sagtens mellem Itzehoe og Wilster, da Itzehoe ligger ved og vest for Stör). b) Hvorledes man skal forsvare Kremper og Wilster Mark ved Hjælp af Skanserne? Svar: Skanserne ved Kremper Marsk besættes af Oberst Brockdorff, de i Wilster Marsk af Oberstløjtnant Eiler Holck (Billes Livregiment). c) Hvorledes skal man fastholde de øvrige Marsker og Befæstninger og dernæst forholde sig med den disponible Del af Korpset? Svar: Hertil maa (hele) Infanteriet anvendes. d, e og f) drejede sig om mindre Besættelser samt om Broslagninger over Stör og Ejderen, hvorom der var fuld Enighed. g) Om Itzehoe bør holdes? „Dette Punkt forblev ubesvaret“. h, i og k) var af mindre Betydning, medens Punkt j) drejede sig om Armeens Underhold. „Dette Punkt blev afbrudt af Oberst Hinrich v. Ahlefeldts indbragte Efterretninger om Fjenden“. Efter at dette var underskrevet af Bisiddere og Præses, har man samme Dag (og Sted?) fortsat med „2. Proposition“ — vel sagtens efter at have ladet Oberst Ahlefeldt aflægge Beretning om sit Sammenstød med Fjenden, det

¹⁾ Ny kgl. Saml., Fol. Nr. 634 b.

første større Sammenstød med Carl Gustavs egen Hær. Ahlefeldt har vel ogsaa gjort en Del Jagttagelser m. H. t. Fjendens Hovedstyrke¹⁾. Denne 2. Proposition lød paa, hvor „det endnu havende“ Rytteri kan staa, og hvor det kan underholdes. General-Kommissarierne (nu maa ogsaa Ditlev Ahlefeldt være kommen til Stede) mener, at der er saa lidt Plads i de tilbageværende Marsker (vil vel sige, efter at Fodfolket har optaget Kremper og Wilster Marsker samt en Del af Sønderditmarsken), at det maa befrygtes, at Rytteriet konsumerer sig selv. — Hermed slutter, hvad der for Tiden haves af Beretninger i danske Arkiver m. m. om Krigsraadsmøderne, idet den for faa Aar siden fremdragne Beretning om Raadslagningen den 27. Juli i Glückstadt²⁾ er funden i Holsten.

Det, der var sket den 23. Juli med Hinrich v. Ahlefeldt, var, at denne var bleven sendt ud med 300 kommanderede Ryttere mod Terrænet nord for Hamburg for at rekognoscere. Ved Fuhlsbüttel kastede han en mindre, fjendtlig Rytterstyrke og forfulgte denne ind imod den svenske Hærs Hovedstyrke, der synes at have befunden sig paa March. Efter en „temmelig skarp Fægtning“ med tililende svensk Rytteri maatte Ahlefeldt trække sig tilbage; under Tilbagegangen kom hans Kommando ind i sumpet Terræn, hvorfra en Del af hans Folk ikke kunde undslippe, men blev tagen til Fange, og med disse Oberstløjtnant Joachim Körber, den senere saa tapre og energiske Forsvarer af Nakskov, samt en Ritmester Hinrich v. Ahlefeldt. Tabet paa svensk Side var omtrent ligesom paa dansk c. 50 Ryttere, og Oberst Ahlefeldt

¹⁾ Kay Ahlefeldts Beretn. t. Kongen ²⁶/7 1657 (Danske Saml. 5, S. 379).

²⁾ Se Side 486.

havde desuden to fangne svenske Ritmestre og flere andre fangne Officerer med sig¹⁾).

Fra den 24. tog Carl Gustav Hovedkvarter i Ottensen, lige overfor Rantzaus Rytterbrigade, og det var hans Agt at holde Rast i det mindste den 25. med for at unde de stærkt medtagne Heste nogen Hvile. Svenskerne bragte straks Artilleri i Stilling paa begge Sider af Elben for at hindre de danske Krigsskibes Fart og derved selv faa Lejlighed til med de alt i Forvejen samlede Transportmidler at kaste Tropper over i Stift Bremen. Dette havde straks til Følge, at Peter Lützen tilskrev Bille, at han nu ikke længere vilde kunne hindre Fjendens Overfart.

Som Følge af, at den svenske Armee lagde sig vest for Hamburg, blev Hans Rantzaus Brigade endnu den 24. trukken bort fra den danske højre Fløj og marcherede gennem Itzehoe nord paa, mod Rendsborg, sammen med Sten Billes Rytterregiment, hvilket jo ogsaa til Dels var i Overensstemmelse med Gaarsdagens Krigsraadsbeslutning. Hermed var altsaa Begyndelsen gjort til det danske Rytteris saa meget omtalte Tilbagetog. Der kan ikke indvendes noget imod, at naar man ikke ansaa det for raadeligt at lade Brigaden staa i det snævre Rum imellem den svenske Hær og Befæstningerne ved Kremper Marsk, at man saa, for ikke at risikere at faa den kastet tilbage i det af Kanaler, Floder og Dæmninger stærkt gennemskaarne Landskab, trak den hen paa venstre Fløj; men det skønnes ikke, af hvilken Grund man ikke nøjedes med at lade den stille sig f. Eks. i Nærheden af Kellinghusen eller Neumünster. Sam-

¹⁾ Kay Ahlefeldts Beretn. ²⁵/7. Oberstløjtnanten (svensk) ved Bolderschs (?) Regiment ²⁴/7 1657 i Ottensen til General Rehn-schild, Skoklosterark. Tom. II Fol. Nr. 74.

tidig spredtes Fodfolket noget, saaledes at Brockdorffs Regiment besatte Kremper Marsk, Marskens Livregiment Wilster Marsk, Jyske Regiment med Adelseskadronen Glückstadt og Krempe samt Mellemrummet mellem disse to Steder, det halve Eckerichs Regiment Forskansningen ved Itzehoe, og endelig laa Gyldenløves Regiment i Glückstadt samt i forskellige større og mindre Skanser der i Egnen.

Bestemmelsen om at lade Rytteriet fortsætte fra Itzehoe til Rendsborg var tagen ved et i førstnævnte By afholdt Krigsraad („auf der Wellen bei Itzehoe“) — rimeligvis under Gennemmarchen gennem Byen — og til dette Raad var ogsaa samtlige Oberster og Oberstløjtnanter tilkaldt. Grundene til, at man ikke forblev her, var flere, men navnlig at Forskansningerne, der havde et meget betydeligt Omfang, ikke var fuldført, at Vandstanden i Størfloden, der for en Del skulde udgøre Forskansningernes Styrke, var usædvanlig lav p. G. a. den meget tørre Sommer, og at der hverken var Magasinhuse eller Proviant at indlægge i disse. At man bestemte sig for at lade Rytteriet gaa saa langt tilbage som til Rendsborg, skyldtes Hensynet til „Konserveringen af disse statelige Regimenter“, hvilket Hensyn stadig spillede saa stor en Rolle, og desuden vilde man jo ved Rendsborg række de ventede Forstærkninger Haanden.

Men af større Betydning var en anden Beslutning af Krigsraadet i Itzehoe, den nemlig, at naar der til Rytterkorpsset (ved Rendsborg) indkom Efterretning om, at Fjenden trængte længere ind i Landet, saa at det ansaas for usikkert at blive staaende ved Rendsborg, skulde Korpsset begive sig til en anden sikker Plads i Holsten,

Jylland eller anden Steds — muligvis til Frederiksodde. Da dette strider imod den almindelige Opfattelse¹⁾ af dette Forhold, hvorefter hele Skylden for Korpsets paafølgende vilde Jagt fra Rendsborg til Frederiksodde og Fyen lægges paa Christ. Friis, skal Sammenhængen paavises noget nærmere her. a) Den 27. Juli afholdtes i Glückstadt, i Statholderens Bolig, hvor Rantzau dog ikke var til Stede, et Krigsraad, hvis Deltagere var Kay og Ditlev Ahlefeldt samt Obersterne Wancken og Gyldenløve. Paa den fraværende Rigsmarsks Vegne meddelte Ditlev Ahlefeldt, der kom ude fra Marsken i Grevenkop, som Grundlag for Forhandlingerne, at der „for nogle Dage siden var afholdt General-Krigsraad (d. v. s. almindeligt Krigsraad i Modsætning til det den 23. i Grevenkop afholdte Geheime-Krigsraad), hvori det af Majoriteten af Oberster og Oberstløjtnanter blev besluttet at lade det meste Rytteri gaa til Rendsborg for der at forene sig med Kay Lykkes Regiment, og naar Beretning indkom, at Fjenden trængte længere ind, og der ved Rendsborg ikke længere var sikkert at være, skulde de begive sig til en anden sikker Plads i Holsten, Jylland eller andensteds og muligvis til Frederiksodde. Derpaa havde Hans Excellence (Rigsmarsken) kommanderet de fire holstenske Regimenter samt sit eget til Rendsborg²⁾).

b) I sin Memorial til Kongen, dateret Middelfart den

¹⁾ Saaledes ogsaa Fridericia S. 274. Herved skal atter udtrykkelig gøres opmærksom paa, at Aktstykket om Krigsraadet i Glückstadt først i de allerseneste Aar er fremdraget fra Arkivet i Haselau (Holsten).

²⁾ Ditlev Ahlefeldts Memoirer ved Bobé, Bilag Nr. III.

25. August 1657¹⁾), skriver Kaptajn Wittmacke, efter at have udviklet Grundene til den danske Hærs ugunstige Situation omkring den 24. Juli: derved blev Rigmarsken (ganske vist imod alle Stemmer i det Glückstadtske Krigsraad, hvor alle raadede til Kamp) foraarsaget til at lade Rytteriet . . . først gaa til Rendsborg i den Mening at slaa en Skibsbro over Ejderen, men derfra p. G. a. allehaande Mangler at gaa længere tilbage, til Kolding . . .

c) Rigmarsken, Kay og Ditlev Ahlefeldt skriver i deres Fællesindberetning til Kongen den 28. Juli²⁾) . . . saa er vi enedes om at lade det (Rytteriet) marchere til Rendsborg, „und nachdem was ferner wegen conservation der Reiterei vorzunehmen, sowol auf der Wellen bei Itzehoe als zu Rendsburg Kriegsrat gehalten, und aus bewegenden Ursachen geraten befunden die Reiterei von Rendsburg nach Friedrichsodde um derselben sicheren Erhaltung zn moviren . . .“. og det vil snart ankomme der.

d) I det ovenfor omtalte Krigsraadsmøde i Glückstadt den 27. Juli fralægger Kay Ahlefeldt sig Andel i Ordren eller Bemyndigelsen til Rytterchefen til eventuelt at gaa til Jylland, idet han med en vis Skarphed indleder sin Votering med at sige, at han meget vel erindrer, hvad

¹⁾ Danske Kongers Hist. Nr. 123. — Wittmacke var dengang Kaptajn ved det holstenske Ausschuss men har sikkert tidligere været i fremmed Krigstjeneste. Han var en Mand med gode almindelige og specielt militære Kundskaber og blev senere under Krigen anvendt ved Generalkvartermesterstaben. Som naturligt er, havde han ikke rigtig rede paa Aarsag og Virkning i 1657, da han ikke var med ved Forhandlingerne men med sit Kompagni mest anvendtes til Skansebygning.

²⁾ Breve og Relat. fra Militærpersoner 1657. Trykt i Danske Saml. 5. S. 382.

der tidligere blev konkluderet foran Itzehoe, og hvad han havde stemt for der, nemlig: da Rytteriet ikke kunde staa i disse Marsklunde, og Foreningen med Kay Lykke ikke paa anden Vis kunde ske sikkert, fandt han ikke noget bedre Sted end Rendsborg at vælge, „bis dahin er auch nur [,] wie das protokollum geben würde, votirt“.

e) Rigsmarsken skriver i sin bekendte Henstilling til Rigsraaderne i Kjøbenhavn den 9. Oktober 1657, hvori han fordrer Christian Friis til Regnskab for Tilbageetoget, at det berettes, at Friis paaberaaber sig til den „meget hastige og ufofnøden“ Retræte, han til Frederiksdodde gjorde, at have Ordre. Heri behøver ikke at ligge, at Bille nægter at have givet en betinget Ordre, men alene at Tilbageetoget var „meget hastig og ufofnøden“¹⁾.

Krigsraadet i Itzehoe, der rimeligvis er afholdt den 24., har altsaa besluttet, at Korpschefen skulde have Lov til eventuelt at gaa videre mod nord. Rimeligvis er de fem Regimenter i Løbet af den 24.—25. bleven ført over Ejderen; men hvad Dag — om den 25., 26. eller maaske endog den 27. — Brigaden har sat sig i Fart mod nord og under hvilke nærmere Omstændigheder, vides ikke. Det maa antages, at der til Korpset er indløben falske Allarmefterretninger, hvorpaa Christian Friis har holdt et skyndsomt Krigsraad og derefter over Hals og Hoved tiltraadt Tilbageetoget. Det har været en ligefrem Panik, der har grebet denne Rytterstyrke paa henved 4000 Heste, da det Hele strømmede tilbage uden at der gjordes noget for at ordne Indkvartering og Forplejning, der toges,

¹⁾ Jyske Indlæg til Missiver 9/10 1657.

som det kunde falde bedst¹⁾. De synes ikke at have passeret ad Hovedvejen over Slesvig-Flensborg osv. men at have fulgt en vestligere Rute²⁾.

General Hans Rantzau har ved denne Lejlighed valgt

¹⁾ At saadan Panik kan opstaa og rive selv ellers gode Afdelinger med sig, kendes baade fra tidligere og senere Tid og mærkeligt nok ogsaa fra netop denne Egn. Saaledes i 1627, da Christian IV vilde afvente Wallensteins Indbrud fra Holsten, og hvor hele hans Korps kom i Drift aldeles uden Aarsag. Kongen, der selv var en af de allervildeste, var rent gaaet fra Samlingen og var stadig i Spidsen for den vilde Jagt. Han standsede først lidt i Farten, da han naaede ned ved Kolding og Snoghøj, men faldt dog først helt til Ro, da han var kommen over til sin Svigermoder paa Fyen. I 1848 opstod den bekendte Panik ved Flensborg, der vel ikke som de i det 17. Aarhundrede var opstaaet helt uden Grund og ikke tilnærmelsesvis antog saa barokke Former som f. Eks. den 1627, men som dog var betænkeligt nok.

²⁾ I Haderslevhus Lens Regnskab 1657 findes Fortegnelse over de afgivne kørende og ridende Kurerer m. m., men intet tyder paa, at Vogne fra Rytterkorpset er passeret eller paa, at Færdslen ad Vejene har været hindret i nogen Maade. Derimod ses bl. a., at der fra Rigsraad Jørgen Brahe paa Fyen er afsendt Ilbud med „schleunige Ordre“ til Oberst Kay Lykke den 24. Juli. Brevet skal „ilig ved Nat og Dag skaffes frem til Lykke, som er overrejt til sin Armee“. Budet skal tage „den Vej ad Geesten“, men skal vare sig vel paa Vejen. Brevet er modtaget paa Lykkes Vegne den 25. i Flensborg Kl. 5 Eftm. af Lykkes Oberstvagtmester, Katte. — Er mulig Friis i Rendsborg bleven alarmeret nord fra? Den 22. Juli fik Lykke 7 Køretøjer fra Aarøunds Færge til Haderslev til sin Bagage og sit Følge; fra Haderslev til Flensborg den 23. fik han kun 3 Køretøjer og har maaske saa efterladt Bagagen i Haderslev. Det kan muligvis staa i Forbindelse med Friis' Rytterkorps, at en af Embedsmændene i Flensborg, Didr. Jordt, Kl. 10 Form. den 25. Juli „eiligst“ afsender forseglede og med 7-dobbelt „citocitissime“ forsynede Breve til Kongen og Righofmesteren. Buddet skal overalt have Besked om at levere det ene Brev til Kongen selv, da det vides, at denne er paa Vej nord fra til Flensborg osv. Skulde det mon være Melding fra Friis om Rytteriets Afmarch og en formentlig, fjendtlig Fremrykning?

at forlade den danske Hær, dog sandsynligvis med Anders Billes Vidende. Den 27. Juli skrev Rantzau fra Stenderup Kro, nord for Slesvig By et meget ydmygt Brev til Hertugen af Gottorp, hvori han fralagde sig Ansvaret for den Insolens, som hans Regimenter havde udvist i Hertugens Lande og beder Hertugen om, vedblivende at tage Rantzaus „geringes Gütlein“ i sin naadige Beskyttelse ¹⁾).

I Dagene omkring den 25. Juli opholdt Marsken sig dels i Steinburg-Skansen, nær ved Fjenden, dels lige bag ved i Grevenkop. Hos ham var for det meste de to General-Kommissarier, af hvilke Kay Ahlefeldt i Beretning til Kongen stærkt fremhæver Billes „Iver og Flid ved Nat og Dag“; men, tilføjer han, Bille kan umulig overkomme alt det ham paahvilende Arbejde og han har ingen Hjælp ved Kommandoføringen. Alle de Efterretninger, der indløb i disse Dage: fra vel sindede og vel underrettede Mænd, gennem udsendte „Partier“ og Spejdere gik ud paa, at Carl Gustav „mod al Forventning“ stod lige overfor med Hæren fra Polen og Preussen og desuden havde trukket næsten alle Garnisonerne fra Pommern til sig; men ikke nok med at Fjenden var overlegen i Antal: man vidste om hans „mægtige“ og vel betjente Artilleri, hans overvældende Antal af „øvede Krigsofficerer og Generaler“. Efter at Rytteriet er sendt bort, hersker i nogle Dage en dump, trykket Stemning i Hovedkvarteret — om man længere kan bruge denne Betegnelse, efter at alle de højere Officerer er spredt omkring til alle Sider, — og selv den ellers saa energiske og utrættelige Marsk synes greben

¹⁾ Statsark. i Slesvig, Acta A XX, 1271.

deraf, saaledes at han, efter at have anordnet det passive Forsvar af Marskerne og stillet Rytteriet til Raadighed for Kongen ved dennes med Sikkerhed ventede snarlige Ankomst med Forstærkninger, i Stilhed afventer, hvad de nærmeste Dage vil bringe. Kay Ahlefeldt ligger samtidig under for allehaande Arbejder og Bekymringer og kan kun være til ringe Støtte for Marsken. Det er betegnende, at da Ahlefeldt den 26. skulde til Glückstadt i Forretninger, maatte han bestemt love Marsken at vende tilbage igen til forreste Linie, „da Hr. Rigsmarsken ikke gerne vil af med mig“. Og inde i Glückstadt er de toneangivende Mænd som Oberst Wancken og Kansler Reinkingh saa optagen af Græmmelse over, at deres Ejendomme er i Fjendehaand, at de næppe fornaar at tænke paa andet end, hvorledes de paa den ene eller den anden Maade kan undgaa økonomiske Tab¹⁾. Det var i de samme Dage, at Christian Rantzau efter Kongens Ordre henvendte sig personlig til Hertugen af Gottorp for at formaa denne til at forene sine Tropper med Kongens. I en Samtale mellem Bille og Rantzau umiddelbart før Rantzaus Rejse til Gottorp ytrede Rantzau, at Hertugens Samtykke formentlig vilde faas lettere, om man samtidig kunde tilbyde ham Overkommandoen. Bille svarede hertil, at han for at gavne Kongens Sag

¹⁾ Indk. Sager 1657, Kay Ahlefeldt til Kongen ²⁵/₇ og Oberst Wankens forskellige Skrivelser til Kongen sidst i Juli og først i August. Skoklosterark. I, Fasc. 69, Mardefeldts Breve. Foruden at Reinkingh har forhandlet med Svenskerne om at „skaane“ en hans Søn tilhørende Ejendom, har der været ført Underhandlinger mellem Carl Gustav og den holstenske Adel i Juli-August 1657, vel sagtens ogsaa om økonomiske Spørgsmaal. (Rasch ¹²/₈ 1657 til Bille, Skoklosterark. Tom. I, Fasc. Nr. 74.)

var villig til at tjene i hvilken som helst Stilling — om det skulde være, som simpel Korporal. I Følge Rantzaus Udtalelser til Kongen stillede Hertugen, der netop i de Dage gik ganske fredelig paa Jagt, sig ret velvillig til Sagen og lovede at tage Forslagene under Overvejelse. I Virkeligheden har Hertugen næppe tillagt dem nogen som helst Betydning¹⁾.

Endnu den 26. og 27. Juli forblev Carl Gustav roligt i sin Forskansning ved Ottensen. Sidst nævnte Dag sendte han Wrangel over til Stift Bremen med en saadan Troppestyrke, at han selv beholdt hos sig omtrent 8000 Mand, næsten altsammen Rytteri, samt en Del af Artilleriet, og efter at have svækket sin Styrke paa den Maade, fandt han saa meget mindre Grund til allerede nu at gaa frem mod det vestlige Holsten, om han end den 27. udtalte, at han selv med Armeen vilde gaa ned ad Marsklandene til for paa nærmere Hold at iagttage, hvad Fjenden tog sig til. Den 28. havde han erfaret, af en fra Rendsborg ankommen dansk Trompeter, at det fjendtlige Korps stod der og ventede Forstærkninger fra Skaane. Han ønskede sig derfor fra Wrangel en Brigade Fodfolk for at kunne trænge sig ind imellem Rendsborg og Landskabet nord derfor og hindre denne Forening. Den 29. forlagdes det svenske Hovedkvarter lidt vestligere, nærmere til Marsklandene, og Carl Gustav erfarede den Dag, at de Danske ved Rendsborg havde 12 Regimenter, hvoraf 4 til Fods, hvad der fik ham til endnu mere levende at ønske sig noget af Wrangels Fodfolk tilbage igen, „om blot en Brigade“, da han saa den 31. vilde gaa mod Ütersen, d. v. s. ned langs Elben, og videre mod Marskerne.

¹⁾ Danske Kongers Hist. Nr. 123, Rantzau til Kongen ²⁷/7.

Den 28. foretog han selv en lille Ekspedition over Elben imod Schwinge-Skansen, som erobredes med omtrent 80 Mands Besætning. Den 2. August stod Kongen endnu ved Wedel men agtede næste Dag at gaa mod Breitenburg, Steinburg osv., altsaa i nordvestlig Retning. Sidst nævnte Dag havde han erfaret, at de danske Regimenter, der havde staaet ved Rendsborg, var gaaet mod nord, til Kolding¹⁾.

Stilheden ved den svenske Hær i disse Dage bevirkede, at man paa den anden Side, hos de Danske, aandede op igen og begyndte at anse Situationen for mindre farlig, end man havde ment den 24. Den 27., efter Middag, lod Bille som alt omtalt sammenkalde Krigsraad i Glückstadt. Til den foran omtalte Indledning føjede Ditlev Ahlefeldt yderligere og paa Marskens Vegne, at Tilslutningen af Kay Lykkes Regiment nu havde saa godt som funden Sted²⁾, og da der ikke forelaa Efterretninger om yderligere Anmarch af Fjenden, skulde han henstille til Krigsraadet at forhandle om, hvorvidt Retræten (med Rytterkorpset) endnu vilde være at tage mod Frederiksodde, eller om man igen skulde „sætte sig“ og byde Fjenden Spidsen — eller hvad man ellers skulde gøre. Bille havde overfor Ahlefeldt fremsat sine Grunde for eller imod de to Alternativer, og der var meget, der

¹⁾ Svenske Rigsregistratur 27/7, 28/7, 29/7 og 2/8 1657.

²⁾ Det kan altsaa synes, som om Kay Lykke, der jo var ilet forud for sine Ledsagere, har berettet Bille, at hans Regiment var fulgt efter ham til Rendsborg. Lykke har i saa Tilfælde ikke faaet noget at vide om den af Oberstvagtmester Christoffer Katte i Flensborg den 25. modtagne Depeche fra Jørgen Brahe. Det erindres, at det var Jørgen Brahe, der skulde dirigere Lykkes Regiment over til Holsten, og det synes, som om Brahe p. G. a. Alarmrygter har udsat Regimentets Afsendelse og dernæst ved en Depeche villet underrette Lykke derom.

talte for og imod det ene og det andet, hvilket Ahlefeldt altsammen udviklede for Krigsraadet, uden at vi dog skal gaa nærmere ind derpaa. Ahlefeldt skulde udtrykkelig fremhæve, at Bille for sin Person ikke ønskede noget højere end at optage Kampen med Fjenden snarest mulig; men da det var en saa vigtig og vanskelig Sag, saa maatte de til Stede værende raade ham: han vilde gerne følge deres Raad. I Tilfælde af, at man stemte for at gaa imod Fjenden, bad han Raadet drøfte, hvorhen man burde vende sig samt angive Midler til at forpleje Hæren.

Ved den paafølgende Votering stemte alle fire (Kay og Ditlev Ahlefeldt, Obersterne Wancken og Gyldenløve) for, at man burde samle fra Rendsborg, fra Stift Bremen og fra Fæstninger og Skanser den størst mulige Styrke og hermed gaa frem til Elmshorn eller Ütersen, muligvis til Bramstedt-Kellinghusen, og der forskanse sig overfor Fjenden. Man burde til det yderste stræbe at undgaa Bataille, men stadig holde sig paa nær Afstand fra Fjenden, tvinge denne til ogsaa at holde sig samlet, udmatte og svække ham og omsider ligefrem sulte ham ud af Landet.

Af hele denne Forhandling fremgaar, at baade Bille og de andre gik ud fra, at Rytterkorpset endnu stod til deres Disposition ved Rendsborg, medens det i Virkeligheden var paa sit flugtlignende Tilbagetog nord paa.

Det maa antages for sikkert, at man ufortøvet har overbragt Bille Krigsraadets Udtalelser, og det maa antages for lige saa sikkert, at ligesom Bille hidtil loyalt og fuldt ud havde fulgt den kongelige Ordre om at ekskverere de af Krigsraad fattede Beslutninger, saaledes vilde det ogsaa være sket her. Men paa lignende Maade som

da Bille omkring den 12. Juli vilde træde Fjenden i Møde ved Landegrænsen, og Hans Rantzau var løbet grassat med Rytteriet, saaledes var det ogsaa gaaet nu omkring den 27. med Chr. Friis. Samtidig med Krigsraadsmødet i Glückstadt maa Bille paa en eller anden Maade, muligvis fra Hinr. Blome i Rendsborg, have faaet Underretning om Rytteriets Afmarch mod nord, og han maa af Underretningen have skønnet, at det ikke vilde nytte, direkte at sende Ordre efter Friis om at vende om. Marsken synes da øjeblikkelig at have ekspederet een Kurer ad hurtigste Vej til Kjøbenhavn, til Kongen, med Anmodning om, at Friis maatte beordres til at gøre omkring og marchere mod syd, og noget derefter en anden Kurer (Kaptajn Wittmacke) til alligevel at ile efter Rytterkorpset for at søge at bringe det til Standsning.

Det ses nemlig, at endnu samme 27. Juli ankom til Rendsborg i flyvende Fart Ritmester Hans Bertram, afsendt af Rigsmarsken med en Skrivelse til Kongen, og Bertram skulde befordres frem hurtigst muligt, ved Dag og Nat. Den 28. var Bertram i Haderslev, hvorfra han ilede til Aarø Sund, for over Assens at naa Kjøbenhavn, og allerede den 30. fik han i Kjøbenhavn Genpart af den kongelige Ordre til Christian Friis for med samme Hastighed som før at ile tilbage til Holsten. Han naaede dog ikke Haderslev igen før den 3. August, da han ilede derigennem syd paa. Ordren til Friis lød paa, at han skulde marchere ud til Fyrstendømmerne igen og forene sig med Bille, hvorefter de med samlet Magt skulde gaa mod Fjenden. Vejen kunde han tage enten gennem Marsklandene eller langs disse fra Ribe af; men han skulde være betænkt paa „Folkets conservation“, indtil Bille kom til ham. Det tilføjedes, at Bille fik Kopi af Or-

dren, for at Bille kunde foretage, hvad der efter Tidernes Lejlighed var raadeligst. Et Par Dage senere fik Rigsraad Mogens Høeg i Frederiksodde Ordre til at „animere“ Rytterofficererne til at gøre deres Pligt¹⁾.

Som bekendt blev der dog ikke noget af at sende Rytteriet tilbage igen, hvad der formentlig nærmest ligger i, at det var i stærkt medtaget Tilstand ved Ankomsten til Frederiksodde. Oberstløjtnant Bertram Rantzau afsendtes paa Korpsets Vegne til Kjøbenhavn for indstændigt at anmode Kongen om, at Korpset maatte gaa over til Fyen, da Regimenterne ikke mente sig „sikre“ i Jylland. Korpset havde, i Følge Rigsraad Jørgen Brahes Udsagn til General-Auditør Ludv. Schneidbach, huseret saaledes, hvor det var kommen frem, at Landbefolkningen var bleven desperat og næsten truede med aaben Opstand, og Schneidbach fortæller selv, at han, der først i August skulde rejse med Breve fra Glückstadt til Kjøbenhavn, havde haft største Vanskelighed ved at komme frem, da der næsten ikke var en Vogn at opdrive i de Egne, som Rytterne var faret over²⁾.

Det skete Omslag i Stemningen i det danske Hovedkvarter den 27. fik altsaa ikke praktiske Følger. For øvrigt er det mere end tvivlsomt, om den af Krigsraadet foreslaaede Plan var gennemførlig, selv i det Tidsrum, da Carl Gustav havde svækket sin Hær ved at sende Wrangel til Bremen. I heldigste Tilfælde kunde det

¹⁾ Jyske Indlæg til Missiver 1657 ^{30/7}; uindførte og uekspd. jyske Breve ^{3/8} 1657. Haderslevhus Lens Regnsk. 1657.

²⁾ Skoklosterark., Billes Pap., Schneidbach til Bille ^{5/8} 1657. Schneidbach var rejst fra Glückstadt den 30. Juli med Beretning fra Raaderne i Glückstadt til Kongen (se næste Side).

danske Korps have [faaet Lov til en Uges Tid at staa i 1—2 Mils Afstand fra Carl Gustavs Lejr; men saasnart Wrangel igen havde sluttet sig til Hovedhæren, vilde denne være det danske Korps saa overlegen, at en afgørende Kamp ikke vilde lade vente længe paa sig, og Kampens Udgang kunde næppe være tvivlsom.

Den 28. Juli gjorde Anders Bille og de to General-Kommissarier i Fællesskab og vidtløftig rede for Forholdene og erklærede sig enige i, hvad der var sket. Umiddelbart derefter synes Ditlev Ahlefeldt at være rejst over for at tage Ledelsen i Stift Bremen, medens Bille i Steinburg og Grevenkop i Spænding ventede paa at høre noget til Friis' Rytterkorps. Hvem der derimod ikke var enig med dem, det var Oberst Wancken, der i disse Dage afsendte Skrivelse efter Skrivelse direkte til Kongen, for hvem han i et lidenskabeligt Sprog skildrede Tilstandene ved Elben, men han gjorde sig rigtignok skyldig i mange Misforstaaelser af de faktiske Forhold. Han svævede bl. a. i den Tro, at Bille paa egen Haand og imod Krigsraadets Beslutning havde sendt Rytterkorpset til Jylland, og at de Danske i Løbet af faa Dage vilde kunne samle et Korps, der numerisk var Carl Gustavs Hær voksen¹⁾.

Samtidig synes Regeringsraaderne i Glückstadt at have forstaaet Situationens Alvor. Sammen med Kay Ahlefeldt i den stadig borteværende Christian Rantzaus Sted overvejede man, om man turde lade Elbsluserne aabne, da Vandstanden i Grave og Kanaler var saa usædvanlig lav, og der blev gjort Forsøg paa fra Hamburg at

¹⁾ Indk. Sager 1657, Wancken til Kongen 30/7 og 2/8.

forsyne Fæstninger og Skanser med Proviant, særlig Fedevarer, og Ammunition, ligesom det blev forsøgt at stifte Pengelaan der¹⁾).

Det blev i Stift Bremen, at Carl Gustav lod de første Slag falde. Den 27. Juli lod han Wrangel gaa over Elben ved Blanckenese. Fra Buxtehude, der længe i Forvejen havde været udset dertil, som Udgangspunkt førte Wrangel endnu samme Dag et Korps paa c. 4000 Infanterister, Dragoner og Ryttere samt en Del Artilleri mod Stade, hvor han vilde indtræffe endnu den 27. Foruden at General Volkmann i Stade skulde skaffe Bespænding til Wrangels Skyts, skulde han stille en yderligere Del Artilleri til Raadighed. Om de Danske i Stiftet mente man at vide, at en Fodfolksstyrke paa formentlig 500 Mand ivrigt arbejdede paa Forskansningen ved Butzfliet i Kehdinger Land, og en lignende Styrke sagdes at være ivrig i Gang med at belejre den befæstede Plads Die Burg. Vest for Östefloden, i Nærheden af Bremerförde, sagdes at staa 10 Kompagnier Ryttere, mod hvilke Aschebergs, Weimars og Öfeners Ryttere samt en Del Musketerer fra den lille Fæstning Ottersberg allerede den 26. havde planlagt et Anslag, som dog ikke lykkedes. Ved Bremen, i Skanserne ved Lehe og Geestendorf, skulde staa 6 Kompagnier Ryttere og 200 Mand til Fods. Disse Angivelser var tilnærmelsesvis rigtige, dog at det bør bemærkes, at Belejrerne ved Die Burg hørte til Bremerfördes Besætning under Eckerich²⁾).

¹⁾ Danske Kongers Hist. Nr. 123, Reger. i Glückst. t. Kongen ³⁰/₇.

²⁾ Svenske Rigsregistratur ²⁷/₇. Skoklosterark., Wrangels Papirer. Volkmann til Wrangel ²⁶/₇.

Den 28. Juli og efter yderligere at have forstærket sig fra Buxtehude og Stade rykkede Wrangel lige løs paa den temmelig store men endnu ufuldendte Forskansning ved Butzfliet, hvor man lige saa lidt som de andre Steder var forberedt paa et saa pludseligt Angreb. Her havde Oberstløjtnant Mogens Krag af Kjeld Langes Regiment midlertidig Kommandoen, da haade Oberst Lange og den ældre Oberstløjtnant af Gyldenløves Regiment, Badenhaupt, var fraværende — den sidst nævnte „paa Besøg hos sin Brud“ der i Nærheden. Besætningen talte omtrent 450 Mand af Langes og Gyldenløves Regimenter. Efter en kortvarig Beskydning med svært Skyts gik det svenske Fodfolk frem til Storm, der vel efter Wrangels Vidnesbyrd mødtes med megen Tapperhed, saa at „Pique stod mod Pique“, men dog endte med, at Forsvarerne maatte bukke under for den knusende Overmagt og overgive sig, efter at omtrent en Trediedel var falden og saaret. De Svenskes Tab var ligesaa stort, og de siges at have mistet „9 Vognlæs døde“. Endnu samme Dag gik Wrangel mod Skansen ved Brunshausen, hvis Kommandør, Kaptajnløjtnant Hans Wulf von Mühlheim af Jyske Regiment, overgav sig efter nogen Parlamentering og uden Kamp. Oberst Lange, der havde været i Bremerförde hos Eckerich, faldt i de Svenskes Hænder, da han samme Dag vilde begive sig til Butzfliet. Efter Indtagelsen af disse to Skanser ilede de svenske Partier straks ned langs Elben, forbi Wischhafen og Hammelwörden, lige overfor Glückstadt, for at rekognoscere mod Neuhaus og Belem Skansen¹⁾.

¹⁾ Bremen Nr. 39 a, Lic. Helm til Kongen ²⁹/₇ 1657; Ny kgl. Saml. Fol. Nr. 126; Raschs Brevbog; Svenske Rigsregistratur ²⁹/₇ og ²/₈ 1657; Carl X Gustavs Tid, Breve til Kgl. Maj., Carl Gustav Wrangel til Kongen ²⁸/₇ og ²⁹/₇ 1657.

Det var dernæst Wrangels Agt at bemægtige sig Belem Skansen, ved Osteflodens Udløb, for at lukke dette Overfartssted til Glückstadt og ligesom i en Sæk indelukke al i Stift Bremen værende Besætning og særlig Rytteriet. Dette stod i tre—fire Grupper, nemlig ved Bremerförde, Weissenmoor og Belem Skansen samt henne ved Bremen, i Nærheden af Lehe Skansen, og det siges af de Svenske, at Ditlev Ahlefeldt havde taget Kommandoen over det, hvad der nok kan være muligt, da han jo var Rytterofficer og særlig kendt med Forholdene her¹⁾. Det meste af Rytteriet trak nu, da man indsaa det haabløse i Situationen, hen i Amt Neuhaus, mod Udskibningsstedet ved Belem Skansen for at søge Lejlighed til at slippe over Elben; men da ogsaa de Svenske ilede til og med Artilleri beskød baade Krigs- og Transportfartøjerne, lykkedes Rytternes Hensigt kun delvis. Derhos forlod Besætningen i Belem Skansen sin Post og slog sig sammen med den Del af Rytteriet, hvem det ikke var lykkedes at undkomme, hvorefter det Hele i Forening trak hen mod Weseren, til Skansen ved Lehe — Rytterne for en stor Del til Fods. Her havde ogsaa de andre Skansebesætninger søgt Tilflugt, for saa vidt det ikke var lykkedes dem at slippe ind i Bremerförde.

Wrangel havde først haft i Sinde, ikke at ville angribe Lehe Skansen, men lade denne ligge til ved bedre Lejlighed ligesom Bremerförde, da Carl Gustav jo ind-

¹⁾ At Ditlev Ahlefeldt har haft Kommandoen, synes ogsaa at fremgaa af nogle Udtalelser af Oberst Eckerich til Bille, hvorefter „General-Kommissarien“ umiddelbart forud for Tilbageerobringen affordrede Eckerich alt det Mandskab, som ikke rettelig hørte til Bremerfördes Besætning. (Skoklosterark. Tom. I Folio Nr. 179.) Dittl. Ahlefeldt fortier i sine Memoirer hele denne Sag.

trængende ønskede en Del af Fodfolket tilbage over Elben igen. Begærligheden efter at faa fat i det danske Rytteri fik ham dog til at fravige sin Plan, og den 2. August stod han derfor ved Weseren, overfor Lehe Skansen; men da var næsten alt Rytteriet undkommen ned ad Floden og var paa Vej til Holsten. De danske Ryttere havde dog maattet lade alle deres Heste i Stikken med Undtagelse af et Kompagni af Buchwalds (Ritmester Valdemar Daae), der sagdes at have opløst sig i Smaahobe og spredt sig i Landet. Wrangel ærgrede sig i høj Grad over, at Rytterne var sluppen fra ham og gav denne sin Ærgrelse Luft i en frygtelig Nedrakning af de Fanger, han hidtil havde faaet: der var ikke en eneste retskaffen Karl iblandt dem; det var et elendigt Mandskab og allesammen jyske Bønderkarle i slette Munderinger. I Lehe Skansen var Major Iver Olufsen af jyske Adelseskadron Kommandant, og Besætningen bestod af Olufsens eget Kompagni samt et Kompagni af Eckerichs under Major Holle. Desuden fandtes der 82 Mand af 9 andre jyske Kompagnier til Fods samt omtrent 150 Ryttere af 13 forskellige jyske og fyenske Kompagnier, som ikke havde naaet at komme bort. Med Undtagelse af det ovenfor nævnte Kompagni af Valdemar Daaes¹⁾, der var til Stede i omtrent fuld Styrke og altsaa atter maa være vendt tilbage mod Floden og er naaet ind i Skansen, samt omtrent 30 Ryttere af Ritmester Podebusk's fyenske Kompagni, har det aabenbart kun været Efternølere og syge Ryttere, der var tilbage. Hele Styrken i Skansen talte omtrent 400 Mand, raske, syge og saarede. I to Dage skærmyseredes der foran Forskansningen, da Wrangel

¹⁾ Daae var selv bleven saaret i Kampene ved Stade.

manglede svært Skyts til et alvorligt Angreb. Den 4. August ankom dette, og under stærk Skydning fra begge Sider begyndte nu et regulært Angreb, hvorved Svenskerne gik frem med Løbegrave fra to Sider samtidig. Trods Angrebets knusende Overlegenhed paa Mandskab som paa Skyts afslog Major Olufsen alle Opfordringer om Overgivelse og værgede sig tappert i den aabne Forskansning i to Døgn; men den 6. August faldt han, og derefter aabnede Major Holle Underhandlinger, der endte med Skansens Overgivelse. En Del af Fangerne blev straks stukken ind i de fjendtlige Regimenter eller tog selv Tjeneste, medens andre sendtes øst paa til Pommern eller Liffland. Wrangels Glæde over de halvandet Hundrede Ryttere var overmaade stor, og han kan ikke finde Ord, der er stærke nok til at udtrykke, hvad det er for prægtige Karle: en Pryd for ethvert Regiment¹⁾!

I 10 Dage havde Wrangel saaledes erobret Stift Bremen tilbage, alene med Undtagelse af Bremerförde, hvilken Plads var saa stærk og vel forsynet, at Wrangel slet ikke forsøgte noget Angreb paa den men nøjedes med en temmelig spagfærdig Blokering med Rytteri. Altsaa var noget nær den Møje spildt, som det danske Korps havde anvendt paa Erobringen af dette Landskab, og det nu lidte Tab af Folk var føleligt. At Resultatet maatte blive det foreliggende, nemlig stykkevis Overvælden en efter en af disse aabne Skanser, trods nok saa tappert Modværge, var givet, naar Fjenden mødte op med

¹⁾ Danske Kongers Hist. Nr. 123, Bille og Ahlefeldterne til Kongen $\frac{4}{8}$; Raschs Brevbog (Rasch har fejlagtig $\frac{2}{8}$ for $\frac{6}{8}$ for Overgivelsen af Lehe Skansen); Carl X Gust. Tid. Breve til Kgl. M., Wrangel til Kongen $\frac{2}{8}$, $\frac{6}{8}$ og $\frac{11}{8}$; Krigskommissær Joels Skrivelse med Liste $\frac{3}{8}$ 1658; Skoklosterark., Billes Pap. Steinmann til Bille $\frac{2}{8}$; Rasch til Bille $\frac{12}{8}$.

tilstrækkelig Overmagt, saaledes som Tilfældet blev; thi paa ganske samme Maade var det jo gaaet de Svenske en Maaned i Forvejen.

Tabet af Folk ved Stift Bremens Tilbageerobring er bleven overdrevet i højeste Grad lige fra Erik Dahlbergs og Pufendorfs Tid indtil vore Dage. I Virkeligheden beløb det hele Tab af faldne og fangne sig til omtrent 1000 Mand til Fods samt de 150 Ryttere. Udtryk som de, der anvendes af Professor Fridericia: „Under et frygteligt Mandefald og et tilsvarende Tab af Fanger overgav Skanse paa Skanse sig, ved Elben, ved Weseren og ved Ostenfloden . . . 16 Kompagnier Rytteri blev totalt ødelagte“, er ganske vist i Overensstemmelse med Pufendorfs (Dahlbergs) Opgivelser, men er ikke desto mindre langt fra at svare til de virkelige Forhold.

Størsteparten af de undkomne landsattes foreløbig paa Elbens Nordside, ved Brunsbüttel og Glückstadt, medens en Del lod sig føre direkte til Slesvigs Vestkyst og derfra søgte ad Hjemmet til. Men ogsaa de i Holsten landsatte førtes efter et Par Dages Ophold ad Jylland og Fyen til for paa ny at blive forsynet med Heste af Bønderne, Præsterne og Adelen, hvorom der i den nærmeste Tid udstedtes kongelige Ordre¹⁾.

Som han havde bestemt, satte Carl Gustav sig i March den 3. August ad Hovedlandevejen over Ütersen mod Elmshorn. Ved sidst nævnte Sted havde de Danske

¹⁾ Om Samlingen og Ordningen af disse Rytterkompagnier se særlig: Jyske Tegn. ¹⁷/₈, ²¹/₈ og ²²/₈ 1657; Uindførte og ueksp. Jyske Breve ¹⁸/₈ 1657; Indk. Sager ³/₁ 1658; Ueksp. Sjæll. Indl. ¹⁹/₈ 1657; Aalborghus Lens Proviantregnsk. 1657; Bennicks Regnskaber 1657; Besigtigelsesforretnr. efter Krigen, navnlig Vendsyssel; Danske Saml. I, S. 119 ff.

en Skanse ved Krückau. Efter at denne Skanse, hvis Besætning bestod af nogle Kompagnier af Gyldenløves Regiment under Oberstløjtnant Wackerbarth, var bleven beskudt med svært Skyts, forsøgte Besætningen om Aftenen at slippe bort, ind imod Krempe, hvor blandt andre en Del af Rigsmarskens Regiment stod under Oberstløjtnant Bentfeldt. Da Fjendens Rytteri forfulgte Skansens Besætning, ilede Bentfeldt denne til Hjælp med et Par Kompagnier Dragoner, men begge Oberstløjtnanter og 3—400 Mand faldt herved i Fjendens Hænder. Samtidig havde Fjenden angrebet Skansen ved Neuendorf, ved Vejen fra Elmshorn til Glückstadt, og ogsaa her løb Besætningen sin Vej. I Terrænet mellem Elmshorn og Steinburg fandtes der 4 Smaaskanser, de saakaldte „Moor-skanser“ (Moseskanser), ved Sietwende, Kl. Grönland osv., hvis Besætninger blev trukken ind i Steinburg Skansen, hvorefter Fjenden den 4. syntes at ville angribe denne Skanse og Hertzhorn. Efter at der fra Steinburg Skansen, hvor Bille opholdt sig, var blevet kanoneret noget paa Fjenden, hvorved denne skal have lidt ret betydelige Tab, trak han sig tilbage, da Forholdene var vanskeliggjort for ham ved, at man nu var skreden til at lade nogle af Elbsluserne aabne. Den følgende Dag, altsaa den 5. August, vendte Svenskerne sig mod nord, da der ikke var mere at opnaa i Egnen øst for Glückstadt og Krempe, og gik over Størfloden imod Kellinghusen, som ikke var besat af de Danske. Den 6. gik Svenskerne langsmed og nord for Stør mod Itzehoe, hvor der laa noget Mandskab af Eckerichs Regiment under Kaptajn Burmeister. I to Dage beskød Svenskerne heftig den vidtløftige Forskansning og gik ogsaa frem mod den med Løbegrave; men da Anders Bille personlig bragte For-

stærkninger ind deri, antog Angriberne, at Besætningen var talrigere, end den virkelig var, og vilde ikke sætte videre ind paa Angrebet, men nøjedes med ved en fortsat voldsom Beskydning at drive Forsvareren ud. Endnu den 8. fortsatte Carl Gustav med at „tilsætte“ Marsken og gik frem til de forladte Skanser ved Krummendick tæt øst for Wilster; men derefter gik han tilbage til Itzehoe og tilbragte et Par Dage med Sløjfning af de her værende Værker, forinden han vendte sig mod nord. Den 12. August var han ved Slesvig¹⁾.

De Svenskes energiske Fremrykning den 3. og 4. August havde hos Regeringsraaderne i Glückstadt vakt alvorlig Frygt ogsaa for de to faste Pladser, Glückstadt og Krempe, da det maatte erkendes, at Fæstningerne var meget daarlig forsynet. Hos Bille og de to General-Kommissarier opstod i samme Anledning Frygt for, at man ikke ret længe vilde kunne skaffe Furage til det endnu tilbageværende Rytteri, og derfor besluttede man at sende dette, med Undtagelse af 200 Ryttere, nord paa til Rendsborg og videre. Tilbage blev saa alene et Kompagni jyske Ryttere (Hack Wind paa omtrent 150 Heste) samt Marskens Livkompagni Ryttere, der dog kun talte c. 30 Heste, og endelig et lignende Antal Ryttere, der repræsenterede den slesvig-holstenske Rostjeneste. Derimod afgik de 7 tilbage værende Kompagnier af Oberst Jens' Regiment Natten mellem den 4. og 5. August og

¹⁾ Danske Kongers Hist. Nr. 123, Beretninger fra Bille m. fl. samt fra Reinkingh m. fl. d. $\frac{4}{8}$; Bennicks Regnskab i Holsten 1657; Skoklosterark. Billes Pap., Rasch til Bille $\frac{12}{8}$. Ogsaa Rasch's Brevbog har nogle Bemærkninger om disse Begivenheder, men de er fuldstændig løse og unøjagtige; derimod er Opgivelserne i Dahlbergs „Dagbok“ mod Sædvane paalidelige. Endv. Sv. Rigsregistr. $\frac{4}{8}$ 1657.

kom til Jylland efter omtrent en Uges March og uden at træffe paa Fjenden. De førtes af Jens' Oberstløjtnant, Jyden Mogens Arenfeldt¹⁾.

Det synes, som om Stemningen i Kjøbenhavn var ret tillidsfuld endnu i den første Halvdel af August, og ved Hoffet udtaltes det, at Kongen vedblivende var til Sinds at ville rejse til Frederiksodde for der at overtage Kommandoen over en Styrke paa 6000 Mand regulære Soldater og Landfolk. Efter at have forenet disse med Rytterkorpset vilde Kongen marchere mod syd og med „horniger“ Resolution gaa paa Carl Gustav. Den 15. August synes der dog at være indtraadt nogen Forandring i Hensigterne, idet Bille beordredes til „snarest muligt og paa bedste Vej“ at begive sig ind i Riget og tage Generalmajor Jens med sig. Kongen havde nemlig opgivet, personlig at overtage Føringen af det nye Korps og vilde lade Bille alene om Æren, eller rettere om Ansvaret. Efter Modtagelsen af den Beretning, som Regeringsraaderne i Glückstadt udfærdigede den 4. August, er Kongen dog kommen noget ud af sin sædvanlige Ro, og endnu langt stærkere ses dette at være Tilfældet efter Modtagelsen af Billes og General-Kommissariernes Beretning af samme Dato. Den 19. August beklager Kongen nemlig i Skrivelse til de to sidst nævnte — det antoges formentlig, at Bille vilde være afrejst til Danmark, naar Skrivelsen kom til Glückstadt²⁾ — den „slette Tilstand

¹⁾ Jyske Tegn, ¹⁵/s 1657; Danske Kongers Hist. Nr. 123, Beretn. fra Bille m. fl. ⁴/s.

²⁾ Postgangen var nu bleven særdeles usikker, og Breve kunde være 2—3 Uger undervejs fra Glückstadt til Kjøbenhavn. Ruten gik mest gennem Holsten til Lübeck og der fra pr. Skib til Kjøbenhavn.

og Krebsgangen“ ved Armeen, særdeles Infanteriet (?), samt Tabet af saa mange vigtige Punkter paa begge Sider af Elben og i de „herlige“ Marsklunde. Særlig er Kongen dog misfornøjet med Fæstningernes slette Tilstand, og Ansvarer herfor hviler paa dem, der har vist Forsømmelighed trods „vore“ ofte og indtrængende gentagne Formaninger. Baade denne Skrivelse og den omtrent samtidige til Regeringsraaderne slutter med, at man agter at samle en bastant Armee og dermed møde Fjenden. Hvad enten det nu virkelig er Kongen selv, der staar bag ved disse Ord, eller det er hans fortrolige, ses dog Tendensen tydelig: man vil vælte Ansvar fra sig over paa andre. Hvem disse er, synes mindre klart — maaske Christian Rantzau m. fl. — men det synes klart, at der ikke er tænkt paa Rigsmarsken, hvem der jo heller ikke i nogen Maade kunde bebrejdes noget i Retning af Forsømmelighed¹⁾.

Carl Gustav var imidlertid i smaa Marcher rykket op i Halvøen. Den 14.—16. August besøgte han sin Svigerfader paa Gottorp og var her „hel lystig“. Den 15. præsenterede han sin paa Linie opstillede Hær for Hertugen og dennes Damer, der kørte op og ned foran Fronten flere Gange. Derefter var der Dans og anden Lystighed. Umiddelbart efter Revuen opgav Hertugen Hærens Styrke til 9000 Ryttere og 4000 Mand til Fods effektive, og Styrken „mehren sich jetzt alle Tage“. Endnu havde blandt andre Wrangel, der var paa Vej fra Bremen med

¹⁾ Jyske Tegn. ¹⁵/₈; Inländ. Registr. ¹⁸/₈ og ¹⁹/₈; Skoklosterarkivet, Billes Pap., Schneidbach til Bille ⁵/₈; Dtl. Ahlefeldts Memoirer, Lenthe til Ahlefeldt ⁶/₈ og ⁹/₈.

omtrent 2000 Mand til Fods samt Artilleri, ikke sluttet sig til Hovedhæren¹⁾.

Den kongelige Ordre til Bille om at vende tilbage til Riget synes at være indtruffen i Slutningen af Maa-neden i Glückstadt. I den foregaaende Tid havde der med Streifkorps været foretaget Ekspeditioner baade i Holsten og i Stift Bremen, hvor Forbindelsen med Eckerich i Bremerförde holdtes vedlige ved fortrolige Sendebud. Eckerich udfoldede selv en betydelig Virksomhed og opfordrede ivrig til paany at sætte Tropper over i Hertugdømmet.

I den sidste Uge af August forsøgte Rigmarsken personlig at kombinere et Overfald paa den svenske Garnison i Kiel under Greven af Sulzbach med en March op gennem Holsten og Slesvig, og han havde hertil bestemt navnlig sit Livregiment Dragoner og Infanterister. Foretagendet blev indledet, og Marsken kom op i Nærheden af Rendsborg; men af indtrufne Efterretninger skønnedes det, at Fjenden i Kiel baade var stærkt overlegen i Antal og dertil af Spioner havde faaet Efterretning om, hvad de Danske havde i Sinde, hvorfor han igen vendte tilbage til Glückstadt. Efter at have ladet Størstedelen af sit Livregiment indskibe, gik han selv ombord den 2. September, men opholdtes i 8 Dage af vedholdende Storm, inden Skibene kunde komme ud i rum Sø. Omtrent en Uge senere løb Skibene ind i Lillebelt i god Behold. I Løbet af September førtes dernæst Resten af Livregimentet samt det meste af Jyske Regiment og Adelseskadronen til Frederiksdde.

¹⁾ Skoklosterark. Tome I Nr. 72, Wrangel (udateret) til Carl Gustav; Statsarkivet i Marburg, Fasc. Schweden 1657—58, den hessiske Agent Mey til Kansleren ^{26/8} 1657.

Endnu inden Marsken indskibede sig, var det bleven besluttet, at der skulde dannes et Ekspeditionskorps til at undsætte Bremerförde med Proviant m. m., da Eckerich indtrængende fordrede saadant. Udførelsen overdroges til Ditlev Ahlefeldt, som ogsaa med stor Iver tog sig deraf efter Billes Afrejse. Foretagendet stødte dog paa uventede Vanskeligheder, da de jyske Ryttere, der endnu var tilbage i Glückstadt og var bestemte til Deltagelse i Ekspeditionen, gjorde Mytteri og hverken med ondt eller godt var at bevæge til at lystre. Ahlefeldt m. fl. erklærer i den Anledning, at der efter Billes Afrejse var faret ligesom en ond Aand i Folkene, der hidtil altid havde været lydige og medgørlige, men som nu ikke tænkte paa andet end paa at komme tilbage til Danmark igen. Det lykkedes ikke at bevæge Rytterne til Lydighed. Natten mellem den 18. og 19. September sattes dog Korpset, der talte 600 Mand til Fods og 100 holstenske Ryttere, over Elben og marcherede direkte løs paa Bremerförde, jagende Svenskerne til begge Sider, hvorefter Fæstningen forsynedes med alle Fornødenheder. Paa Tilbagevejen fra Glückstadt forsøgte det lille Korps at storme Belem-skansen ved, hvad Svenskerne kaldte et „rasende Angreb“, men sloges tilbage med betydeligt Tab og opgav videre Forsøg. — Som bekendt forblev Bremerförde i dansk Besiddelse lige til Fredsslutningen¹⁾.

¹⁾ I Afdelingen Bremen 39 b findes forskellige Aktstykker vedrørende Undsætningen af Bremerförde. Bennicks Regnskaber i Holsten 1657; Skoklosterark., Billes Pap., Blome til Bille ²⁰/₈ og ³⁰/₈; samme Arkiv Tom. I Nr. 72, Volkmann til Wrangel ²⁷/₈, ⁸/₉ og ²¹/₉; Nr. 179 (Billes Pap., gamle Samling), Eckerich til Bille ²¹/₈ og Kay Ahlefeldt til Bille ²⁷/₉.

Det første Afsnit af den langvarige Krig 1657—60 var altsaa endt med, at den danske Hær fra den første Halvdel af August stod spredt over hele Halvøen og paa Fyen, skønt den saa omhyggelig skyede „Hauptaction“ var undgaaet og skønt kun en ringe Del af Tropperne havde været i umiddelbar Berøring med Fjenden. Men heller ikke Fjenden havde naaet sit Maal: at slaa den danske Hær i aaben Mark, om muligt tilintetgøre den. Thi af det danske Rytteri, den kostbareste og mest ud-søgte, bedste Del af Hæren, var endnu de fire Femte-dele intakt, og af Fodfolket havde kun et enkelt Regiment, Kjeld Langes, lidt større Tab (omtrent Halvdelen af Styrken), medens to andre, Marskens Livregiment og Gyldenløves, havde mistet en Fjerdedel à en Trediedel af deres Styrke.

Dette Resultat af Felttoget paa dansk Side maa vel betegnes som negativt, men man kunde med god Grund have frygtet noget langt værre fra det Øjeblik, da Carl Gustav personlig mødte frem paa Krigsskuepladsen og dertil med en i numerisk Henseende overlegen Hær; thi fra det Øjeblik af er alle Chancer for den danske Hær, som denne var, absolut udelukkede.

Af Forhold, der kunde have paavirket Vægtskaalen til Gunst for de Danske, skal først nævnes, at det vilde have været heldigt, om Hærens Krigsorganisation havde været endt nogle Uger tidligere, saa at man i den Henseende havde haft et større Forspring for Svenskerne. Men man maatte i saa Tilfælde have begyndt Opstillingen lige saa meget tidligere, da der i en Tid af 4—5 Maaneder næppe kunde naaes mere, end der var naaet; og som alt omtalt var det ved Hærens Opstilling præsterede Arbejde til megen Ære for de ledende Rigsraader, særlig Anders

Bille. Dernæst vilde det have været til Danmarks Gavn, om man paa et tidligere Tidspunkt havde kunnet skønne, at det blev nødvendigt at gøre det „første Hug“; thi allerede ved Midten af Maj Maaned havde Bille saa stor Styrke samlet — hovedsagelig af de gamle jysk-fyenske Afdelinger — at han meget vel kunde være gaaet over i Stift Bremen dermed, underkastet sig alle de mindre Pladser for derefter med den samlede Kraft at angribe Stade. Der kunde i saa Tilfælde ogsaa være bleven tilstrækkelig Tid til at fuldføre de to vigtige Støttepunkter, ved Butzfliet (Schwinge) og ved Neuhaus (Belem), saaledes, at de virkelig kunde være bleven, hvad der var tilsigtet med dem, nemlig faste Støttepunkter for de Danskes Herredømme i Stift Bremen. Endelig kunde og burde der, som alt tidligere omtalt, have været vundet c. 10 Dage fra Belejringen af Bremerförde, hvilken Tid paa forskellig Maade kunde blive af stor Betydning. Af større Betydning end noget andet paa dansk Side kunde det dog være bleven, om man ved Raadslagningerne i Begyndelsen af Aaret om Krigsførelsen havde bestemt sig til, kun paa den ene Krigsskueplads, og da ved Elben efter vor Mening, at ville optræde med en virkelig „bestand“ Armee, men saa at gøre denne saa stærk og saa god som mulig. — Men selv under Forudsætning af, at den danske Hær var bleven den svenske nogle Tusind Mand overlegen, tør man kun med største Varsomhed udtale noget om, hvorledes Udfaldet af Kampene kunde blive. Thi mere end en saadan numerisk Overlegenhed paa dansk Side, mere end det berømte, svenske Artilleri, end de mange „høje og lave Krigsofficerer“ og de krigsvante Veteraner i Geledet vejede Carl Gustavs Feltherrepersonlighed alene. Og selv om vi ikke tager i Be-

tænkning at vurdere Anders Bille som Fører, som kraftfuld og indsigtfuld Personlighed mindst lige saa højt som nogen som helst af Carl Gustavs Underfeltherrer, kan han selvfølgelig ikke paa langt nær komme op paa Siden af Sverrigs kronede Feltherre. Naar hertil kommer, at den i Kjøbenhavn siddende Konge, som ikke var Kriger og i det Hele ikke nogen overlegen Personlighed, samt hans fortrolige der, som ejheller var nogen af Delene, at de vilde lede Hæren ved Elben, maa man snarest undres over, at Forholdene ikke havde udviklet sig langt værre, end Tilfældet var ved Udgangen af September 1657.

Nyt fra historisk Videnskab i Ind- og Udland.

Fhv. Overbibliotekar, Justitsraad Christian Walter Bruun døde 28. Febr. 1906. Han var født 1831, blev 1857 ansat ved det store kgl. Bibliotek og 1863 dets Styrer, i hvilken Stilling han virkede indtil han i April 1901 traadte tilbage paa Grund af Svagelighed. 1879 blev han Æresdoktor ved Københavns Universitet. Med stor Kærlighed omfattede han sin Embedsgerning og Bibliotekets Skatte, og han var ivrig for Omredaktion af dets Kataloger; adskillige af de Mangler, der dog fremtraadte i dets Administration, skyldtes Forholdene i den gamle Bygning, og længe havde han ogsaa arbejdet paa at faa en ny rejst, men han naaede ikke at se Beslutningen herom fuldt gennemført. Stor Kraft satte han ind paa gennem bibliografiske Arbejder at udbrede Kendskab til vor ældre Litteratur og det kgl. Biblioteks Samlinger. Han planlagde og ledede saaledes Udgivelsen baade af *Bibliotheca Danica's* systematiske Fortegnelse over den ældre danske Litteratur fra